

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra evropských studií

**Limity europeizace v Turecku:
Vliv ekonomiky a náboženství na změnu
zahraníční politiky vůči EU**

Diplomová práce

Autor práce: Ondřej Blažek

Studijní program: Evropská studia

Vedoucí práce: doc. Mgr. Tomáš Weiss, M.A., Ph.D.

Rok obhajoby: 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 5. 1. 2018

Ondřej Blažek

Bibliografický záznam

BLAŽEK, Ondřej. *Limity europeizace v Turecku: Vliv ekonomiky a náboženství na změnu zahraniční politiky vůči EU*. Praha, 2017. 80 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra evropských studií. Vedoucí diplomové práce doc. Mgr. Tomáš Weiss, M.A., Ph.D.

Rozsah práce: 129 406 znaků

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na fenomén europeizace třetích států a limity, které ji omezují. Práce je jednopřípadovou studií, která se zaměřuje na Turecko a europeizaci jeho zahraniční politiky. Jako metoda výzkumu byla zvolena *Foreign Policy Analysis*. Ta se v tomto textu soustředí na vnitřní změny v Turecku, které přišly s nástupem vlády AKP a vedly ke změně zahraniční politiky, ve které dostávaly vztahy s EU méně prostoru. Jako dva hlavní limity europeizace jsou uvedeny ekonomika a náboženství. Ekonomika byla jedním z motivů ke změně orientace zahraniční politiky, když Turecko začalo navazovat užší vztahy se státy Blízkého východu a Afriky. Turecko se snažilo vystupovat jako hegemón a mediátor v regionu, aby zajistilo bezpečnost pro své investice. AKP je proislámská politická strana a náboženství hraje určitou roli i v zahraniční politice. V Turecku od počátku vlády AKP probíhá omezování sekularizace země, která probíhala od vzniku republiky. Islám se stal neoficiálním, avšak důležitým faktorem směřování Turecké zahraniční politiky. Tyto faktory mají vliv na europeizaci Turecka, protože se EU stává méně prioritní oblastí a dochází tak k rozdělení kapacit zahraniční politiky. Odvrácení od EU navíc potvrzuje i poměrně ostrá rétorika tureckých politických představitelů. I přes to všechno ale zůstává Turecko oficiálním kandidátským státem.

Annotation

The diploma thesis deals with the phenomena of Europeanisation of the third states and its limits. The thesis is a one-case study focusing on Turkey and Europeanization of its foreign policy. Foreign Policy Analysis was chosen as the method of the paper. It focuses here on the internal changes in Turkey that came up with the AKP party government and led to the change in foreign policy in which the relations with the EU were given less room. Economy and religion are analysed as two major limits of Europeanization. Economy was one of the motives on which the change of orientation of foreign policy was based when Turkey started establishing tighter relations with states in the regions of Middle East and Africa. Turkey was building its image as the hegemon and mediator in the region to protect its foreign investments. The AKP was a pro-Islamic political party and religion plays also a role in Turkish foreign policy. Since the AKP started ruling the country it has been reducing the secularization despite it was one of the pillars of the republic since it had been established. Islam became the unofficial but important factor in orientation of Turkish foreign policy. These factors had influence on Europeanization of the country because EU was becoming less priority region and this fact divided the foreign policy capacities. Turning out of the EU is confirmed by rhetoric of the Turkish representatives. Despite these facts, Turkey remains the official candidate state of the EU.

Klíčová slova

Europeizace, Turecko, EU, zahraniční politika, ekonomie, náboženství, AKP

Keywords

Europeanisation, Turkey, EU, Foreign Policy, Economy, Religion, AKP

Title/název práce

The Limits of Europeanisation in Turkey: The Influence of Economy and Religion on Foreign Policy towards the EU

Institut mezinárodních studií
Teze diplomové práce

TEZE DIPLOMOVÉ PRÁCE		
Jméno: Ondřej Blažek		
E-mail: 12824022@fsv.cuni.cz		
Semestr: Zimní semestr		
Akademický rok: 2016/2017		
Název práce: Limity europeizace v Turecku: Vliv ekonomiky a náboženství na změnu zahraniční politiky vůči EU		
Předpokládaný termín ukončení (semestr, školní rok): Zimní semestr, 2017/2018		
Vedoucí diplomového semináře: prof. JUDr. PhDr. Ivo Šlosarčík, LL.M., PhD.		
Vedoucí práce: doc. Mgr. Tomáš Weiss, M.A., Ph.D.		
V čem se oproti původnímu zadání změnil cíl práce? Původně měla diplomová práce zkoumat soft-power EU ve vztahu k Turecku. Postupem času v rámci načítání literatury se tento záměr začal jevit jako špatně uchopitelný a začalo být akademicky zajímavější na problém pohlížet z druhé strany, tedy na limity, jakým europeizace, konkrétně europeizace zahraniční politiky, v Turecku čelí.		
Jaké změny nastaly v časovém, teritoriálním a věcném vymezení tématu? V časovém vymezení nenastaly žádné změny, od počátku bylo plánováno se v práci soustředit na období vlády AKP, kdy byl premiérem pan Erdoğan, tedy od roku 2003 do roku 2014. Teritoriálně byla práce od počátku vymezená na Turecko a EU. V nynější podobě, která se zabývá zahraniční politikou Turecka, přibýly v teritoriálním vymezení státy Blízkého východu a Afriky. Věcně se práce od soft-power EU posunula k limitům europeizace zahraniční politiky v Turecku.		
Jak se proměnila struktura práce (vyjádřete stručným obsahem)? 1) Úvod; 2) Analýza debaty; 3) Metodologicko-teoretický rámec; 4) Europeizace Turecka z pohledu historie; 5) Oficiální postoj Turecka k EU; 6) Strana spravedlnosti a rozvoje a EU; 7) Europeizace turecké zahraniční politiky; 8) Změny v turecké zahraniční politice; 9) Limity europeizace; 10) Závěr.		
Jakým vývojem prošla metodologická koncepce práce? Od počátku se jedná o jednopřípadovou studii. Zpočátku se měla práce za pomoci behavioristického přístupu k Foreign Policy Analysis věnovat osobě premiéra Erdoğana, nicméně postupem času bylo přistoupeno ke konstruktivistickému přístupu k této metodě.		
Které nové prameny a sekundární literatura byly zpracovány a jak tato skutečnost ovlivnila celek práce? Díky nově zpracované sekundární literatuře bylo pozměněno téma, práce byla konkretizována a byl změněn teoreticko-metodologický rámec.		
Charakterizujte základní proměny práce v době od zadání projektu do odevzdání tezí a pokuste se vyhodnotit, jaký pokrok na práci jste během semestru zaznamenali (v bodech): 1) načítání literatury o europeizaci, literatury o vztahu Turecka a EU, literatury o limitech europeizace; 2) specifikace tématu; 3) změna přístupu k Foreign Policy Analysis.		
Podpis studenta a datum:		
Schváleno:	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí diplomového semináře		

Obsah

1	ÚVOD	2
2	ANALÝZA DEBATY	6
2.1	EUROPEIZACE	6
2.2	LIMITY EUROPEIZACE	8
2.3	ROZŠÍŘOVÁNÍ	12
2.4	LITERATURA O PŘISTOUPENÍ TURECKA	14
2.5	FOREIGN POLICY ANALYSIS	17
2.6	VÝZKUMNÁ OTÁZKA A HYPOTÉZA.....	18
2.7	DISKUZE NAD ZDROJI.....	20
3	TEORETICKO-METODOLOGICKÝ RÁMEC	22
3.1	VYMEZENÍ PRÁCE	22
3.2	DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ	23
3.3	METODA VÝZKUMU	25
4	EUROPEIZACE TURECKA Z POHLEDU HISTORIE	28
4.1	VÝVOJ VZTAHŮ DO 50. LET 20. STOLETÍ	28
4.2	VZTAHY S EVROPSKÝM SPOLEČENSTVÍM	29
4.3	TURECKO JAKO KANDIDÁTSKÝ STÁT	32
4.4	POČÁTEK PŘÍSTUPOVÝCH ROZHovorŮ.....	34
5	OFICIÁLNÍ POSTOJ TURECKA K EU	35
5.1	INSTITUCIONÁLNÍ POSTOJ	35
5.2	VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ.....	37
6	STRANA SPRAVEDLNOSTI A ROZVOJE A EU	39
6.1	PŘEDSTAVENÍ STRANY	39
6.2	AKP A PROEVROPSKÉ REFORMY	39
6.3	OMEZENÍ SEKULARIZACE.....	41
7	EUROPEIZACE TURECKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY	44
7.1	SKUTEČNÁ EUROPEIZACE?.....	44
8	ZMĚNY V ZAHRANIČNÍ POLITICE	49
8.1	NOVÁ VIZE ZAHRANIČNÍ POLITIKY	49
8.2	EKONOMICKÉ DŮVODY	51
8.3	NÁBOŽENSKÉ DŮVODY	55
9	LIMITY EUROPEIZACE	58
9.1	VLIV EKONOMIKY NA EUROPEIZACI ZAHRANIČNÍ POLITIKY	59
9.2	VLIV NÁBOŽENSTVÍ NA EUROPEIZACI ZAHRANIČNÍ POLITIKY	60
10	ZÁVĚR	62
11	SUMMARY	67
12	POUŽITÁ LITERATURA	69
12.1	KNIHY	69
12.2	ČLÁNKY	69
12.3	PRAMĚNY	81

1 Úvod

Europeizace je v rámci evropských studií natolik široké téma, že je schopno poskytnout téměř nekončící škálu debat a z nich vyplývajících neprozkoumaných problémů. Za poslední více než tři dekády, kdy bylo téma europeizace jedno z klíčových při studiu evropské integrace, se hlavní bod zájmu přesunul od europeizace členských států, tedy vlivů Evropské unie (EU) na již přijaté státy, přes europeizaci třetích států, které (zatím) do EU nevstoupily až po de-europeizaci, kdy z nějakých důvodů členské i nečlenské státy přestávají přijímat standardy EU, a dokonce od již nastolených standardů upouští.

O poznání méně autorů se věnuje konkrétním limitům europeizace, které proces ovlivňují a omezují. Tyto limity jsou dány primárně postojem daných států k EU. Europeizace je k vlivům vycházejícím zevnitř daného státu náchylná, protože v daném nečlenském státě probíhá na bázi dobrovolnosti. EU disponuje jen omezenými prostředky, které by donutily státy přijímat její standardy. Jedním z nejefektivnějších prostředků je institut přistoupení. EU nemusí přijmout stát do řad členských států, pokud nesplní její podmínky, tzv. kodaňská kritéria, která byla přijata v roce 1993 v Kodani. Nicméně v situaci, kdy se daný stát rozhodne do EU nevstoupit nebo z vnitrostátních důvodů ztratí motivaci pro přistoupení, ztrácí tento nástroj svou efektivitu. V jednodušší situaci se EU nachází ve vztahu ke členským státům, kde má vyšší počet nástrojů.

Tato diplomová práce se soustředí na Turecko a jeho vztahy s EU, respektive europeizaci turecké zahraniční politiky a její limity, které jsou dány vnitřními změnami země, které vedly ke změně zahraniční politiky. Turecko se od svého vzniku snažilo být součástí Západu. Po druhé světové válce vstupovalo do různých mezinárodních organizací, ať už do Rady Evropy jako organizace zasazující se o dodržování lidských práv, tak do aliance NATO jako organizace garantující bezpečnost v západní a jižní Evropě. Od podpisu Ankarské dohody v roce 1963 se de facto uchází také o vstup do EU.

Práce má ambice přispět do debaty o limitech europeizace ve třetích státech. Mnohá literatura o europeizaci nepředpokládá, že by se tento proces někdy zastavil nebo dokonce obrátil. Jak ale ukazuje politický vývoj v některých členských i nečlenských státech, tato situace je možná. Někteří badatelé na tento fenomén zareagovali texty o de-europeizaci. O některých státech, o kterých se ještě dekádu zpět

psalo, že se přibližují Evropě, se dnes píše, jak se Evropě vzdalují. Literatura o samotných limitech, které stojí za tímto fenoménem, je ale poměrně nepočtená.

Základní otázka, na kterou hledá práce odpověď, zní: „Jak ekonomika a náboženství limitují europeizaci turecké zahraniční politiky?“ Autor pracuje s hypotézou, že největšími limity europeizace jsou vnitřní změny v zemi. Práce se soustředí na vnitřní změnu v podobě nové politiky vlády. Tato změna je ilustrována na dvou oblastech – ekonomice a náboženství, které prošly změnou s novou vládou. Když v roce 2002 vyhrála v Turecku volby Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP), bylo to velmi překvapující, protože se strana prezentovala jako proislámská a demokratická, díky čemuž byla v Turecku výjimečná. V prvních letech vystupovala i jako strana proevropská. Turecká vláda vložila spoustu úsilí do reforem, aby země co nejdříve vstoupila do EU. Nicméně když nebyl zaznamenán žádný větší posun ani po otevření přístupových rozhovorů, a naopak se objevily problémy ve vzájemných vztazích, začaly reformy a europeizace celkově zpomalovat. Dochází k potvrzení hypotézy, že europeizace je skutečně citlivá k vnitřním faktorům, které ovlivňují vládní politiku.

Tato diplomová práce je jednopřípadovou studií využívající konstruktivistický přístup k metodě *Foreign Policy Analysis* (Analýza zahraniční politiky, FPA). Vychází z analýzy domácího prostředí, jehož změna vedla k nové zahraniční politice země. Výchozím bodem je identifikace limitů zahraniční politiky. Časové období výzkumu je vymezeno obdobím, kdy byl premiérem Recep Tayyip Erdoğan, tedy lety 2003 až 2014. Teritoriálně se soustředí v první řadě na Turecko, ale také na oblasti zájmu jeho zahraniční politiky, zejména na oblasti Blízkého východu a Afriky, a samozřejmě EU.

Práce je rozdělena krom úvodu a závěru do osmi kapitol. První kapitola analyzuje souhrnnou debatu o europeizaci a jejích limitech, rozšiřování EU jako silného *soft-power* nástroje, přistoupení Turecka do EU, debatu o využití metody *Foreign Policy Analysis* a také představuje výzkumnou otázku a hypotézu. V neposlední řadě také krátce debatuje nad použitými zdroji. Druhá kapitola představuje teoreticko-metodologický rámec práce. V této kapitole je určeno časové i teritoriální vymezení a představena metoda výzkumu a teorie. Další kapitola pohlíží na vztahy Turecka a EU z historické perspektivy, aby čtenář práce znal historické pozadí a kontext tohoto specifického vztahu. Kapitola číslo čtyři představuje oficiální přístup Turecka k EU. Je třeba mít na paměti, že i když se tento výzkum zabývá limity europeizace, neznamená to, že by Turecko nemohlo být oficiálním kandidátským státem a vést přístupové rozhovory. Pátá kapitola představuje stranu AKP, která je původcem změny uvnitř státu,

jenž vedla k nové zahraniční politice. Je zde vysvětleno, jaké důsledky mají islámské kořeny strany pro politiku. Šestá kapitola představuje europeizaci zahraniční politiky. Je přitom poukázáno na fakt, že Turecko přijalo evropský styl, který je v kontextu této práce chápán jako používání *soft-power* nástrojů a preferování multilateralismu před bilaterálními vztahy. Tento styl Turecko používalo i v období, kdy europeizace neprobíhala s takovým úsilím. Sedmá kapitola analyzuje změny v zahraniční politice na pozadí dvou motivů, které ke změně vedly – ekonomice a náboženství. Ekonomika byla jedním z motivů budování vztahů se státy v regionu i za jeho hranicemi, zatímco obchodní vztahy s EU se zhoršily. Náboženství pak motivovalo Turecko k orientaci také na státy Blízkého východu a (zejména severní) Afriky. Osmá kapitola dává do souvislosti tyto faktory s europeizací zahraniční politiky a definuje tím tak její limity. Závěr odpovídá na výzkumnou otázku a uzavírá tuto práci, zároveň také poukazuje na možnosti budoucího výzkumu.

V práci převažuje sekundární literatura nad primárními prameny. Je to dáno v první řadě tím, že byly zkoumány specifické aspekty zahraniční politiky a bylo nutné vycházet z textů ostatních autorů, aby byl vytvořen komplexní pohled na věc. V sekundární literatuře převažují akademické články. Využívány byly i knižní tituly, nicméně spíše v teoretické části práce. S primárními prameny se setkáváme v textu méně, zejména u oficiálních postojů Turecka vůči EU nebo naopak. Kvůli specifičnosti tématu nejsou téměř vůbec využívána média jako zdroje informací. K menšímu využití primárních pramenů v neposlední řadě vedla také jazyková bariéra, protože využitelné zdroje jsou mnohdy psány v turečtině. Nicméně i prameny v anglickém jazyce lze dohledat poměrně snadno, avšak je nutné k nim přistupovat kriticky.

Nejpřínosnější autorkou pro tuto práci je Tanja A. Börzel, jejíž texty se věnují europeizaci a jejím problémům jak obecně, tak i specificky v případě Turecka. Její články poskytly široký rozhled o problému, který se uplatnil během celého procesu psaní. Nejdůležitějším knižním titulem je monografie *Foreign Policy Analysis: New Approaches* od autorů Chrise Aldena a Amnona Arana, která poskytuje základ teoreticko-metodologického rámce této diplomové práce. Díky této knize výzkum vychází ze změny v Turecku, kterou byl nástup nové vlády, jež vytvořila rámec nové zahraniční politiky.

V předložené diplomové práci je podrobena výzkumu velmi specifické téma limitů europeizace zahraniční politiky Turecka. Vztahy EU a Turecka jsou v rámci vnějších vztahů EU jedinečné a velice komplikované. Je to dáno jednak dlouhou dobou,

jakou trvá turecká snaha o přistoupení, ale také rozdílností kultur, která pramení jak z náboženství, tak i ze specifické geografické polohy Turecka. Právě problém rozdílnosti provází tento vztah od jeho počátku, i přesto že jedním ze základních pilířů Turecké republiky byla od jejího vzniku westernizace, proces, který měl z Turecka udělat evropský stát.

2 Analýza debaty

2.1 Europeizace

Kořeny debaty o vlivu EU na členské i třetí státy sahají do 80. let minulého století, kdy přistoupily státy, které nejprve musely projít určitými reformami, aby splnily požadavky pro přistoupení. Asi nejobsáhlejším konceptem debaty je europeizace, která se zabývá vlivem EU na členské i třetí státy a prováděnými změnami uvnitř států pod jejím vlivem.

Původně se tento koncept zaměřoval na přiblížení evropským standardům uvnitř EU. Časem si badatelé začali všimnout i vlivu EU na třetí, zejména pak kandidátské státy. Termín europeizace lze od 90. let najít v mnohé literatuře zabývající se vlivem EU na členské či nečlenské státy. Jako takové je téma však díky tomu široké a obecně se dá říci, že kolik badatelů, tolik významů tohoto termínu. Jeden z nejvýznamnějších teoretiků europeizace Robert Ladrech vymezuje tento pojem proti internacionalizaci nebo globalizaci. Europeizace je omezena geograficky na evropský kontinent a státy zde ležící.¹

Po konci studené války a pádu železné opony se začalo počítat s tím, že nově demokratizující se státy střední a východní Evropy budou usilovat o vstup do EU. V roce 1993 rozhodla Evropská rada na zasedání v Kodani, v souvislosti s plánovaným rozšířením, vytvořit podmínky – tzv. kodaňská kritéria, která musejí státy splnit, aby se mohly stát členy EU.² Tím dostala europeizace konkrétnější obrysy, protože bylo jasné dáno, co musí státy učinit, aby mohly být přijaty do EU.

Pokud budeme předpokládat jednosměrnost procesu, europeizaci lze definovat jako reorientaci směru politiky daného státu, která se projeví v chování politiků, institucí, obyvatel apod., přičemž každý stát europeizaci pojímá různě, což plyne např. z politické kultury daného státu nebo historického vývoje. Ladrech jako příklad uvádí Francii, která jako jeden ze zakládajících členů Evropského společenství má velký předpoklad k europeizaci. Procesem europeizace prošly ve Francii nejen politiky vlády, ale také státní instituce.³

¹ Robert Ladrech, „Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France“, *Journal of Common Market Studies* 32, č. 1 (1994): 71, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds> (staženo 24. 11. 2016).

² „Conditions for membership“, European Commission, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership_en (staženo 14. 11. 2016).

³ Robert Ladrech, „Europeanization of Domestic Politics and Institutions“, 69.

Podle Schimmelfenniga je EU definována jako společenství liberálních demokracií a tržních ekonomik, zahrnuje principy regionalismu, regulací mezinárodních trhů a demokratické ústavnosti. Europeizace proto v tomto kontextu znamená šíření regionálně integrovaných demokracií za hranice dané entity. Vliv EU na třetí státy je výsledkem její kapacity jako významného regionálního systému. Přímý vliv vytváří EU na bázi kondicionality. EU podporuje vládu daného státu v plnění reforem vedoucích k nastolení unijních standardů. Úspěšnost záleží na velikosti této podpory a její kredibilitě. EU ovlivňuje státy i nepřímo, protože nerespektování jejích pravidel by způsobilo státům zbytečné ekonomické ztráty. Nejvíce je tento vliv vidět na soukromých subjektech, které mají zájem se zapojit do jednotného trhu. Ty zkrátka musí přijmout pravidla EU, aby jim vstup na jednotný trh byl umožněn.⁴

V určitých případech je cílem europeizace třetích států připravit daný kandidátský stát na členství v EU. Konkrétní strategií je *member-state building*, která vychází z konceptu *state building*. Mezinárodní společenství má vliv na formování uvnitř suverénního, avšak slabého státu. Přeneseno do kontextu evropské integrace, slabý stát stojí mimo EU a EU je mezinárodním společenstvím, které formuje stát do požadované podoby.⁵

Pokud jde o vliv EU a *member-state building* ve státech za vnějšími hranicemi, jako příklady lze uvést státy západního Balkánu a Turecko. Západní Balkán se vzpamatovává z válek, které v oblasti zuřily v 90. letech 20. století, a zdejší státy následují EU jako garanta stability a demokracie. Europeizace západního Balkánu znamená stabilizaci ekonomik zdejších států pomocí inspirování politických elit k implementaci evropských standardů. EU podporuje určité strany, zákony, aktivity a politiky přímo, jako například prezidenta Tadiće ve volbách v Srbsku v roce 2008 a jeho Demokratickou stranu o rok později v parlamentních volbách.⁶

Member-state building se liší od strategie vybudování fungujícího státu v jiných

⁴ Frank Schimmelfennig, „Europeanization beyond Europe“, *Living Reviews in European Governance* 7, č. 1 (2012): 8–9, edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2014/5275/pdf/lreg_2012_1Color.pdf, (staženo 25. 11. 2017).

⁵ Dadide Denti, „The Europeanisation of Candidate Countries: The Case for a Shift to the Concept of EU Member-state Building“, *Contemporary Southeastern Europe* 1, č. 1 (2014): 20–22, http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/cse/sites/default/files/papers/Denti_The_Europeanisation_of_candidate_countries.pdf (staženo 25. 11. 2016).

⁶ Soeren Keil, „Europeanization, state-building and democratization in the Western Balkans“, *Nationalities Papers* 41, č. 3 (2013): 346–348, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=87512168&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 25. 11. 2016).

částech světa a od procesu přistoupení, kterým prošly v poslední dekádě státy střední a východní Evropy. V případě budování státu obecně jde o vybudování takové entity, kterou její obyvatelé budou posilovat, a ne se pokoušet zničit vzájemnými spory. Strategickým cílem *member-state building* je vybudovat takový stát, který by mohla EU přijmout za plnohodnotného člena s absolutní důvěrou.⁷

V případě Turecka i Balkánu jde EU především o vytvoření právního státu a funkčních státních institucí v jednotlivých zemích. V Turecku byl během let 1999 až 2005 na popud EU reformován justiční systém. Podobné reformy proběhly také v Chorvatsku a Albánii.⁸ Po vstupu Chorvatska do EU v roce 2013 mohla začít být europeizace v této zemi hodnocena, protože Chorvatsko prošlo potřebnými změnami, které vedly ke splnění kodaňských kritérií. Butković a Samardžija uvádí Chorvatsko jako pozitivní příklad státu, který během poměrně krátké doby – 13 let od uznání Chorvatska jako kandidátské země a 6 let od začátku rozhovorů – vstoupil úspěšně do EU. Chorvatsko zvládlo aplikovat *acquis communautaire* do svého právního systému a vytvořit vhodné institucionální prostředí, nicméně ekonomické a strukturální reformy nebyly v době přistoupení ukončeny.⁹

2.2 Limity europeizace

Europeizace není všeobsahující teoretický koncept a má své limity. Přístup k procesu probíhajícího směrem dolů (*top-down*), tedy ze strany EU směrem ke členským, resp. kandidátským státům, ignoruje roli domácích aktérů a diskurz na vnitrostátní úrovni ve vztahu k europeizaci země. Naopak přístup k procesu směrem nahoru (*bottom-up*) vyzdvihuje domácí aktéry a vnitrostátně řízené aktivity. Nicméně tyto *bottom-up* procesy využívají EU jako první odrazový můstek a domácí diskurz nevidí rozdílné významy pojmu „Evropa“. Koncept europeizace často zapomíná na reciprocitu zájmů a norem přijatých domácí vládou ve jménu přiblížení se EU, tedy že nové normy

⁷ Giuliano Amato, „The Balkans in Europe's Future“, *International Commission on the Balkans* (2005): 29, <http://www.cls-sofia.org/download.php?id=44> (staženo 15. 11. 2016).

⁸ Gergana Noutcheva a Senem Aydın-Düzgit, eds., „Lost in Europeanisation: The Western Balkans and Turkey“, *West European Politics* 35, č. 1 (2012): 60–72, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/abs/10.1080/01402382.2012.631313> (staženo 15. 11. 2016).

⁹ Hrvoje Butković a Višnja samardžija, eds., „Challenges of continued EU enlargement to the Western Balkans – Croatia's experience“, *Poznań University Of Economics Review* 12, č. 4 (2014): 96–100, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=bsu&AN=100116417&lang=c&site=ehost-live> (staženo 16. 11. 2016).

sice odpovídají evropskému vzoru, ale domácí vláda může EU spíše využívat pouze pro komunikaci daných norem směrem ke svým voličům.¹⁰

Proces europeizace může být dán různými impulsy a adaptace evropského práva, standardů či principů může proběhnout v různé míře v závislosti na politické vůli daného státu nebo jeho vlastní tradici právního prostředí. A pokud změny proběhnou, je otázkou, jestli je za ně odpovědná EU či domácí iniciativa. EU se snažila např. ovlivnit genderovou rovnoprávnost ve státech střední a východní Evropy, nicméně, jak ukazuje Chiva na příkladech Bulharska a Rumunska, v této oblasti hrály důležitější roli domácí aktivity. Vnitrostátní diskuze v oblastech genderu stála za legislativními změnami, které byly provedeny nezávisle na europeizaci těchto států.¹¹ Nelze však vyloučit, že zastánci těchto změn používali EU jako argument k provedení změn.

Europeizace je podle Olsena módní pojem, který je nadužívaný, což vede ke konceptuálnímu nepořádku. Netvrdí, že by se měl tento koncept zahrnout, ale raději se pokusil v roce 2002 o jistou revizi pojmu. Europeizace v mnoha textech postrádá i tu základní definici – co je v daném kontextu „Evropa“, která europeizuje ostatní jednotlivé státy? Během let se europeizace jakožto poevropštění začala používat téměř výhradně ve spojení s EU. Nicméně z obecného pohledu europeizace v praxi není omezena jen na EU, členské státy EU nebo západní Evropu, ale roli hrají další mezinárodní instituce stojící mimo EU.¹²

Europeizace je proto terminologicky poměrně neukotvený koncept. Nemusí tak mít nic společného s EU, ale například s evropskou kulturou, křesťanstvím apod. V nejširší hranici se může překrývat s např. westernizací jako oficiální státní politikou Mustafy Kemala v Turecku ve 20. letech 20. století. Termín europeizace konkretizovala Helen Wallace novým pojmem „EU-izace“¹³ a oddělila tak terminologicky vliv EU od vlivu Evropy jako celku.

¹⁰ Başak Alpan a Thomas Diez, eds., „The Devil is in the ‘Domestic’? European Integration Studies and the Limits of Europeanization in Turkey“, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 16, č. 1 (2014): 4–5, <http://dx.doi.org/10.1080/19448953.2013.864180> (staženo 16. 11. 2016).

¹¹ Cristina Chiva, „The Limits of Europeanisation: EU Accession and Gender Equality in Bulgaria and Romania“, *Perspectives on European Politics and Society* 10, č. 2 (2009): 206, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=45025623&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 17. 11. 2016).

¹² Johan P. Olsen, „The Many Faces of Europeanization“, *Journal of Common Market Studies* 40, č. 5 (2002): 921–926, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=8687902&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 17. 11. 2016).

¹³ Helen Wallace, „Europeanisation and globalisation: Complementary or contradictory trends“, *New Political Economy* 5, č. 3 (2000): 369–382, <https://doi.org/10.1080/713687780> (staženo 16. 11. 2016).

Jacquot a Woll kritizují klasické přístupy k europeizaci, protože podle nich opomíjejí politickou roli aktérů. V mnohé literatuře je europeizace viděna jako automatický proces, kde na jedné straně stojí EU a její instituce a na straně druhé stát, který automaticky přijímá vliv EU. Nezbytným aspektem, který je ve výzkumu europeizace důležité zohlednit, jsou politická rozhodnutí europeizovaného státu, která mají na europeizaci jako takovou vliv.¹⁴

Europeizace naráží na potíže v nových členských státech EU. V případě Maďarska problémy europeizace reprezentuje premiér Orbán, který vystupuje populisticky proti EU a prosazuje legislativní změny, které vedou k de-demokratizaci země. EU stojí před otázkou, jak moc je ochotna tolerovat odklon členského státu od konstitucionálních tradic, které reprezentují ostatní členské státy. Problém snižování vlády práva a zhoršení postavení demokratického vládnutí v Maďarsku ukazuje, že EU není tolik efektivní při kontrole dodržování těchto základních hodnot v členských státech. Navíc místní vláda argumentuje tím, že vyhrála demokratické volby a plní vůli lidu.¹⁵

Co se týče europeizace zahraniční politiky členských států, je omezena národními zájmy zahraniční politiky. Například Řecko svou zahraniční politiku europeizovalo. Nicméně, díky jeho geografické poloze, odlišné kultuře a tradici zahraniční politiky a „konkurenci“ EU v podobě jiných mezinárodních organizací, europeizace probíhala pomaleji než u jiných členských států. I později ale byly tyto faktory v řecké zahraniční politice patrné. Příkladem mohou být vojenské operace EU, kterých se Řecko zúčastnilo. Řecko posílalo své jednotky převážně na Balkán, do Palestiny a na Kavkaz, tedy do oblastí, kde mělo své národní zájmy.¹⁶

EU měla i určité negativní dopady na členské státy i přes to, že europeizace v daných státech proběhla. Pokud zůstaneme v Řecku, vzhledem k jeho poloze mu přílišná europeizace zahraniční politiky snižovala suverenitu v této důležité oblasti. Jinými slovy Řecko muselo ve své zahraniční politice brát v potaz širší spektrum aspektů, než kdyby se soustředilo pouze na své vlastní národní zájmy. Mezi ty prioritní

¹⁴ Sophie Jacquot a Cornelia Woll, eds., „Usage of European Integration – Europeanisation from a Sociological Perspective“, *European Integration online Papers* 7, č. 12 (2003): 2–3, eiop.or.at/eiop/pdf/2003-012.pdf (staženo 12. 5. 2017).

¹⁵ Attila Ágh, „De-Europeanization and De-Democratization Trends in ECE: From The Potemkin Democracy to the Elected Autocracy in Hungary“, *Journal of Comparative Politics* 8, č. 2 (2015): 16–20, search.proquest.com/central/docview/1691422223/fulltextPDF/D97BD82994C94A2APQ/1?accountid=15618 (staženo 10. 5. 2017).

¹⁶ Reuben Wong a Christopher Hill, eds., *National and European Foreign Policies* (Abington: Routledge, 2011), 126–127.

patřily vztahy s Tureckem a Makedonií, a právě v těchto případech se europeizace stavěla proti národním zájmům.¹⁷

Slovinsko de-europeizovalo svou zahraniční politiku, když EU procházela ekonomickou a finanční krizí. Z jeho pohledu ztratil jednotný evropský rámec zahraniční politiky svou váhu ve srovnání s národními politikami. De-europeizace se projevila na různých úrovních mezinárodní politiky, např. Slovinsko hlasovalo proti udělení statusu pozorovatele v OSN Palestině. Samozřejmě státy EU v OSN hlasují individuálně, a ne jako jeden blok, nicméně Slovinsko upřednostnilo své zájmy před kolektivitou v rámci EU.¹⁸

Börzel si v textu *The Transformative Power of Europe Reloaded* klade otázku, jestli je EU schopna šířit svůj vliv a podporovat demokratický styl vládnutí ve svém nejbližším okolí, když daným státům nemůže nebo nechce nabídnout plné členství v budoucnu. Jedná se především o státy, které se staly bezprostředními sousedy EU po východním rozšíření v letech 2004 a 2007 (případně 2013). Autorka popisuje pět faktorů, na kterých závisí šíření vlivu EU uvnitř těchto států. Prvním z nich jsou náklady adaptace dané poměrem požadavků EU a domácími podmínkami. Čím více má EU požadavků na liberální reformy, které ohrožují současný typ vládnutí, tím vyšší je politická cena těchto požadavků pro danou vládu. Druhým faktorem je tlak EU zvenčí na plnění jejích požadavků. Dalším faktorem je kapacita cílového státu reagovat na tento tlak EU. Čtvrtým je vůle cílového státu reagovat na to, co po něm EU žádá. Posledním pak je síla státu vzdorovat tlaku EU.¹⁹

EU se snaží asistovat nečlenským státům s vnitřními reformami, aby v budoucnu snadněji splnily kodaňská kritéria a mohly se stát členy EU. Albánie prováděla vnitřní reformy od 90. let. Po volbách v roce 2005 začaly reformy zpomalovat zejména v oblasti státní správy, protože nová vláda začala státní administrativu politizovat.

¹⁷ İnan Rüma, „The Shelter in the Cycles of Reason and Anger: Greek Foreign Policy in the Balkans and Greek-Bulgarian Relations“, *Turkish Yearbook of International Relations* 39 (2008): 27, web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/detail/detail?vid=4&sid=0a8ef4b9-c5a3-4178-8da0-5b58bf3b3e34%40sessionmgr4010&hid=4104&bdata=Jmxhbm9Y3Mmc210ZT1laG9zdC1saXZl#AN=38605563&db=poh (staženo 10. 5. 2017).

¹⁸ Ana Bojinovic Fenko a Marko Lovec, eds., „From a Good to a Poor Student: The De-Europeanisation of Slovenian Foreign Policy in the Light of (European) Economic and Financial Crisis“, *Hellenic Studies* 23, č. 1 (2015): 127, web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=919e7822-2909-4bbf-8912-933f224b3490%40sessionmgr101 (staženo 10. 5. 2017).

¹⁹ Tanja A. Börzel, „The Transformative Power of Europe Reloaded: The Limits of External Europeanization“, *KFG Working Paper* 11 (2010): 5–11, www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/36800/ssoar-2010-borzel-The_transformative_power_of_Europe.pdf?sequence=1 (staženo 17. 11. 2016).

Nástroje EU se tehdy ukázaly jako méně účinné, než bylo očekáváno. Koherence se standardy EU je limitována vnitřními změnami a politikami státu, které mohou na části reformem rezignovat nebo je účelně pozměnit.²⁰

O špatné koherenci vládnutí v nečlenských státech s představou EU o plnění kodaňských kritérií hovoří i Börzel. Dané státy mohou mít několik důvodů, proč neplní nastavené požadavky EU. Na jedné straně to mohou být technické důvody, například financování nebo nízká institucionální kapacita k plnění reformem. S těmito problémy se ale EU snaží státům asistovat prostřednictvím různých podpůrných programů. Na druhé straně za důvody neplnění kritérií mohou stát jiné faktory, mezi které lze počítat např. národnostní otázky, ekonomické zájmy různých skupin nebo klientelismus politiků.²¹

Obecně lze říci, že největším limitem europeizace je její náchylnost k politickým rozhodnutím uvnitř europeizovaných států. Pokud definujeme europeizaci jako přebírání určitých vzorů od EU a jejích členských států, je europeizace limitována určitými faktory, které ji mohou zpomalit či zastavit. Tyto faktory mohou pocházet jak z vnitropolitické oblasti, kdy vláda daného státu změní svou náklonnost k adopci evropských norem, tak z oblasti vnější, kdy vláda tyto faktory pouze reflektuje do své politiky a tím vědomě či nevědomě limituje proces europeizace. Ať už se jedná o případy, kdy se dostala k moci nová vláda, která nebyla nakloněna europeizaci, nebo o jiné faktory dané například geografickou polohou, ekonomickou situací konkrétního státu nebo EU, národní zájmy daného státu mohou být kritické pro jeho europeizaci ve chvíli, kdy se europeizace ekonomicky nevyplatí nebo pro ni není nakloněna politická reprezentace nebo veřejnost.

2.3 Rozšiřování

Rozšiřování EU je považováno za jeden z nejsilnějších nástrojů, kterými EU ovlivňuje ostatní státy. EU pomohla transformovat pomocí rozšíření diktátorské režimy jako Španělsko nebo Portugalsko, postkomunistické státy střední a východní Evropy a také někdejší znesvářené země bývalé Jugoslávie.

²⁰ Arolda Elbasani, „EU Administrative Conditionality and Domestic Downloading: The Limits of Europeanization In Challenging Contexts“, *KFG Working Paper 2* (2009): 17–19, www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/36563/ssoar-2009-elbasani-EU_administrative_conditionality_and_domestic.pdf?sequence=1 (staženo 10. 5. 2017).

²¹ Tanja A. Börzel, „Building Sand Castles? How the EU Seeks to Support the Political Integration of its New Members, Accession Candidates and Eastern Neighbours“, *MAXCAP Working Paper Series*, č. 9 (2015): 15–21, userpage.fu-berlin.de/kfgeu/maxcap/system/files/maxcap_wp_09_4.pdf (staženo 10. 5. 2017).

Schimmelfennig a Sedelmeier definují rozšiřování jako proces postupné a formální horizontální institucionalizace pravidel a norem dané organizace. „Institucionalizace“ označuje interakce mezi aktéry probíhající podle formálního vzoru; „horizontální institucionalizace“ označuje směr interakcí mimo již institucionalizované členy; „formální“ způsob značí nutnost podpisu smluv a jejich ratifikaci a „postupný proces“ začíná před vstupem nových členů do organizace a pokračuje po jejich vstupu.²²

Evropská integrace se vyznačuje kromě horizontálního rozšiřování také vertikálním prohlubováním. Někteří autoři tyto dvě proměnné vkládají do jedné rovnice. Kelemen et. al. poukazuje na to, že rozšiřování EU vede k jejímu politickému prohlubování. Zmiňuje ale možnost, že v některých oblastech může být prohlubování pozdrženo nebo dokonce zastaveno jako důsledek rozšiřování. V určitých případech vede rozšiřování EU k nutnosti institucionálních reforem, což je logický důsledek většího počtu členských států, pro který nebyly původně instituce designovány.²³

Abychom byli schopni lépe popsat vliv EU na kandidátské státy, musíme nejprve identifikovat jejich motivace připojení k EU. Zejména státy střední a východní Evropy po skončení éry komunismu měly potřebu se identifikovat s hodnotami EU, jako jsou vláda práva, politická pluralita, soukromé vlastnictví nebo svoboda projevu. Vstup do EU pro ně také představoval symbolické spojení rozdělené Evropy do celku se stejnými historickými a kulturními kořeny. Mattli a Plümper ale označují tyto motivy za neúplné, protože jim chybí spojení mezi demokracií a volbou integrace.²⁴

Motivy pro vstup do EU mohou být různé a jednotlivé státy jsou motivovány ke vstupu buď jedním z nich nebo jejich kombinacemi. Důvody proč státy vstupují do EU jsou politické, bezpečnostní, kulturní anebo ekonomické. Velkými benefity přistoupení do EU je tok mezinárodního kapitálu do nových členských států a také vstup na jednotný evropský trh. Na druhou stranu, i přes idealistické a ekonomické benefity členských států EU, někteří lídři kandidátských států vzdorovali a vstup do EU odkládali.²⁵

²² Frank Schimmelfennig a Ulrich Sedelmeier, eds., „Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research“, *Journal of European Public Policy* 9, č. 4 (2002): 503, <http://dx.doi.org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1080/13501760210152411> (staženo 17. 11. 2016).

²³ R. Daniel Kelemen, Anand Menon a Jonathan Slapin, „Wider and deeper? Enlargement and Integration in the European Union“, *Journal of European Public Policy* 21, č. 5 (2014): 656–659, <http://dx.doi.org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1080/13501763.2014.897745> (staženo 17. 11. 2016).

²⁴ Walter Mattli a Thomas Plümper, eds., in *The Politics of European Union Enlargement Theoretical Approaches*, ed. Frank Schimmelfennig (Routledge Advances in European Politics, 2005), 58.

²⁵ *Ibid.*, 59.

Mezi kandidátskými státy a EU vzniká asymetrický vztah, který je dán na jedné straně tím, že kandidátské státy jsou ke vstupu motivovány profitem ze členství, a na straně druhé EU nastavuje podmínky vstupu. V roce 1993 byla přijata kodaňská kritéria, která musejí kandidátské státy splnit, aby mohlo být rozhodnuto o jejich přijetí do Unie. O to větší může tato asymetrie být, pokud kandidátský stát má v rámci své zahraniční politiky neshody s jedním či více členskými státy. Příklad Chorvatska ukazuje, že bilaterální vztahy mohou pozastavit vstupní rozhovory, protože členské státy disponují právem veta.²⁶ V podobné situaci se dlouhodobě nachází Turecko, které neuznává jednotný Kypr, který je členským státem, a jeho vztahy s Řeckem jsou tradičně komplikované.²⁷

Pro EU je rozšiřování ekonomická zátěž a do jisté míry také riziko, obzvláště v případě přistoupení chudších států východní a jihovýchodní Evropy. EU proto používá nástroje, které mají toto riziko snížit, zejména tím, že zlepší ekonomickou, politickou a sociální situaci v kandidátských státech. V případě integrace západního Balkánu EU spustila v roce 2000 *Stabilization and Association Process*. Cílem tohoto nástroje je přiblížit účastněné státy co nejlíže evropským standardům.²⁸

2.4 Literatura o přistoupení Turecka

Turecko je asi nejkomplikovanějším příkladem kandidátského státu. Turecká kandidatura a celkově historie vztahů Turecka a EU v sobě skrývají mnoho aspektů a debat v rámci Evropy a Turecka. Většinou platí, že evropští autoři se pokoušejí zmapovat debatu o názory na vstup Turecka v rámci členských států, obyvatel či politických stran a turečtí autoři se soustředí na své domácí debaty.

V rámci europeizace si všímají zejména turečtí autoři vlivu EU na tureckou zahraniční politiku. Oğuzlu např. uvádí, že turecká zahraniční politika se po začátku

²⁶ Hrvoje Butković a Višnja samardžija, eds., „Challenges of continued EU enlargement to the Western Balkans“, 99, http://www.ebr.edu.pl/pub/2014_4_91.pdf (staženo 18. 11. 2016).

²⁷ Demetrios A. Theophylactou, „Geopolitics, Turkey’s EU Accession Course and Cyprus: Power Balances and ‘Soft Power’ Calculations“, *Southeast European and Black Sea Studies* 12, č. 1 (2012): 102–103,

<http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=73326604&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 18. 11. 2016).

²⁸ Elif Nuroglu a Haris Kurtagić, eds., „Costs and Benefits of the EU Enlargement: The Impact on the EU and SEE Countries“, *Journal of Economic and Social Studies* 2, č. 2 (2012): 46, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=bsu&AN=89049101&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 18. 11. 2016).

vyjednávání o vstupu do Unie stala více multilaterální a měkkou, než tomu bylo dříve.²⁹ To se částečně odráží i v politice *Zero Problems with Neighbors*, která reflektovala politiku zakladatele moderního Turecka Mustafy Kemala „Mír doma, mír ve světě“.³⁰ Tento oficiální postoj turecké vlády se však ne vždy odrážel v jejích činech, protože jak „mír doma“, tak vztahy s okolními státy byly ovlivněny tureckým tvrdým postojem ke kurdské menšině a zejména ke Kurdské straně pracujících (PKK), která hledala útočiště v pohraničních oblastech okolních států a která je z tureckého pohledu teroristickou organizací.

Politika nulových problémů se sousedními státy byla jedním ze čtyř pilířů zahraniční politiky vlády AKP od roku 2004. Již v roce 2002 bylo narovnání vztahů s okolními zeměmi součástí předvolebního manifestu strany AKP. Do podoby oficiální zahraniční politiky Turecka ji vypracoval hlavní poradce tehdejšího premiéra Recepta Tayyipa Erdoğan a pozdější ministr zahraničních věcí a premiér Ahmet Davutoğlu.³¹

Evropská bezpečnostní politika se po studené válce začala orientovat na nevojenské aktivity a *soft-power*, turecká bezpečnostní kultura zůstala realistickou a opírala se o armádu připravenou bránit stát proti vnějším i vnitřním bezpečnostním hrozbám. Po roce 1999, tedy v době, kdy dostalo Turecko status kandidátské země, se začala ale bezpečnostní politika transformovat a přejímat evropský model měkké síly. Tato změna byla viditelná na vztazích Turecka se sousedními zeměmi Blízkého východu, na roztržce s Kyprem i turecko-řeckých vztazích.³²

Roztržka Turecka s Kyprem a její vliv na tureckou kandidaturu je bezesporu jedním z velkých témat této debaty. Řeční politici využívali EU jako platformu pro způsobení maximální politické škody Turecku prostřednictvím odmítání jakéhokoli postupu ve vyjednávání o tureckém členství v EU. To se neobešlo bez odezvy uvnitř tureckých politických kruhů, kde se začal utvářet určitý odpor vůči Řecku, navzdory tomu, že Turecko projevilo vůli narovnat vztahy s Kyprem a souhlasilo s Annanovým

²⁹ Tarik Oğuzlu, „Turkey and Europeanization of Foreign Policy?“, *Political Science Quarterly (Academy of Political Science)* 125, č. 4 (2010): 162, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=57229711&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 18. 11. 2016).

³⁰ „Policy of Zero Problems with our Neighbors“, Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/policy-of-zero-problems-with-our-neighbors.en.mfa> (staženo 18. 11. 2016).

³¹ Gencer Özcan, „Turkey: A New Power in the Mediterranean: Policy of Zero Problems with the Neighbours“, *IEMed Mediterranean Yearbook* (2012): 59, http://www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxiu-adjunts/anuari/med.2012/Ozcan_en.pdf-en (staženo 18. 11. 2017).

³² Meltem Müftüler-Baç, „Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates“, *Turkish Studies* 11, č. 3 (2010): 415–416, <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2010.506734> (staženo 18. 11. 2016).

plánem na referendum v roce 2004. To nenechalo bez odezvy komunikaci a důvěru mezi EU a Tureckem.³³

Tradičními odpůrci EU v Turecku byli představitelé armády. Ti vzdorovali politickým reformám, které by ohrozily etnickou homogenitu Turecka a tím základ národní integrity. Jedná se především o kurdskou otázku. Díky reformám by mohla být uznána práva menšin, což bylo z pohledu turecké armády nepřijatelné. Např. mělo být umožněno televizní vysílání v kurdštině, což by z vojenského pohledu v Turecku znamenalo ohrožení bezpečnosti. Vojenští velitelé vyjádřili své protiunijní postoje na přelomu tisíciletí. Podle nich by členství v EU znamenalo konec politické nezávislosti a tím ohrožení Turecka.³⁴

Europeizace stejně jako zahraniční politika vychází z faktorů, které jsou pro ně určující. Çakır a Akdağ zkoumají změny v zahraniční politice Turecka v období vlády AKP. Jednou z klíčových změn je orientace zahraniční politiky na nové klíčové regiony, mezi které patří státy subsaharské Afriky, Blízkého východu nebo třeba Jižní Amerika, ale na druhou stranu mezi tyto regiony nepatří jižní Asie a Tichomoří. Je to dáno tím, že Turecko z geografického pohledu leží ve středu oblasti ohraničené Evropou, střední Asií, Blízkým východem a Afrikou.³⁵

Odklon od orientace čistě jen na západ potvrzují i Öniş a Yılmaz, kteří uvádí, že Turecko balancuje mezi europeizací a orientací na euro-asijskou oblast. AKP se dostala k vládě v období po útocích v září 2001, kdy byl jako následek atmosféry ohrožení terorismem globálně preferován boj s terorismem před demokratizací. Turecko ale v tomto období bylo charakterizováno ekonomickým růstem a demokratickými reformami pod vlivem EU. V zahraniční politice byl vliv EU charakterizován multilateralismem a postupem času díky své geografické poloze se kromě Západu

³³ Abdul Tahir Bhutta, „The Cyprus Issue and Turkey’s Quest for EU Membership“, *Journal of European Studies* 29, č. 2 (2013): kapitola „Turkey’s Quest for EU membership and the Cyprus Issue“, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=95594459&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 18. 11. 2017).

³⁴ Hasan Kösebalaban, „Turkey’s EU Membership: A Clash of Security Cultures“, *Middle East Policy* 9, č. 2 (2002), 138–140, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=6815548&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 18. 11. 2016).

³⁵ Aylin Aydın Çakır a Gül Arıkan Akdağ, eds., „An Empirical Analysis of the Change in Turkish Foreign Policy under the AKP Government“, *Turkish Studies* 18, č. 2 (2016): 344, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/abs/10.1080/14683849.2016.1261021#aHR0cDovL3d3dy50YW5kZm9ubGluZS5jb20uZXpwcm94eS5pcy5jdW5pLmN6L2RvaS9wZGYvMTAuMTA4MC8xNDY4Mzg0OS4yMDE2LjEyNjEwMjE/bmVIZEFjY2Vzc10cnVlQEBAMA==> (staženo 29. 4. 2017).

Turecko začalo orientovat na všechny sousední regiony, primárně Blízký východ, a začalo mít ambice na vedoucí pozici v Organizaci islámské spolupráce.³⁶

Vliv nové zahraniční politiky na europeizaci země vnímá Kramer. Turecko změnilo svůj postoj k EU, když přestalo ve vzájemném vztahu vystupovat jako podřízený aktér, ale naopak začalo s EU jednat jako rovný s rovným a leckdy používat ústy premiéra Erdoğanova poměrně ostrou rétoriku. Nová vize zahraniční politiky se navíc neshodovala s vizí Společné zahraniční a bezpečnostní politiky, a tak by členství v EU šlo teoreticky proti zájmům Turecka.³⁷

2.5 Foreign Policy Analysis

Práce bude zkoumat europeizaci zahraniční politiky, a proto bude použit koncept *Foreign Policy Analysis*. Browning používá FPA v případové studii o vývoji finské zahraniční politiky po studené válce. Nevyhýbá se ale konstruktivní kritice materialistického a realistického přístupu k FPA. Materialistický přístup se soustředí pouze na „hmatatelné“ faktory zahraniční politiky a opomíjí ty, které nelze vidět na první pohled. Čistě racionalistický přístup pak vidí státy jako jednotlivé části anarchistického systému, kterým jde pouze o vlastní zájmy. Daleko více pro svůj případ preferuje konstruktivistický přístup, který buduje sociální realitu mezinárodních vztahů a zohledňuje mnohem více aspektů v rozhodovacím procesu, včetně postojů rozhodovatelů.³⁸

Baun a Marek používají FPA k tvorbě vlastního analytického rámce pro zkoumání zahraniční politiky a europeizace na případových státech, které jsou novými členskými státy v EU. Soustředí se na tři základní elementy národní zahraniční politiky: instituce a procesy, zájmy a preference, strategie a akce. Na základě literatury o FPA a europeizace tak mohou zkoumat, jaký má EU konkrétní vliv na změny v zahraniční politice v případě států, které se čerstvě staly členskými státy EU.³⁹

³⁶ Ziya Öniş a Şuhnaz Yılmaz, eds., „Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era“, *Turkish Studies-Special Issue*, 2–5, <https://tr.boell.org/sites/default/files/downloads/ziyaonis.pdf> (staženo 29. 4. 2017).

³⁷ Heinz Kramer, „AKP's "new" foreign policy between vision and pragmatism“, *Stiftung Wissenschaft und Politik: Working Paper* (2010): 29–31, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/Krm_WP_Neu_ks.pdf (staženo 13. 5. 2017).

³⁸ Christopher S. Browning, *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis: A Case Study of Finland* (Bern: Peter Lang, 2008), 17–43.

³⁹ Michael Baun a Dan Marek, eds., *The New Member States and the European Union: Foreign Policy and Europeanization* (Abington: Routledge, 2013), 10.

Larsen se věnuje užití konceptu FPA v kontextu EU, kde podle něj nastává posun od tradiční FPA k „transformované“ FPA. Prívlastek „transformovaná“ vysvětluje tím, že se FPA musela změnit v závislosti na rozdílném kontextu, ve kterém se státy ocitnou při vstupu do EU. Státy následují osu zahraniční politiky EU a spojují národní zájmy se zájmy EU, což je patrné zejména v oblastech, jako jsou například obchodní, zemědělská anebo rybářská politika. Oproti tomu tradiční FPA nahlíží na členské státy stále jako na autonomní státy, které jednají ve vlastním zájmu.⁴⁰

Protože se práce zabývá limity europeizace mimo členské státy EU, je nutné na ně pohlížet jako na suverénní státy. Turecko podle Aslana hledá své místo v mezinárodních vztazích a svou identitu. Svou tradiční orientaci na Západ sice neopouští, ale paralelně si vytváří nové zájmy i v okolních regionech, primárně na Blízkém východě. Tato změna definuje i nový zahraničněpolitický přístup k EU a jejím členským státům.⁴¹

2.6 Výzkumná otázka a hypotéza

Jak ukázala analýza debaty, europeizace má své limity. Většina textů se zabývá popisem europeizace za předpokladu, že objekt výzkumu je silně motivován vstoupit do EU. Motivace států se dají rozdělit na idealistické a realistické. Lze předpokládat, že pouze kvůli ideálům, jakými jsou evropské hodnoty a možnost být součástí Západu, nebudou státy ochotny procházet mnohdy bolestným procesem reforem. Realistické motivy, jako je přístup k jednotnému trhu, a další ekonomické výhody, svoboda pohybu a společná bezpečnostní politika, jsou reálnější pro akceptování *top-down* europeizace.

V obecné rovině autoři jako limit europeizace zmiňují změnu vlády či vládní politiky, která ovlivňuje proces europeizace nebo se mu přímo brání. Nejčastějšími důvody jsou národní zájmy daného státu nebo obava o jeho suverenitu. Toto se projevuje zejména v zahraniční politice, a to zejména u států, které mají nějaká specifika, například geografickou polohu. Mezi tyto státy patří například Řecko a Turecko.

⁴¹ Ali Aslan, „Problematizing Modernity in Turkish Foreign Policy: Identity, Sovereignty and Beyond/Türk dış politikasında moderniteyi sorunsallastırmak: Kimlik, egemenlik ve ötesi“, *Uluslararası Hukuk ve Politika* 9, č. 33 (2013): 27–29, <http://search.proquest.com/central/docview/1404740978/fulltext/ADF9C7E3C878450BPQ/1?accountid=15618> (staženo 30. 4. 2017).

Pro tuto práci bylo jako příkladový stát vybráno Turecko, jehož vztah s EU je specifický délkou trvání a který zatím nevyústil v plné členství. Díky své dlouhodobé oficiální kontinuitě, co se týče aspirace na členství v EU, je Turecko vhodným příkladem, za pomoci kterého lze analyzovat limity europeizace v závislosti na motivech daného státu. Pokud srovnáme rétoriku Recepa Tayyipa Erdoğanova v průběhu let, nastal v jeho názorech na vstup do EU obrat téměř o 180 stupňů v porovnání s obdobím na začátku jeho vlády a na konci ve funkci premiéra.

Práce si klade otázku, jaké jsou limity europeizace zahraniční politiky Turecka, protože zahraniční politika přímo souvisí s postojem Turecka k EU. Změny v zahraniční politice vedly k určitému odklonu Turecka od EU. Turecko chtělo začít hrát důležitější roli v regionu a přestat mít pouze tradiční roli pasivního mostu mezi Západem a Východem a nárazníkového státu, jakou hrálo během studené války. O tom svědčí nárůst interakce s Blízkým východem a dalšími regiony nebo ambice získat vedoucí postavení v Organizaci islámské spolupráce.

Europeizace Turecka se promítala ve vnitropolitických i zahraničně politických oblastech. Za symbolický vrchol europeizace zahraniční politiky považuje Oğuzlu odmítnutí vstupu amerických vojsk na území Turecka při invazi do Iráku jako sledování osy postoje EU a některých velkých členských států, zejména Německa a Francie.⁴² Otázkou zůstává, jestli lze shodu názorů s těmito státy a některými evropskými institucemi považovat za europeizaci, pokud některé jiné členské státy se s těmito názory neshodují. Turecko odmítnutím pomoci USA vyslalo jasný signál, že s ním nelze automaticky počítat v oblastech, kde samo může mít rozdílný názor. Tento signál vyslalo především na Blízký východ, kde si tímto konkrétním aktem upevnilo pozici a zvýšilo sympatie.

Hypotéza tohoto výzkumu předpokládá změnu zahraniční politiky Turecka způsobenou limity její europeizace. Tato práce zkoumá limity dané vnitřní politikou a zaměřuje se na vliv ekonomiky a náboženství. I přes to, že zahraniční politika byla po několik let europeizována, změny ekonomických a kulturních priorit Turecka vedly ke změně orientace zahraniční politiky a tím i zhoršení vztahů s EU. Za vlády AKP vytvořil tehdejší poradce premiéra Erdoğanova Ahmet Davutoğlu novou strategii zahraniční politiky, která se soustředila na sousední státy, byla více multilaterální, a

⁴² Tarik Oğuzlu, „Turkey and Europeanization of Foreign Policy?“, 677–678.

hlavně Turecko mělo na poli mezinárodních vztahů působit jako aktivní hráč. Zároveň AKP jako proislámská politická strana začala měnit národní identitu Turecka.

2.7 Diskuze nad zdroji

Protože se práce zabývá případem Turecka, vychází z textů, které přibližují turecký pohled na vstup do EU a jeho vývoj. Badatelé se shodují, že Turecko je nejkomplicovanějším případem kandidátského státu. Například italská autorka Nathalie Tocci poukazuje na komplikace, jako jsou např. spory Turecka a Řecka v Egejském moři, rozdělení Kypru apod., které brání Turecku ve vstupu do EU. Zejména Kypr se stal po svém vstupu do EU velkou překážkou na cestě Turecka do EU, protože sám zablokoval několik vyjednávacích kapitol.⁴³

Se zajímavým pohledem na europeizaci Turecka přišel Tarik Oğuzlu, který se ve svém textu *Turkey and Europeanization of Foreign Policy?*⁴⁴ soustředil na tureckou zahraniční politiku. Oğuzlu zde přichází s konceptem „*True Europeanization*“, pomocí kterého popisuje tureckou zahraniční politiku po roce 2005, kdy Turecko bylo svolné řešit hlavní problémy své mezinárodní politiky – Kypr a Kurdy – a také prosazovat více multilaterální politiku orientovanou na *soft-power* a reformu armády.

Sekundární literaturu, zejména pak články, práce čerpá kromě akademických databází (EBSCO, ProQuest JSTOR a další) ze serverů institutů a think-tanků zabývajících se studiem současného Turecka. Práce vychází také z primárních pramenů. Převážně se jedná o hodnotící zprávy Evropské komise (EK), které vydává jednou ročně. Tyto zprávy analyzují pokrok Turecka na cestě k přistoupení k EU. Protože se jedná o oficiální volně přístupné dokumenty EK, je nutné k nim přistupovat s velkou rezervou. V rámci jistého institucionálního soupeření může být rétorika EK poněkud zkreslená. EK například nemusí přiznávat své případné neúspěchy v podobě neefektivního vyjednávání a stagnace Turecka.

Kriticky je také nutno přistupovat k materiálům tureckého Ministerstva zahraničních věcí, protože odráží stanoviska turecké vlády, která jsou tedy ovlivněna politickými aspekty. V práci jsou často citováni turečtí akademici, nicméně i k těmto

⁴³ Nathalie Tocci, „Turkey’s Neighbourhood Policy and EU Membership: Squaring the Circle of Turkish Foreign Policy“, *International Journal of Law and Management* 67, č. 1 (2011): 65-80. a Nathalie Tocci, „Unblocking Turkey’s EU Accession“, *Insight Turkey* 12, č. 3 (2010), <http://search.proquest.com/pqcentral/docview/745604603/9C4281B7B07F4DCDPQ/8?accountid=15618> (staženo 12. 6. 2016).

⁴⁴ Tarik Oğuzlu, „Turkey and Europeanization of Foreign Policy?“.

bylo nutné zvolit zvláště kritický přístup. Turecké univerzity jsou často ovlivněny různými názorovými proudy, které jsou mohou být dány financováním a sponzorskými dary, rozdíly mezi státními a soukromými univerzitami, náboženskými proudy apod.

3 Teoreticko-metodologický rámec

3.1 Vymezení práce

Tento text je jednopřípadovou studií zabývající se europeizací a jejími limity v kandidátských státech, které mají ambice stát se členy EU. Jako předmět studie byla vybrána zahraniční politika Turecka. K volbě tohoto případu vedlo několik důvodů. Prvním z nich je specifičnost tohoto vztahu, protože žádná jiná země se neuchází o vstup do EU tak dlouho jako Turecko. Dalším důvodem je právě délka tohoto vztahu, který trvá už přes padesát let. Oficiální přístupové rozhovory přitom začaly až v roce 2005, přičemž jen prvních několik let se Turecko snažilo o vstup do EU aktivně, provádělo reformy a snažilo se přiblížit evropským standardům. Vztah Turecka k EU byl vybrán pro jeho jedinečnost v rámci studií mezinárodních vztahů i evropských studií. Aplikace závěrů práce na jiné státy nemusí být přesná, protože žádný stát se nedostal z hlediska procesu přistoupení do stejné situace.

Práce bude sledovat období od roku 2003, kdy se vlády po volbách v předchozím roce ujala Strana spravedlnosti a rozvoje. Právě vláda této strany fakticky změnila svou rétoriku vůči EU, když se proměnila z proevropské strany na stranu k EU poměrně kritickou až diplomaticky agresivní. Na počátku vlády AKP v roce 2003 byl vstup do EU jedním z vládních cílů, Turecko zaujímal v zahraniční politice proevropské postoje, bylo například ochotné souhlasit s Annanovým plánem na vyřešení krize na Kypru apod. Tehdejší turecký premiér Recep Tayyip Erdoğan v roce 2005 řekl, že pokud EU zavře Turecku dveře, stanou se kodaňská kritéria „ankarskými kritérii“ a Turecko bude pokračovat v reformách bez aspirace na členství v EU. Po roce 2005 byly otevřeny některé přístupové kapitoly, některé z nich byly zmrazeny a úspěšně uzavřena byla zatím pouze jedna.

Práce se věnuje europeizaci zahraniční politiky Turecka, která po evropském vzoru začala být více multilaterální a prosazovat *soft-power* přístup.⁴⁵ Europeizace zahraniční politiky a její limity jsou v této práci promítnuty na dvou oblastech. První z nich je ekonomická situace Turecka. Turecko po prodělané krizi v roce 2001 začalo kontinuálně růst a turecké společnosti začaly vyhledávat investiční příležitosti v zahraničí, zejména v okolních státech.⁴⁶ Druhým faktorem je náboženství, které

⁴⁵ Tarik Oğuzlu, „Turkey and Europeanization of Foreign Policy?“, 662.

⁴⁶ Mustala Kutlay, „Economy as the ‘Practical Hand’ of ‘New Turkish Foreign Policy’: A Political Economy Explanation“, *Insight Turkey* 13, č. 1 (2001): 77, file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight-turkey_vol_13_no_1_2011_kutlay.pdf (staženo 7. 5. 2017).

s nástupem vlády strany AKP začínalo mít vliv v mnoha sférách veřejného života i politiky. AKP sama sebe označuje za umírněnou islámskou demokratickou stranu. I přes to, že je Turecko stále sekulárním státem, vliv islámu na politiku je patrný.⁴⁷ Turecko je sunnitská země a i po desetiletích sekularizace státu hraje náboženství v životě mnoha Turků zásadní roli.

Některým oblastem zahraniční politiky práce nevěnuje pozornost téměř vůbec nebo jen okrajově. Jednou z nich je bezpečnostní politika. Turecko je dlouholetý člen aliance NATO, která je jeho tradičním garantem bezpečnosti. Pokud Turecko použilo v některých situacích armádu, jednalo se o zásah proti PKK, což je z tureckého pohledu bráno jako vnitropolitická záležitost, které se europeizace dotkla jen okrajově v oblasti práv tureckých menšin, nikoli v oblasti bezpečnosti.

Z důvodu omezeného rozsahu práce a velkého rozsahu zahraniční politiky státu není možné pokrýt všechny světové oblasti, proto je prostor věnován těm, kde ve vztahu s Tureckem proběhla nějaká významná změna. Jedná se zejména o státy Blízkého východu, se kterými Turecko vztahy zlepšovalo oproti předešlým letům (kromě Izraele) a státy Afriky, kde Turecko navazovalo v podstatě nové ekonomické a kulturní vztahy. Oblasti Balkánu a střední Asie, kde také byly navázány ekonomické a kulturní vztahy, práce téměř nepokrývá, neboť zde kontinuálně rostla spolupráce už od 90. let bez výrazné změny. Oblast Jižní Ameriky, kde Turecko navázalo vztahy zejména s Brazílií, také nejsou zohledněny z důvodu nedostatku literatury spojené s tímto fenoménem.

3.2 Definice základních pojmů

Jak bylo již řečeno v analýze debaty, europeizace je často užívaný koncept, a proto se jeho definice často liší. Tato práce vychází z definice podle Wallace, která europeizaci definuje jako „vývoj a udržení systému evropských dohod, které zajišťují mezistátní spojení, přičemž evropská dimenze se stává nedílnou součástí, jenž rámuje politiku uvnitř evropských států“. Zároveň Wallace upozorňuje, že europeizace se netýká jen členských států EU, ale také ostatních evropských států i států, které neleží přímo v Evropě (např. Turecka).⁴⁸

⁴⁷ David Ghanim, „Turkish Democracy and Political Islam“, *Middle East Policy* 16, č. 1 (2009): 76, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=36938388&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 14. 4. 2017).

⁴⁸ Helen Wallace, „Europeanisation and globalisation“, 370–372.

Schimmelfennig uvádí, že europeizace má „relevantní vnitřní vliv na členské státy, státy, které jsou součástí jednotného trhu, a kandidátské státy, které musejí přijmout *acquis communautaire*, aby se mohly stát členy EU“. Pracuje s tezí, že europeizovány mohou být i státy mimo tyto základní skupiny, a tak dává europeizaci globální význam. Jinými slovy, europeizace v kontextu tohoto textu znamená šíření vlivu EU i na nečlenské státy, které pod tímto vlivem provádějí vnitřní reformy.⁴⁹

De-europeizace může být definována jako přesný opak europeizace. Aydın-Düzgit a Kaliber definují de-europeizaci jako „ztrátu či oslabení EU nebo Evropy jako normativního nebo politického kontextu a pozice referenčního bodu v domácím prostředí a národní politické debatě“. Evropské instituce, politiky, normy a hodnoty mají oslabenou kapacitu ovlivňovat vnitrostátní vývoj daného státu, díky čemuž se EU či Evropa vzdaluje turecké společnosti a politice. Zároveň narůstá skepticismus a lhostejnost vůči EU a snižuje se legitimita EU jako referenčního bodu v oblastech, kde probíhají reformy. De-europeizace nutně neukazuje na nedostatek europeizace, ale má za následek odvracení od Evropy v mnoha sférách politiky a společenského života. To zahrnuje případy, kde vývoj reformem byl obrácen a kde reformy probíhají nadále bez nutnosti shody s EU nebo kde aktéři přestali uvádět EU jako referenční bod jakožto cíl reformem.⁵⁰

Limity europeizace, jak je chápe tato práce, vymezují určitou hranici v ovlivňování oblasti státní politiky Evropskou unií, kterou daný stát nehodlá překročit v procesu přijímání unijních pravidel a zvyklostí. Základní předpoklad vyplývá z toho, že ochota akceptovat unijní pravidla je přímo úměrná motivaci ke vstupu do EU. Pokud stát je silně motivován vstoupit do EU, nemá pravděpodobně stanoveny téměř žádné nebo jen minimální limity, které by ho omezovaly v europeizaci. Pokud ale stát nemá vstup do EU jako faktickou prioritu, jeho zahraniční politika se může ubírat jiným směrem a favorizovat jiný region, čímž se EU dostává mimo jeho primární zájem a motivace k europeizaci tím klesá.

⁴⁹ Frank Schimmelfennig, „Europeanization beyond Europe“, 5.

⁵⁰ Senem Aydın-Düzgit a Alper Kaliber, eds., „Encounters with Europe in an Era of Domestic and International Turmoil: Is Turkey a De-Europeanising Candidate Country?“, *South European Society and Politics* 21, č. 1 (2016): 5–6, <http://dx.doi.org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1080/13608746.2016.1155282> (staženo 6. 5. 2017).

3.3 Metoda výzkumu

Protože práce vychází z předpokladu, že změny v zahraniční politice Turecka ovlivnily vztah této země k EU, hledá práce limity europeizace zahraniční politiky vedoucí k těmto změnám ve výše uvedených oblastech zahraniční politiky. V první části práce přiblíží pozadí vztahů Turecka a EU a přiblíží pohled vládní strany AKP na EU. Druhá část na pozadí těchto empirických poznatků analyzuje změnu v zahraniční politice. Poslední část tyto poznatky dává do souvislosti se zhoršením vztahů s EU a dokládá, že právě tyto faktory vedly k jejímu zpomalení.

Práce využívá konceptu *Foreign Policy Analysis (FPA)*, který zkoumá vlivy na zahraniční politiku státu. Alden a Aran ukazují, že lze zkoumat vlivy politických změn ve státě na zahraniční politiku. Jako příklady uvádí změny, kdy se totalitní stát změnil na demokratický, jako tomu bylo po studené válce ve střední a východní Evropě nebo případně v některých státech Afriky.⁵¹ Herman rozděluje tyto změny do dvou typů – taktická a strategická změna. Taktická je menší změna zahraniční politiky probíhající ve stávajícím rámci a jde většinou pouze o změnu metod nebo nástrojů politiky. Strategická změna je zásadnější a mění cíle nebo orientaci zahraniční politiky státu.⁵²

FPA podle Aldena a Arana je dobře aplikovatelná i na státy, které neprodělaly významnou změnu ve státním zřízení. Na začátku sledovaného období se v Turecku dostala k moci strana AKP, která prováděla v prvních letech demokratické reformy. Tyto změny sice nedosahují významu jako změn proběhlých ve střední a východní Evropě po roce 1989, nicméně přístup FPA, jak ho popisují Alden a Aran, je zde velmi dobře aplikovatelný. Autoři používají ke státům, které prochází nebo prošly politickou změnou, konstruktivistický přístup. Konstruktivismus je pro přístup k identitám, institucím a společenským faktorům ve státě mnohem lépe vybaven než např. realistický přístup, který by na první pohled mohl také být vhodný, protože pohlíží na stát jako na entitu sledující vlastní prospěch. Konstruktivismus ale daleko lépe pokryje změny uvnitř státu.⁵³ O vhodném užití konstruktivismu, pokud jde o identity státu, pojednává také Drulák, který vyzdvihuje roli idejí a identit ve vztahu k evropské integraci.⁵⁴

⁵¹ Chris Alden a Amnon Aran, eds., „*Foreign Policy Analysis: New Approaches*“ (Abingdon: Routledge, 2017), 125.

⁵² Charles F. Hermann, „Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy“, *International Studies Quarterly* 34, č. 1 (1990): 5, www.voxprofessor.net/cfh/hermann-pubs/Hermann-Changing%20Course%20When%20Governments%20Choose%20to%20Redirect.pdf (staženo 12. 5. 2017).

⁵³ Chris Alden a Amnon Aran, eds., „*Foreign Policy Analysis*“, 134–138.

⁵⁴ Petr Drulák, *Teorie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2003), 195–196.

Alden a Aran uvádějí, že během změn probíhajících v extrémním kontextu jsou ideje uchopené charismatickým vůdcem nebo politickou stranou tím, co určuje směřování politiky, přičemž instituce jsou upozaděny. Vůdčí osobnosti nebo strany mohou vycházet buď z předešlého režimu anebo jsou nové, ale neotestované. Úroveň, jakou jsou tito vůdci nebo strany schopné přijmout a použít tyto ideje, je určující pro oslovení voličstva a legitimitu zahraniční politiky. Mohou jim v tom pomoci jak domácí faktory jako např. nestabilní situace, tak mezinárodní prostředí, například mocenské vakuum. Ideje mohou být různé, například na Tchaj-wanu to bylo etablování norem mezinárodní suverenity, dále lidská práva v Indonésii nebo nová společenská identita v Jižní Africe v období po Apartheidu.⁵⁵

V kontextu tohoto výzkumu je přístup aplikován na změnu v Turecku, kterou je nástup strany AKP k moci po volbách v roce 2002. AKP začala omezovat tradiční sekularizaci země, např. postupem času zrušila zákaz nošení šátků na veřejných univerzitách apod. Tímto postojem Turecko začalo pomalu měnit identitu, respektive procházelo krizí identity. Po dekáдах budování identity sekulárního evropského státu změnilo směr a začalo budovat identitu demokratické islámské země podporující umírněný islám, která vystupuje na mezinárodní scéně jako aktivní hráč. Zároveň AKP začala budovat ekonomické vztahy se státy v různých oblastech světa.

Aby byl dán širší kontext evropsko-tureckých vztahů, první kapitola provádí historický exkurz do této problematiky a ukazuje, že tyto vztahy byly velmi nestandardní jak ve středověku, tak v průběhu 20. století. Následující kapitola popisuje oficiální vztahy Turecka a EU a průběh přistoupení Turecka z pohledu rozšiřování EU. Oficiální postoj Turecka se liší od postoje jednotlivých představitelů. Jako pozadí změny v Turecku je představena strana AKP a její postoj k EU. AKP, jak již bylo řečeno, je definována jako demokratická a umírněně proislámská strana. Podobné strany vedly Turecko i v minulosti, nicméně nikdy ne tak dlouho a s takovou podporou veřejnosti. Protože práce zkoumá zahraniční politiku, další kapitola analyzuje europeizaci zahraniční politiky a ukazuje, že europeizace pomohla změnit způsob politiky, nikoli však její směr. Další část práce se věnuje přímo změnám v zahraniční politice, které kromě europeizace byly dány také novou vizí zahraniční politiky definované de facto Ahmetem Davutoğluem jako poradcem premiéra Erdoğan, jenž stála na národních zájmech a identitě. Poslední kapitola vysvětluje, jaký vliv měly tyto

⁵⁵ Chris Alden a Amnon Aran, eds., „*Foreign Policy Analysis*“, 139–141.

změny na další europeizaci zahraniční politiky země a proč právě tyto důvody jsou jejími limity.

Pokud má být potvrzena hypotéza, měl by výzkum objevit přímou souvislost mezi vnitropolitickými faktory a de-europeizací zahraniční politiky. Dvě oblasti, kterými se tato práce zabývá, ekonomie a náboženství, představují motivaci turecké vlády k omezení vztahů s EU. Změna zahraniční politiky je důležitým faktorem, který má vliv na vztahy s EU, protože EU není již hlavní směr jeho zahraniční politiky, ale jeden z několika. Tím klesají preference vstupu do EU a zahraniční politika je méně proevropská i evropská.

Ekonomický faktor byl pro tuto práci vybrán jako jeden z klíčových, protože se Turecko dokázalo vypořádat s ekonomickou krizí v roce 2008 lépe než Evropa, což mělo vliv na vzájemné vztahy. Nicméně ekonomika měla vliv na zahraniční politiku ještě před krizí. Dalším důvod pro výběr této oblasti je ten, že do hospodářské politiky státu skrze různé organizace promlouvají i jiné než politické či vládní subjekty. K výběru náboženství jako druhé oblasti, kterou tato práce zkoumá, vedla politika omezování sekularizace, kterou vládní AKP v Turecku začala vést. AKP sama sebe označuje za demokratickou, ale i proislámskou stranu. Vysocí představitelé strany jsou věřící muslimové, lze tedy předpokládat, že náboženství je jedním z motivů pro změny v zahraniční politice. Samozřejmě lze najít mnohem více faktorů, kterým se ale tato práce nevěnuje.

4 Europeizace Turecka z pohledu historie

4.1 Vývoj vztahů do 50. let 20. století

Pro snazší pochopení kontextu přibližování Turecka Evropské unii je důležité jít hlouběji do minulosti. Historie vztahů Evropy a Turecka je představována především válkami, které se vedly jako střet civilizací a náboženství. Když se Turci v roce 1683 pokoušeli dobýt Vídeň, vytvořily evropské státy proti nim Svatou alianci. Turci byli zatlačeni a tím započal rozpad Osmanské říše. Až v 19. století se Turecko spojilo s Francií a Británií v boji proti Rusku v Krymské válce. Byl to bezprecedentní krok ke sblížení na diplomatické, ale i každodenní úrovni, protože evropští vojáci a ostatní personál se pohybovali po Istanbulu, což bylo pro většinu jeho obyvatel něco nevídaného. Na přelomu 19. a 20. století v Osmanské říši vládl sultán Abdulhamid II., jehož postoj k Evropě by šel shrnout v následující větě: „Abdulhamid nenáviděl Rusko, pohrdal Francií, bál se Anglie a obdivoval Německo.“⁵⁶ Když vypukla první světová válka, vstoupilo do ní Turecko na straně Německa. Prohra Německa a jeho spojenců byla posledním hřebíkem do rakve Osmanské říše a jejího šestisetletého trvání.

Po první světové válce Turecko bojovalo za svou nezávislost v čele s Mustafou Kemalem. Tímto bojem vedeným primárně proti Řecku dosáhl Kemal revize mírové smlouvy podepsané na konci první světové války a vynutil si uzavření nové v Laussane v roce 1923. Tato smlouva vytyčila Turecko v jeho současných hranicích a dala vzniknout nové Turecké republice, jíž byl Mustafa Kemal prvním prezidentem, který udal směr nové republiky směrem na západ. Tím začala oficiální westernizace Turecka, která byla jedním z ideologických pilířů nového státu.

Po vypuknutí druhé světové války zůstalo Turecko neutrální až do konce, kdy symbolicky vyhlásilo válku Ose. Tím oficiálně stanulo na straně vítězných spojenců. Ve studené válce se přidalo na stranu Západu. V roce 1947 se rozhodla Velká Británie kvůli tíživé finanční situaci stáhnout svou pomoc Turecku a Řecku, kde pomáhala řecké vládě v boji proti levicovým silám podporovaným Rusy. Ze strachu z rozšíření vlivu Sovětského svazu zde zakročily Spojené státy. Řecko i Turecko se zároveň účastnily Marshallova plánu na obnovu Evropy. Turecko tak začalo být podporováno Spojenými státy, přičemž tvořilo nárazníkový stát proti Sovětskému svazu. Obavy z šíření vlivu

⁵⁶ Klaus Kreiser, Christoph K. Neumann a Petr Kučera, *Dějiny Turecka* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010), 166.

Sovětského svazu byly založeny na slavném telegramu George Kennana z Moskvy, kde radil, aby Západ Sovětskému svazu neustupoval.⁵⁷

Po druhé světové válce se začalo turecké směřování západním a evropským směrem institucionalizovat. Již v roce 1945 se stalo Turecko členem OSN. V roce 1948 vstoupilo do Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj. Dalším institucionálním ukotvením byl jeho vstup do nově založené organizace Rada Evropy, kam vstoupilo jako třináctý stát v roce 1949. Rada Evropy měla za úkol vyrovnat se s poválečnými problémy pomocí ochrany lidských práv a dosáhnout znovusjednocení rozdělené Evropy. Turecko podpořilo vstup Západního Německa a Rakouska do Rady a podporovalo integraci Evropy na mezinárodní úrovni a na různých parlamentních platformách.⁵⁸ Turecko ve vstupu vidělo podporu evropské integrace, které samo bylo díky tomuto aktu součástí.

V roce 1952 Turecko vstoupilo do NATO a tím definovalo svou zahraniční a bezpečnostní politiku a zajistilo si tak oficiálně pomoc Západu v případě ohrožení Sovětským svazem, který pokračoval v tradičních aspiracích na volnější režim v úžinách Bospor a Dardanely, což by mu zajistilo propojení Černého a Středozemního moře pro svá vojenská plavidla. Turecko tím zároveň opustilo politiku určité neutrality, ale získalo tak ochranu celé aliance v čele s USA, což pro něj z geopolitického hlediska bylo výhodnější. Na druhé straně Turecko ztratilo suverenitu v regionu a hrozilo, že se v případě ostrého konfliktu stane právě jeho území bitevním polem v boji Západu proti komunistickému Východu.

4.2 Vztahy s Evropským společenstvím

Když na počátku padesátých let vznikla idea ekonomicky zaměřeného Společenství uhlí a oceli, byla to záležitost pouze šesti států západní Evropy. V roce 1958 vzniklo Evropské hospodářské společenství (EHS), ke kterému se chtělo připojit Turecko. Motivy turecké vlády byly dány zejména špatnou ekonomickou situací. Důležitou roli ale také hrálo Řecko, které podalo přihlášku dříve než Turecko. Podle tureckých zákonodárců by vstup Řecka do Společenství bez turecké reakce mohl

⁵⁷ Yılmaz Şuhnaz, „Turkey’s Quest for NATO Membership: The Institutionalization of the Turkish–American Alliance“, *Journal of Southeast European & Black Sea Studies* 12, č. 4 (2012): 484–485, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=83590235&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 11. 3. 2017).

⁵⁸ „Council of Europe“, Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/council-of-europe.en.mfa> (staženo 11. 3. 2017).

poškodit turecké zájmy. Předpokládali, že by v budoucnu mohlo Řecko použít své členství proti Turecku.⁵⁹

Po deseti kolech vyjednávání byla v roce 1963 podepsána Ankarská asociační dohoda. Ta měla Turecku zajistit plné členství v EHS vytvořením třech fází celní unie, které měly sloužit jako nástroj k přidružení Turecka. Čtyři roky vyjednávání po podpisu Ankarské dohody byly komplikované, protože v Turecku mimo jiné proběhl vojenský puč a parlament byl na dobu jednoho a půl roku suspendován.

Ankarská dohoda rozdělila proces vstupu do třech fází – přípravné, přechodné a konečné. Pro přípravnou fázi byly důležitější politické faktory než ekonomické. Turecko nebylo ekonomicky připravené pro vstup a Evropa potřebovala v době vrcholící poválečné obnovy hospodářského zázraku pracovní sílu. Tato fáze zajišťovala volný pohyb dělníků v Evropě. Mimo to měla být Turecku poskytnuta finanční pomoc a rozšířeny zvýhodněné obchodní podmínky. Členové EHS schválili tuto fázi, ve které nevznikaly pro Turecko žádné povinnosti, jednomyslně. Druhá fáze měla odstranit vzájemné obchodní bariéry. V plánu bylo projít touto fází do roku 1967, ale posun se zastavil kvůli střetu mezi prozápadními a proislámskými politiky. Ti nebyli nakloněni západnímu směřování státu a prosazovali protekcionismus. Do sporu se navíc vložila Organizace po státní plánování a obviňovala Ministerstvo zahraničních věcí, že chce prodat Turecko Západu snahou vstoupit do EHS, přičemž ministerstvo oponovalo obviněním Organizace z náboženského fanatismu.⁶⁰

Z evropského pohledu nebylo Turecko připravené vstoupit do druhé fáze, a tak se evropsští politici snažili tuto fázi pozdržet, nicméně si uvědomovali, že zdržení by uvrhlo Turecko do jisté izolace, která by jen zhoršila jeho ekonomickou a politickou situaci. V roce 1969 se tedy rozběhla vyjednávání o dodatku k Ankarské smlouvě, který měl upravit přechodnou fázi. Během vyjednávání v roce 1971 prodělalo Turecko další vojenský puč, nicméně nová vláda byla nakloněna proevropskému směru a dodatek vstoupil v roce 1973 v platnost. Tento nový dokument obsahoval ustanovení o harmonizaci hospodářských politik, adopci společných celních tarifů apod. Díky nestabilním vládám byla druhá fáze pro Turecko problematická, protože nedokázalo plnit povinnosti vyplývající z dodatku smlouvy. Když v roce 1973 propukla ropná krize,

⁵⁹ Ali Aybey, „Turkey and the European Union Relations: A Historical Assessment“, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 4, č. 1 (2004): 21–22, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1121/13201.pdf> (staženo 12. 3. 2017).

⁶⁰ Ali Aybey, „Turkey and the European Union Relations“, 22–23.

nedokázalo Turecko navíc snížit celní tarify. Třetí fáze měla dokončit celní unii mezi Tureckem a státy EHS. Mimo nastolení třech fází ekonomického sblížení vytvořila Ankarská dohoda tři administrativní úřady – Asociační radu, Asociační komisi a Spojené parlamentní shromáždění, které měly spíše poradní než exekutivní funkce.⁶¹

V roce 1974 Turecko vojensky intervenovalo na Kypru a tím se zkomplikovala jeho cesta do EHS. O rok později navíc podalo oficiální přihlášku Řecko, což mohlo za dané situace Turecku způsobit nemalé komplikace s vlastní cestou k připojení. V roce 1980 proběhl další vojenský puč, po kterém se díky nově nastolené vládě zhoršily vztahy s EHS, což značně ohrozilo celý letitý proces. V roce 1983 se ale konaly demokratické volby a nově zvolená vláda premiéra Turguta Özala pokračovala v procesu, který vedl v roce 1987 k podání přihlášky ke vstupu do EHS. Premiér Özal prosazoval plné členství na základě geopolitické a hospodářské důležitosti Turecka. Özal věděl, že rozšíření EHS o Řecko v roce 1981 značně ohrozilo tureckou vyjednávací pozici. Rozšíření o Portugalsko a Španělsko dohromady s řeckým vstupem znevýhodnilo tureckou pozici v mezinárodním obchodování, protože dávalo státům obchodujícím s podobnými výrobky jako Turecko poměrně značnou výhodu na trhu. Özal ale doufal, že Turecko začne být vnímáno po nestabilních letech následujících po vojenském puči v globálním měřítku jako stabilní země.⁶²

Dalším krokem integrace s EU byla celní unie, jejíž vznik byl iniciován v Ankarské dohodě z roku 1963. Základním aspektem celní unie bylo zbourání vzájemných celních bariér pro produkty vyrobené v EU a v Turecku. Toto se však nevztahovalo na zrušení cla na zemědělské výrobky, které nadále měly vlastní celní tarif. Navíc Turecko muselo zavést společný celní tarif na výrobky ze třetích států. Turecko v tomto kontextu také přijalo aplikaci zvýhodněných tarifů pro tzv. *most favoured nations*, které EU takto podporuje v produkci a odebírá jejich výrobky za zvýhodněných celních podmínek. V kontextu 90. let se jednalo především o státy střední a východní Evropy, které se snažily prosadit v tržní ekonomice. Výrobky z těchto států tvořily pouze 7–8 % tureckého importu.⁶³

⁶¹ Ibid., 23–24.

⁶² „Turkey's Quest for EU Membership“, *European Union Center of North Carolina: EU Briefings* (2008): 1–2, <http://europe.unc.edu/wp-content/uploads/2013/08/Brief4-0803-turkeys-quest.pdf> (staženo 12. 3. 2017).

⁶³ Glenn W. Harrison, Thomas F. Rutherford a David G. Tarr, „Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union“, *The World Bank International Economics Department International Trade Division, Policy Research Working Paper 1599* (1996): 1–2, <http://documents.worldbank.org/curated/en/515871468777979277/pdf/multi0page.pdf> (staženo 13. 3. 2017).

O celní unii se vyjednávalo na půdě Asociační rady, která v listopadu 1992 došla k závěru, že za daných okolností je celní unie jediným možným posunem ve vztazích Společenství a Turecka. V březnu 1995 Asociační rada rozhodla o vytvoření celní unie, přičemž samotná smlouva vstoupila v platnost posledního prosince téhož roku. Turecko se stalo prvním státem, který tvořil celní unii spolu s EU bez toho, aniž by byl plným členem, a proto nemělo rozhodovací pravomoc v otázkách celní unie. Jak již bylo řečeno, celní unie s Tureckem se nevztahovala na zemědělské výrobky. Turecko totiž nepřijalo požadovaná opatření související s jednotnou zemědělskou politikou EU. Nemohlo užívat ani zbylé základní svobody pohybu – volný pohyb práce, služeb a kapitálu nebyly součástí celní unie.⁶⁴

Před celní uníí v roce 1995 proběhla přibližně polovina tureckého zahraničního obchodu se státy EU. Bezprostředně po vstupu do celní unie tento poměr narostl během roku asi o 5 % na 55,2 %, vrchol podílu vzájemného obchodu nastal v roce 1999 s 56,4 %. Od té doby začal postupně klesat.⁶⁵

Po rozpadu Sovětského svazu a celého východního bloku bylo téměř jasné, že státy střední a východní Evropy budou v rámci své transformace na demokracie chtít dříve či později vstoupit do EU. Ta musela reagovat a začít budovat vztahy s těmito státy. V roce 1993 byla na summitu Evropské rady stanovena tzv. kodaňská kritéria, která musel každý stát splnit, aby do EU mohl vstoupit. Státy musely institucionálně zajistit demokratické zřízení, vládu práva, ochranu lidských práv a respektování menšin. Zároveň musely splnit ekonomická kritéria spočívající ve fungující tržní ekonomice a mít kapacitu vypořádat se s konkurencí na evropském trhu.⁶⁶ I když tyto podmínky byly designovány primárně kvůli státům střední a východní Evropy, Turecku se na cestě za členstvím objevily nové milníky.

4.3 Turecko jako kandidátský stát

Když se Turecku podařilo vstoupit do celní unie, turecké politické strany dosáhly shody o možném vstupu do EU. Protože v následujících letech Turecko zaznamenávalo politické i ekonomické pokroky, získalo oficiální status kandidáta pro

⁶⁴ Aybey, „Turkey and the European Union Relations“, 27.

⁶⁵ Susanne Voigt, *The Customs Union Between Turkey and the EU: How Did It Affect Turkey?* (Hamburg: Diplomica Verlag, 2008), 79, http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=e000tww&AN=792614&lang=cs&site=ehost-live&ebv=EB&ppid=pp_79 (staženo 13. 3. 2017).

vstup do EU na summitu v Helsinkách v prosinci roku 1999. Pro zemi to byl velký úspěch vzhledem k tomu, že se o vstup začala snažit o více než třicet let dříve. Zároveň to znamenalo zásadní změnu v oblasti mezinárodních vztahů a obchodu, například zvýšení přílivu zahraničních investic anebo určité prestiže mezi okolními státy, které kandidátský status neměly (a některé dodnes nemají) a ve vztazích s EU se tak ocitly daleko za Tureckem.⁶⁷

Jako kandidátský stát Turecko získalo určité výhody. Mohlo čerpat z předvstupní strategie EU, která měla zajistit podporu v provádění reform, aby Turecko splnilo kodaňská kritéria. Zvláštní důraz měl být kladen především na dodržování lidských práv a řešení sporu ohledně Kypru. Turecko se také mohlo začít účastnit setkání mezi kandidátskými státy a EU a vyjadřovat se k záležitostem ohledně přistoupení a být tak součástí této agendy.⁶⁸

V roce 2001 vzniklo Nařízením Rady (ES) č. 390/2001 přístupové partnerství s Tureckem, které si kladlo za cíl pomoci Turecku s přípravami na členství, zvláště pak při reformách v prioritních oblastech. Pokud by Turecko polevilo v reformách vedoucích ke splnění kodaňských kritérií, mohla Rada rozhodnout o přehodnocení pomoci a přístupového partnerství.⁶⁹ Na základě toho Turecko založilo Národní program pro přijetí *acquis* (*National Programme for the Adoption of the Acquis*), který měl koordinovat přijímání evropského práva. Oproti ostatním státům bylo Turecko rozdílné v tom, že přijímání *acquis* probíhalo již v době před tím, než získalo oficiální status kandidátského státu díky jeho dlouhé cestě do EU, která začala již v šedesátých letech minulého století.⁷⁰

⁶⁶ „Presidency Conclusions: Copenhagen European Council - 21-22 June 1993“, European Parliament, http://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/pdf/cop_en.pdf (staženo 13. 3. 2017).

⁶⁷ İrfan Kaya Ülger, „The European Union's Role in Turkey's Social Transformation“, *Bilig* 78 (2016): 81–82, <http://sfx.is.cuni.cz/sfxlcl3?genre=article&atitle=The%20European%20Union%27s%20Role%20in%20Turkey%27s%20Social%20Transformation.&title=bilig%3A%20Journal%20of%20Social%20Sciences%20of%20the%20Turkish%20World&issn=13010549&isbn=&volume=78&issue=&date=20160701&aulast=Ülger,%20İrfan%20Kaya&spage=73&pages=73-93&sid=EBSCO:Political%20Science%20Complete:117152113&svc.fulltext=yes> (staženo 14. 3. 2017).

⁶⁸ „Helsinki European Council 10 and 11 December 1999: Presidency Conclusions“, *European Parliament*, Article 12, http://www.europarl.europa.eu/summits/hell1_en.htm#a (staženo 14. 3. 2017).

⁶⁹ „NAŘÍZENÍ RADY (ES) č. 390/2001 ze dne 26. února 2001 o pomoci Turecku v rámci předvstupní strategie, a zejména o zřízení přístupového partnerství“, *Úřední věstník Evropské unie* (2001), článek 1, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R0390&from=EN> (staženo 14. 3. 2017).

⁷⁰ Armağan Emre Çakır, „Turkey's Adaption of the Acquis Communautaire: An Undervalued Acquaintance“ in *Euro-Med Integration – The Partnership and Policy*, ed. Peter G. Xuereb et. al. (Valletta: University of Malta), 328–329, http://www.um.edu.mt/europeanstudies/books/CD_EM3/documents/chap14.pdf (staženo 14. 3. 2017).

4.4 Počátek přístupových rozhovorů

O zahájení vstupních rozhovorů bylo rozhodnuto na summitu Evropské rady v Bruselu v prosinci 2004. Evropská rada tak rozhodla na základě reportu a doporučení Evropské komise, podle které udělalo Turecko dostatečný pokrok, aby vstoupilo do fáze rozhovorů. Také byl nastolen rámec rozhovorů, které se rozdělily do 35 kapitol.⁷¹ Samotné vstupní rozhovory začaly v říjnu roku 2005 přijetím rámce vyjednávání Radou EU. Rámec obsahoval tři základní oblasti vstupního procesu – bezpodmínečné plnění kodaňských politických kritérií a urychlení politických reforem; přijetí a aplikování *acquis*; započetí a posílení dialogu s občanskou společností a přijetí komunikační strategie směrem k evropské i turecké veřejnosti.⁷²

Evropská komise začala se screeningem oblastí podle kapitol vyjednávání, který byl dokončen v říjnu 2006. Mezitím se otevřela a úspěšně uzavřela první a prozatím jediná kapitola „Věda a výzkum“.⁷³ Turecko také založilo v roce 2011 nové Ministerstvo evropských záležitostí, které zaštiťuje agendu a celý proces přistoupení do EU. Prvním ministrem a zároveň hlavním vyjednavatelem při vstupním vyjednávání byl Egemen Bağış, turecký politik strany AKP.⁷⁴

⁷¹ “Brussels European Council 16/17 December 2004: Presidency Conclusions”, *Council of the European Union*, 4–6, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16238-2004-REV-1/en/pdf> (staženo 14. 3. 2017).

⁷² “Accession Negotiations”, Republic of Turkey: Ministry for EU Affairs, www.ab.gov.tr/?p=37&l=2 (staženo 14. 3. 2017).

⁷³ Ibid.

⁷⁴ „Biography“, Egemen Bağış, <http://www.egemenbagis.com/en/biography> (Staženo 14. 3. 2017).

5 Oficiální postoj Turecka k EU

5.1 Institucionální postoj

I přes to, že tato práce předpokládá existenci de-europeizace Turecka, tedy jev, kdy stát přestává směřovat vstříc standardům EU, ale jeho politika nabírá opačný směr, je nutné brát na vědomí, že je Turecko oficiálně kandidátským státem. Oficiální dokumenty Turecka i EU proto hovoří o budoucím členství nehledě na politické problémy, které turecká kandidatura představuje a vytváří.

Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, Turecko zřídilo specializované Ministerstvo pro záležitosti EU, které administruje proces přistoupení a prezentuje oficiální strategii přístupu k EU. I když toto ministerstvo vzniklo až v roce 2011, jeho vydané publikace značně pomohou nahlédnout do problematiky oficiálního postoje tureckého státu k EU. Před vznikem Ministerstva pro záležitosti EU se o tuto agendu logicky staralo Ministerstvo zahraničních věcí, a proto lze dohledat i publikace datované před rokem 2011.

V průběhu prvních let vlády AKP turecké Ministerstvo zahraničních věcí usilovně pracovalo na přistoupení do EU. Oficiální sdělení Ministerstva pro evropské záležitosti tvrdí, že po celou dobu procesu Turecko vyjadřovalo vůli plnit kodaňská kritéria a po roce 2005 postupně otevírat jednotlivé kapitoly vyjednávání, implementovat *acquis* do právního řádu a úspěšně kapitoly uzavírat.⁷⁵ Po vstupu Kypru do EU nicméně začalo Ministerstvo zahraničních věcí zaujímat striktnější postoj k této skutečnosti. V předvečer největšího rozšíření EU 1. května 2004 Turecko vydalo oficiální prohlášení a vyjádřilo nesouhlas se vstupem Kypru. Turecké Ministerstvo zahraničních věcí uvedlo, že řečtí Kypřané nemohou reprezentovat kyperské Turky a celý ostrov. Turecko připomnělo, že nepřestane uznávat Severokyperskou republiku.⁷⁶

I když neuznání jednotného Kypru jako členského státu EU logicky zavírá Turecku dveře do EU kvůli potřebě jednomyslného souhlasu všech členských států, Turecko pokračovalo v nastavených reformách. Velmi krátce po východním rozšířením

⁷⁵ „NO:53 - 28 March 2007, Press Release Regarding The Second Meeting at Deputy Level of the Intergovernmental Conference on Turkey's Accession to the EU; on 29 March 2007 in Brussels.:(Unofficial Translation)“, Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs, http://www.mfa.gov.tr/_p_no_53---28-march-2007_-press-release-regarding-the-second-meeting-at-deputy-level-of-the-intergovernmental-conference-on-turkey_s-accession-to-the-eu_on-29-march-2007-in-brussels__unofficial-translation_-_p_.en.mfa (staženo 9. 4. 2017).

⁷⁶ „No:73 - Press Release Regarding the EU Enlargement, 1 May 2004“, Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs, http://www.mfa.gov.tr/no_73---press-release-regarding-the-eu-enlargement_-1-may-2004.en.mfa (staženo 9. 4. 2017).

EU přijal turecký parlament 7. května 2004 druhou změnu ústavy v kontextu přistoupení do EU (první přijal již v roce 2001 podle Národního plánu adoptování *acquis*). Změny z roku 2004 byly zásadní – Turecko zakázalo trest smrti, ústavně zakotvilo rovnost mužů a žen před zákonem, svobodu tisku a určité reformy ve vyšším vzdělávání, armádě a dalších oblastech. Článek 90 také zakotvil, že při konfliktu domácích zákonů a mezinárodního práva v oblasti základních práv a svobod, převáží mezinárodní právo.⁷⁷

Turecké Ministerstvo pro záležitosti EU vydává strategie, ve kterých uvádí podrobné argumenty pro přistoupení. Po roce 2008 zmiňuje, že EU utrpěla ve finanční krizi silnou ránu a čelí politickým a ekonomickým problémům. Naproti tomu Turecko dle dokumentu úspěšně prochází transformací v oblastech demokratizace, základních svobod a ekonomické situace. Samotná strategie obsahuje tři základní části: 1) Proces politických reforem; 2) Socio-ekonomickou transformaci v procesu přistoupení a 3) Komunikační strategii.⁷⁸

Politická část strategie se týká již zmíněných oblastí reforem, které hodlá prohlubovat a urychlovat zejména ty z oblasti lidských práv, práv nemuslimských menšin a národnostních menšin v používání svého tradičního jazyka. Turecko by dále mělo odstranit legislativní pozůstatky vojenského puče, který proběhl v roce 1980. Samo Turecko si uvědomuje, že se nachází v průběhu reforem a že cesta k modernímu demokratickému státu, který nazývá „Nové Turecko“, je ještě dlouhá.⁷⁹

Proces přistoupení do EU má značný vliv na socio-ekonomickou transformaci celé turecké společnosti. I přes to, že 17 kapitol bylo blokováno Radou EU nebo jednotlivými členskými státy, Turecko pokračuje v reformách v daných oblastech. Od oficiální kandidatury přijalo více než 320 primárních a 1730 sekundárních legislativních změn v souladu s evropským právem. Turecko si je zároveň vědomo toho, že až bude připraveno do EU vstoupit, budou to jeho občané a evropští politici, případně občané v referendech, kdo rozhodne o vstupu. Proto strategie myslí i na komunikaci celého procesu přistoupení jak směrem k občanům, tak na poli mezinárodní komunity, kde si

⁷⁷ „Political Reforms in Turkey, *Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs* (2007): 4–5, <http://www.ab.gov.tr/files/pub/prt.pdf> (staženo 9. 4. 2017).

⁷⁸ „Turkey’s New European Union Strategy“, *Republic of Turkey: Ministry for EU Affairs*: 1–5, http://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/turkeys_new_eu_strategy.pdf (staženo 9. 4. 2017).

⁷⁹ *Ibid.*, 5–9.

klade za úkol informovat o Turecku jako o zemi, která by měla být do EU přijata. Samozřejmě je toto dlouhodobá strategie.⁸⁰

5.2 Veřejné mínění

Vedle oficiálního postoje Turecka je důležité zmínit také pohled turecké veřejnosti na členství v EU, který se také znatelně proměnil v průběhu času. Koncem roku 2001 byla podpora vstupu do EU podle průzkumů více než 70 %, v roce 2009 podporovalo připojení už jen méně než 50 % obyvatel. Na vysoké podpoře vstupu měla vliv ekonomická krize, která zasáhla Turecko v roce 2001. Obyvatelé viděli ve členství v EU pozitivní krok, který by pomohl jak státní, tak jejich individuální ekonomické situaci. Během následujících osmi let se situace obrátila. Turecko po ekonomické reformě souvisle rostlo a EU zasáhla finanční krize, takže ti, kdo dříve primárně z ekonomického pohledu podporovali vstup do EU, v tomto období svou podporu již nevyjadřovali.⁸¹

Ztráta víry v prospěšnost členství v EU má ale více rovin. Yaka argumentuje, že na vině je souběh zklamání z EU, který začal postojem EU k referendu na Kypru v roce 2004. I přes to, že kyperští Řekové odmítli řešení, na kterém se shodly státy EU i Turecko, a Kypr zůstal fakticky rozdělen, EU uznala řeckou část Kypru jako reprezentanta celého ostrova a umožnila mu přistoupení. To bylo tureckou veřejností vnímáno jako zrada, jenž nakonec poznamenala vztahy s EU. Zklamání z EU eskalovalo v roce 2006, kdy Evropská rada rozhodla o zmrazení osmi vyjednávacích kapitol do doby, kdy Turecko normalizuje vztahy s Kyprem.⁸²

Názor veřejnosti je do jisté míry ovlivněn názory politiků a jejich rétorikou. Když Turecko začalo ekonomicky posilovat, začala být osa tradičního rozdělení sil „silná Evropa – slabé Turecko“ vnímána zcela opačně jako „silné Turecko – slabá Evropa“ a Turecko začalo hledat v zahraniční politice jiné strategické možnosti, které alternovaly vstup do EU. Tím v Turecku vznikl nový typ euroskepticismu, který

⁸⁰ „Turkey's New European Union Strategy“, 9–12.

⁸¹ Ali Carkoğlu a Cığdem Kentmen, eds., „Diagnosing Trends and Determinants in Public Support for Turkey's EU Membership“, *South European Society & Politics* 16, č. 3 (2011): 375–376, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=64459456&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 11. 4. 2017).

⁸² Özge Yaka, „Why Not EU? Dynamics of the Changing Turkish Attitudes Towards EU Membership“, *Journal of Contemporary European Studies* 24, č. 1 (2016): 162, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/abs/10.1080/14782804.2015.1056726#aHR0cDovL3d3dy50YW5kZm9ubGluZS5jb20uZXpwcm94eS5pcy5jdW5pLmN6L2RvaS9wZGYvMTAuMTA4MC8xNDc4MjgwNC4yMDE1LjEwNTY3MjY/bmVIZEFjY2Vzc2l0cnVlQEBAMA==> (staženo 11. 4. 2017).

v kombinaci se zklamáním přístupu EU a pocitem zrady měl silný vliv na zhoršení popularity procesu přistoupení v očích turecké veřejnosti.⁸³

⁸³ Özge Yaka, „Why Not EU?“, 163.

6 Strana spravedlnosti a rozvoje a EU

6.1 Představení strany

Volby v Turecku v roce 2002 vyhrála Strana spravedlnosti a rozvoje (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP), proislámská středopravicová strana, která byla založena jen rok a čtvrt před volbami. Strana získala 34,27 % hlasů, což jí vyneslo většinu v jednokomorovém parlamentu neboli Velkém národním shromáždění.⁸⁴ Po 80 letech oficiální státní politiky westernizace a sekularizace bylo její vítězství překvapením jak uvnitř Turecka, tak na mezinárodní scéně. Pro Turecko byl tento výsledek počátkem krize identity, protože zejména sekularizace byla upozaděna.

EU byla při volbách poměrně důležitým tématem po všechny strany v Turecku. Samotná AKP a její členové se před volbami v roce 2002 vyjádřili celkem patnáctkrát pozitivně o EU a ani jednou negativně. Tento trend byl ještě silnější v roce 2007, kdy pozitivních vyjádření bylo 41 a negativní opět žádné. V roce 2011 už počet pozitivních vyjádření klesl na 20 a vyskytlo se také šest negativních vyjádření k EU. Od roku 2002 AKP vyjadřovala silnou vůli k rozběhnutí reforem, aby Turecko mohlo co nejdříve vstoupit do EU. Také skladba pozitivních vyjádření se v čase proměnila. Větší část z nich souvisela v dalších předvolebních kampaních s ekonomickými benefity vstupu do EU na úkor např. evropské identity nebo stejných hodnot s EU. Hlavním tématem negativního vyjadřování byl Kypr a odmítavý postoj některých evropských politiků k přistoupení Turecka.⁸⁵

6.2 AKP a proevropské reformy

Během prvních dvou let vlády se AKP soustředila na rychlý průběh reforem a směřování k otevření prvních kapitol vstupních rozhovorů. V parlamentu vyvíjela snahu, aby konstitucionální a legislativní změny byly dotaženy do konce. V jednání s EU se pak snažila, aby Turecko získalo datum, kdy se rozběhnou rozhovory. Nicméně

⁸⁴ Meltem Müftüler-Baç „The New Face of Turkey: The Domestic and Foreign Policy Implications of November 2002 Elections“, *East European Quarterly* 37, č. 4 (2004): 421, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=12062474&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 11. 4. 2017).

⁸⁵ Jakub Wódka, „Institutional Aspects of the (De-)Europeanization of Turkish Political Parties. The Case of the Justice and Development Party (AKP) and the Republican People’s Party (CHP)“, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 19, č. 2 (2017): 160, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/abs/10.1080/19448953.2015.1106112#aHR0cDovL3d3dy50YW5kZm9ubGluZS5jb2uZXPwcm94eS5pcy5jdW5pLmN6L2RvaS9wZGYvMTAuMTA4MC8xOTQ0ODk1My4yMDE1LjExMDYxMTI/bmVlZEFjY2Vzcz10cnVlQEBA==> (staženo 12. 4. 2017).

koncem roku 2004 skončila v pasti mezi nedostatečnou vůlí EU posunout jednání dále a neblahými dopady situace na domácí půdě živenou nacionálními tendencemi opozice. Jakmile bylo jasné datum rozhovorů, EU vyslala do Turecka smíšený signál v podobě „mrkve a klacku“. Mrkev zde představoval potenciál vstupu do EU v blíže neurčené budoucnosti a klacek, který EU držela v druhé ruce, možnost kdykoli přerušit vyjednávání.⁸⁶

Dalším problémem vlády AKP byla armáda, která v Turecku měla silný vliv na život civilistů i domácí a zahraniční politiku. Toho dosahovala prioritizací bezpečnostních otázek a geopolitických problémů, přičemž marginalizovala ostatní oblasti politiky. Největšího vlivu dosáhla armáda po vojenském puči v roce 1980, po kterém se prezentovala jako ochránce republiky před vnějšími i vnitřními hrozbami. V tomto období získala armáda vliv na politiky a její představitelé velkou ekonomickou moc. Svůj vliv posilovala zmíněnou prioritizací globálních hrozeb a domácích bezpečnostních problémů.⁸⁷

AKP s armádou na vnitropolitickém institucionálním bitevním poli od počátku soupeřila. Armáda v Turecku byla tradičně nejvíce důvěryhodná instituce a byla brána jako strážce republiky a jejích principů, tedy i sekularismu. Když se k vládě dostala AKP jako proislámská strana, logicky začalo vnitřní soupeření o vliv. Armáda se zalekla i reforem, které AKP prováděla v souladu s požadavky EU. Například nárůst práv Kurdů, který AKP prosazovala v souladu s požadavky EU na zlepšení práv menšin v Turecku a zlepšení demokratického vládnutí, začala armáda klasifikovat jako hrozbu národní bezpečnosti.⁸⁸

Tři oblasti vztahu turecké armády a vlády nakonec byly další z faktorů, které zpomalily průběh reformy a procesu přistoupení do EU. Za prvé se armáda silně bránila institucionálním změnám, které by přinesly civilní dohled nad činnostmi armády a tím by omezily její autonomii, což zahrnovalo například transparentnost obranného sektoru. Druhým problémem byl názor na globální válku proti terorismu a třetí nestabilní situace v regionu Blízkého východu. Jako první změny pocítila Národní bezpečnostní rada,

⁸⁶ Marcie J. Patton, „AKP Reform Fatigue in Turkey: What has happened to the EU Process?“, *Mediterranean Politics* 12, č. 3 (2007): 344, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=17a87f40-c99b-42d5-9075-418360b1b34f%40sessionmgr101&vid=0&hid=123> (staženo 14. 4. 2017).

⁸⁷ Kivanç Ulusoy, „Turkey and the EU: Democratization, Civil-Military Relations, and the Cyprus Issue“, *Insight Turkey* 10, č. 4 (2008): 67, web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=6684456e-f304-4d79-92d4-4a96cb770def%40sessionmgr4008&hid=4114 (staženo 14. 4. 2017).

⁸⁸ Patton, „AKP Reform Fatigue in Turkey“, 353.

kteřá se stala pouhým poradním orgánem a byl omezen její vliv na politiku vlády. Národní bezpečnostní radě začal předsedat civilista a počet vojenských představitelů se snížil. Nejdůležitější však bylo, že tento orgán ztratil autonomii i autoritu při řešení hrozeb a nemohl vydávat doporučující ustanovení.⁸⁹

Během vlády AKP Turecko začalo v roce 2005 oficiálně vyjednávat o vstupu do EU, avšak podle Avcı v témže roce začaly zároveň zpomalovat reformy připravující Turecko na vstup. Jedním z faktorů byly diskuze, že místo plného členství by mohlo být Turecku nabídnuto pouze privilegované partnerství, což z pohledu turecké vlády značně snížilo důvěryhodnost členství v EU. Dalším faktorem bylo, že Turecko prošlo poměrně bolestně fází, kdy kandidátský stát dostává „domácí úkoly“ v podobě reforem a přijímání *acquis* a na oplátku očekává posunutí do dalšího stadia procesu. V EU nebyla politická vůle spustit vstupní rozhovory, nicméně bezprecedentní proces uskutečněných reforem a zprávy Evropské komise o jejich stavu a doporučení k otevření rozhovorů nedaly Evropské radě na výběr a ta uznala Turecko jako kandidátský stát.⁹⁰

V roce 2004 vynaložila AKP navzdory všeobecnému nesouhlasu hodně úsilí, aby byl v referendu přijat Annanův plán na sjednocení Kypru. Bylo to poprvé, kdy byla turecká vláda ochotna přijmout kompromis v podobě mezinárodně akceptovatelného plánu navrhnutého OSN na vyřešení kyperské otázky. Kyperští Turci po třiceti letech vzdorování sjednocení ostrova ustoupili a v referendu hlasovali pro plán OSN, nicméně řecká většina ho v referendu v dubnu 2004 odmítla. Krátce na to Kypr vstoupil do EU. EU tím značně rozčílila AKP, protože podle turecké strany nevyvinula dostatečný tlak na kyperské Řeky, aby v referendu přijali plán a na druhou stranu ekonomicky nijak nepodpořila kyperské Turky. Naproti tomu získal Kypr reprezentovaný pouze Řeky právo veta v otázce přistoupení Turecka.⁹¹

6.3 Omezení sekularizace

Jak již bylo zmíněno, AKP je strana s islamistickými kořeny, jejíž úspěch ve volbách způsobil šok v Turecku i za jeho hranicemi. Sekularizace státu byla po osmdesáti letech ohrožena. V politickém i akademickém diskurzu se začaly v kontextu

⁸⁹ Patton, „AKP Reform Fatigue in Turkey“, 353.

⁹⁰ Gamze Avcı, „The Justice and Development Party and the EU: Political Pragmatism in a Changing Environment“, *South European Society and Politics* 16, č. 3 (2011): 411–412, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=64459454&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 12. 4. 2017).

⁹¹ *Ibid.*, 412–413.

Turecka objevovat pojmy jako „politický islám“ nebo „umírněný islám“. Islamisté v Turecku byli schopni vytvořit tolerantnější a pragmatičtější formu politického islámu, než v ostatních státech Blízkého východu jako v Íránu, Pákistánu, Afghánistánu a dalších. Tato míra islamismu pomohla AKP k několika výborným volebním výsledkům v řadě.⁹²

Určitá „de-sekularizace“ je v Turecku ilustrována na debatě o zrušení zákazu muslimským ženám nosit šátek na určitých místech, který zavedl v rámci sekularizace Turecka Mustafa Kemal. Nošení šátku může být vnímáno jako projev svobody náboženství, ale na druhou stranu také jako symbol méněcennosti žen. V roce 2008 AKP navrhla zrušení zákazu nosit šátek na tureckých univerzitách. Debata pokračovala a v říjnu 2014 byl zákaz zrušen nejen na půdě univerzit, ale na všech školách od páté třídy výš. Od roku 2012 AKP také zpřísnila možnosti potratu nebo porodu císařským řezem, zvýšila tlak na nesezdané páry. Také zpřísnila podmínky na smíšených kolejích a studentských ubytovnách. Během vlády AKP se poměr sekularizace a náboženství obrátil.⁹³ Nepřímý vliv takových opatření na proces přistoupení je z institucionálního hlediska rozšiřování EU marginální, nicméně vliv na politické rozhodování členských států může být značný.

V roce 2013 se skupina mladých lidí zapojila do pokojného protestu proti demolici parku na náměstí Taksim v Istanbulu, na jehož místě mělo podle plánů obnovy okolí náměstí vyrůst nákupní centrum. Protestující se posadili v parku ke stromům, aby nemohly být pokáceny. Odpověď policie byla velmi tvrdá, protože proti nim použila brutální sílu. To spustilo dva měsíce trvající protesty proti vládě AKP, které probíhaly ve velkých městech po celé zemi.⁹⁴

Příliš tvrdá odpověď na poklidný protest a následné násilné potlačování navazujících protestů téměř po celé zemi spustilo globální diskuzi o míře demokratického vládnutí v Turecku. Ve výroční zprávě o Turecku se Evropská komise zabývala protesty Gezi a kritizovala porušování lidských práv jak na úrovni policie, tak

⁹² David Grahim, „Turkish Democracy and Political Islam“, *Middle East Policy* 16, č. 1 (2009): 76, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=36938388&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 12. 4. 2017).

⁹³ Esra Özcan, „Women’s Headscarves in News Photographs: A Comparison between the Secular and Islamic Press during the AKP Government in Turkey“, *European Journal of Communication* 30, č. 6 (2015): 699–700, journals.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/pdf/10.1177/0267323115595524 (staženo 14. 4. 2017).

⁹⁴ Hayriye Özen, „An Unfinished Grassroots Populism: The Gezi Park Protests in Turkey and Their Aftermath“, *South European Society and Politics* 20, č. 4 (2015): 533, <http://dx.doi.org/10.1080/13608746.2015.1099258> (staženo 15. 4. 2017).

na úrovni soudů a dalších orgánů. Zpráva zmiňuje, že zatýkáni byli nejen přímí účastníci protestů, ale například i lidé, kteří o protestech psali na sociálních sítích, zejména na Twitteru.⁹⁵

Obraz Turecka jako modelové demokracie v muslimském světě najednou dostal tvrdou ránu na mezinárodním poli, zejména ze strany EU a jejích členských států. Evropský parlament vydal 13. června 2013 rezoluci, která Turecku připomínala, že „v pluralitní demokracii musí všichni obyvatelé cítit, že jsou reprezentováni a většina má odpovědnost zahrnout opozici a občanskou společnost do rozhodovacího procesu“.⁹⁶ Turecký premiér Erdoğan tuto kritiku razantně odmítl. Naproti tomu turecký prezident Abdullah Gül, který spoluzakládal stranu AKP, se k protestům vyjadřoval umírněně, a dokonce se veřejně omluvil obětem protestů.⁹⁷

Strana AKP se profiluje jako umírněná islámská demokratická strana, nicméně rétorika jejích představitelů v čele s premiérem Erdoğanem v průběhu její historie přinesla pochybnosti o její umírněnosti. Její islámské směřování vytváří v členských státech pochyby o možnosti Turecka vstoupit do EU. Někteří politici označují Evropu jako křesťanský klub a tím naznačují, že Turecko do EU nepatří.⁹⁸

⁹⁵ „Turkey 2013 Progress Report“, *European Commission* (2003): 5–64, http://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/tr_rapport_2013_en.pdf (staženo 15. 4. 2017).

⁹⁶ Funda Gençoğlu Onbaşı, „Gezi Park Protests in Turkey: from ‘enough is enough’ to Counter-hegemony?“, *Turkish Studies* 17, č. 2 (2016): 279, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/abs/10.1080/14683849.2016.1165615#aHR0cDovL3d3dy50YW5kZm9ubGluZS5jb20uZXPwcm94eS5pcy5jdW5pLmN6L2RvaS9wZGYvMTAuMTA4MC8xNDY4Mzg0OS4yMDE2LjExNjU2MTU/bmVIZEFjY2Vzcz10cnVlQEBAMA==> (staženo 15. 4. 2017).

⁹⁷ Can Girgiç, „Turkish government rages at EU criticism“, *Euractiv Turkey*, 14. června 2013, www.euractiv.com/section/elections/news/turkish-government-rages-at-eu-criticism (staženo 15. 4. 2017).

⁹⁸ Ali Rahigh-Aghsan, „Turkey’s EU Quest and Political Cleavages under AKP“, *Review of European Studies* 3, č. 1 (2011): 51, citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.675.1553&rep=rep1&type=pdf (staženo 15. 4. 2017).

7 Europeizace turecké zahraniční politiky

7.1 Skutečná europeizace?

Zejména po roce 1999, kdy se Turecko stalo oficiálně kandidátskou zemí pro vstup do EU, byla patrná europeizace jeho zahraniční politiky. Turecko sladilo svou politiku v oblasti mezinárodních vztahů s politikou EU a jejích členských států. Jedním z nejvíce užívaných příkladů europeizace turecké zahraniční politiky je odmítnutí spolupráce s USA při invazi do Iráku v roce 2003, kterou EU a zejména Francie s Německem nepodporovaly. Dalším příkladem je turecký postoj vůči Kypru za vlády AKP, který zvyšoval šance na přijetí do EU.⁹⁹

Podle Oğuzlua státy v situaci Turecka kalkulují s výhodami plynoucími z vedení zahraniční politiky v evropském stylu. Kandidátské státy přijmou nástroje, které se jeví jako evropské, nicméně pouze takové, které sledují jejich předem definované zájmy. Přijetí evropského stylu zahraniční politiky – kdy *soft-power* převažuje nad *hard-power* – Tureckem by proto podle něj nemělo být bráno jako důkaz vůle přijetí evropské identity státu.¹⁰⁰

Tato změna politiky byla patrná směrem k Blízkému východu. Po roce 2002 zažily vztahy Turecka se státy Blízkého východu vrchol, který představovaly bilaterální a multilaterální obchodní dohody, a dokonce i snahy diplomaticky řešit situaci regionálních sporů. Tento aktivismus Turecka byl částečně motivován ekonomickými zájmy v oblasti, protože zvýšení obchodu se státy v regionu přineslo Turecku ekonomické zisky. V jednáních s arabskými protějšky Turecko diskutovalo o širokém spektru politických a ekonomických témat od obchodu přes vzájemnou provázanost až po řešení regionálních krizí, ale bylo orientováno především na ekonomický zisk. Oproti arabským státům, které v obchodě mohly nabídnout v podstatě pouze ropu a plyn, Turecko disponovalo průmyslem a zkušenou pracovní silou, díky čemuž získalo v obchodních jednáních značnou převahu.¹⁰¹

I přes to, že důležitost EU hrála významnou roli v tureckých reformách, mezi tureckou a evropskou zahraniční politikou byl vždy částečný nesoulad, který se objevil zejména poté, co se změnila pozice některých členských států vůči tureckému plnému

⁹⁹ Tarık Oğuzlu, „Turkey and Europeanization of Foreign Policy?“, 657.

¹⁰⁰ Ibid., 660.

¹⁰¹ Günay Defne, „Europeanization of State Capacity and Foreign Policy: Turkey in the Middle East“, *Mediterranean Politics* 19, č. 2 (2014): 229–230, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=97134208&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 20. 4. 2017).

členství a Turecko tak ztratilo jistotu. Od té doby turecké reformy začaly vážnout a projevilo se to v neposlední řadě i v zahraniční politice. Tyto reformy alespoň částečně probíhaly na třech úrovních. Na první úrovni byly politické reformy, které představovaly vnitřní politické změny, například reforma z roku 2003, která redukovala moc Národní bezpečnostní rady. Primárně byl zvýšen počet civilistů v Radě a redukovány její poradní pravomoci a tím samozřejmě zvýšen rozhodovací prostor vlády. Na druhé úrovni byla de facto politická kritéria, která EU prezentovala v dokumentech Přístupového partnerství s Tureckem a v reportech Evropské komise o postupu Turecka ve vyjednáváních. Hlavním kritériem bylo vyřešení sporů se sousedními státy, primárně myšleno s Řeckem a Kypr. Největším posunem v tomto problému byla de-sekuritizace postoje Turecka ke Kypru, což by nebylo bez EU myslitelné. Pro všechny předešlé turecké vlády byl problém Kypru tureckým národním problémem. Vláda AKP jako první postoupila jeho řešení na mezinárodní úroveň, což vedlo k vytvoření Annanova plánu pod hlavičkou OSN. Třetí úroveň pak představovala harmonizace se Společnou zahraniční a bezpečnostní politikou EU.¹⁰²

Podle např. Baç to znamenalo změnu v turecké bezpečnostní politice, protože představitelé armády tradičně hájili použití vojenské síly, zejména v případě ohrožení tureckých národních zájmů. Armáda tedy byla poměrně skeptická k EU jako takové a zejména ke Společné zahraniční a bezpečnostní politice. Turecké zahraniční zájmy by byly podle armády ve větším bezpečí v případě spolupráce s evropskými státy pod hlavičkou NATO. Navíc přijetí Kypru do EU posílilo skepsi armády vůči evropské spolupráci, protože si nikdo nemohl být jistý, jakou roli by hrála vzájemná rivalita.¹⁰³

V roce 1999 rozhodla EU na summitu v Helsinkách o zřízení vojenských jednotek nazvaných Síly rychlé reakce, které měly být flexibilně a rychle nasazovány v případě ohrožení bezpečnosti. Turecko jako nečlenský stát EU, ale člen NATO, trvalo spolu s ostatními státy v podobné situaci na uzavření dohody o bezpečnostní spolupráci NATO a EU. Výsledkem byly dohody Berlin-Plus z roku 1999. Turecko argumentovalo, že použití prostředků NATO při operacích EU by mělo být možné pouze po jednomyslném odsouhlasení všemi členy NATO. V roce 2002 na summitu

¹⁰² Birgül Demirtaş, „Turkish Foreign Policy towards the Balkans: A Europeanized Foreign Policy in a De-Europeanized National Context?“, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 17, č. 2 (2015): 127–129, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=101965444&lang=c&site=ehost-live> (staženo 22. 4. 2017).

¹⁰³ Meltem Müftüleri-Baç a Yaprak Gursoy eds., „Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy?“, 411–412.

v Kodani Evropská rada odsouhlasila, že dohoda Berlin-Plus bude platná pouze pro ty členy EU, kteří jsou zároveň členy NATO nebo Partnerství pro mír. Turecko tak dosáhlo možnosti účastnit se vojenských a policejních operací EU, dokud bude mít EU přístup k prostředkům NATO. Turecko se od roku 2003 zúčastnilo několika misí EU, přičemž první z nich byla v Makedonii.¹⁰⁴

Europeizace, přijímání západních standardů v zahraniční politice a dobrá ekonomická situace umožnily Turecku provádět zahraniční politiku novým způsobem, což bylo patrné mimo jiné na Balkáně. Turecko začalo klást důraz na kulturní, náboženské a ekonomické vazby s regionem a zaměřovalo se na lidský kapitál oblasti. Turecká vláda zde začala více investovat do lidských vztahů a začala používat *soft-power*. Turecko napodobilo evropské postupy a balkánskými státy zavedlo bezvízový styk, čímž vytvořilo jakousi malou obdobu schengenského prostoru v regionu.¹⁰⁵

Využíváním *soft-power* v zahraniční politice a budováním dobrých vztahů se sousedními státy jsou charakterizovány první roky vlády AKP. Hlavní osou byla politika nulových problémů se sousedy, což znamenalo narušení tradičních pozic politiky směrem k některým sousedním státům. Nutno ale říci, že i předchozí vlády se pokoušely o zlepšení vztahů v regionu. Životaschopnost této politiky byla dokázána zlepšením vztahů se Sýrií a Iránem, se kterými mělo Turecko napjaté vztahy. Naopak se nepodařilo normalizovat vztahy například s Arménií, se kterou Turecko nenavázalo diplomatické styky.¹⁰⁶

Tradičně napjaté vztahy mělo Turecko také s Řeckem kvůli sporům v Egejském moři. Situace se začala zlepšovat s proměnou tureckého postoje ke kyperské otázce. Po roce 1999 začal stoupat počet vzájemných návštěv na úrovni ministrů zahraničních věcí, zlepšení komunikace mezi armádami obou států, odstraňování min z oblastí kolem společné hranice nebo projektování plynovodu. Navzdory tomu ale nebyly vyřešeny územní spory v Egejském moři.¹⁰⁷

Jedním z cílů AKP bylo využít geografickou polohu a vytvořit z Turecka centrální stát, kde se nejen potkává Východ se Západem, ale který je vedoucím státem v

¹⁰⁴ Meltem Müftüler-Baç a Yaprak GURSOY eds., „Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy?“, 412.

¹⁰⁵ Birgül Demirtaş, „Turkish Foreign Policy towards the Balkans“, 132–133.

¹⁰⁶ Gencer Özcan, „Turkey: a New Power in the Mediterranean“, 58–62.

¹⁰⁷ Mustafa Aydın, „Europeanization through EU Conditionality: Understanding the New Era in Turkish Foreign Policy“, *Journal of Southern Europe & the Balkans* 9, č. 3 (2007): 270,

regionu. To bylo možné pouze přijetím multilaterálního stylu politiky orientovaného na *soft-power* stejně tak jako EU. Svou autonomní pozici si Turecko potvrdilo zmíněným odmítnutím kooperace s USA při invazi do Iráku v roce 2003, což bylo v souladu s odmítnutím invaze v evropském stylu politiky a zároveň to posílilo tureckou pozici mezi státy Blízkého východu.¹⁰⁸

Europeizace zahraniční politiky je patrná i v oblasti snah Turecka o regionální integraci s okolními státy po evropském vzoru. Vzájemná ekonomická, sociální a politická provázanost měla být spolu s vnitřními demokratickými reformami zárukou bezpečnosti v regionu a alternativním východiskem k řešení problémů vojenskou silou. Turecko proto podporovalo demokratické reformy v muslimských zemích. V roce 2004 tehdejší ministr zahraničních věcí Abdullah Gül na summitu Organizace islámské spolupráce řekl, že islámský svět musí projít zásadními reformami směřujícími k posílení demokracie a lidských práv. Premiér Erdoğan vyjádřil potřebu změny a reformace v muslimském světě, zejména v tématech svobody projevu, právech žen a dalších. Turecko v tomto kontextu zaznamenalo úspěchy, když byl generálním tajemníkem Organizace islámské spolupráce, což je po OSN druhá největší mezinárodní organizace, zvolen Turek Ekmeleddin İhsanoğlu. Turecko také získalo status pozorovatele v Arabské lize.¹⁰⁹

Po roce 2005 se začalo Turecko více než dříve orientovat na státy střední Asie. Neudělalo úplný obrat a nezanevřelo na své tradiční západní směřování, nicméně upustilo od provádění zahraniční politiky v jedné ose s EU. Orientace Turecka byla pod vlivem několika faktorů. Vláda AKP začala být méně oddána snaze vést zemi k plnému členství v EU. Svou roli také sehrály islámské kořeny, na kterých je strana AKP postavená. Do jisté míry byla proto vůle zlepšovat vztahy se státy s islámem jako majoritním náboženstvím dána právě tím.¹¹⁰

Europeizace začala znatelně váznout po roce 2008, když v Evropě vypukla finanční krize. V roce 2011 AKP vyhrála potřeť za sebou volby a Turecko, na rozdíl od zemí EU, stabilně ekonomicky rostlo, a tak EU začínala být pro turecké vládní činitele méně atraktivní. Navíc EU nebyla schopna od roku 2004 přinést řešení kyperské otázky a Turecko tak zůstávalo v nejistotě, zda bude moci někdy vstoupit do EU, i kdyby

<http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=27601850&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 22. 4. 2017).

¹⁰⁸ Tarık Oğuzlu, „Turkey and Europeanization of Foreign Policy?“, 677–678.

¹⁰⁹ Ibid., 664–665.

¹¹⁰ Ziya Öniş a Şuhnaz Yılmaz, eds., „Between Europeanization and Euro-Asianism“, 8–13.

úspěšně pokračovalo v reformách a plnilo kodaňská kritéria. Navíc turecká diplomacie nepřehlížela možnosti, které se nabízely na Blízkém východě nebo v regionu severní Afriky (což ale zkomplikovalo arabské jaro). Tyto faktory zasazené mimo jakýkoli systém vztahů EU a Turecka nakonec způsobily, že Turecko se začalo od EU odklánět a hledat možnosti v jiných částech světa.¹¹¹

¹¹¹ Ali Şevket Ovalı, „The Global Financial Crisis and the De-Europeanisation of Turkish Foreign Policy“, *Hellenic Studies/Etudes Helleniques* 23, č. 1 (2015): 150–151, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=111991848&lang=c&site=ehost-live> (staženo 22. 4. 2017).

8 Změny v zahraniční politice

8.1 Nová vize zahraniční politiky

Během studené války byla role Turecka v mezinárodních vztazích spíše pasivní. V rámci NATO sloužilo jako jihovýchodní pevnost proti Sovětskému svazu a ve směrování zahraniční politiky primárně následovalo USA. První, kdo prosazoval více asertivity v zahraniční politice, byl v druhé polovině osmdesátých let premiér Turgut Özal. Özal chtěl, aby se Turecko ujalo vedoucí pozice v regionálních i globálních záležitostech, přičemž mělo těžit ze své strategicky jedinečné geografické polohy.¹¹²

Po konci studené války stála turecká zahraniční politika pořád na tradičních tureckých principech, na westernizaci, obraně teritoriální integrity a opatrnosti. V průběhu devadesátých let byla tato politika vystřídána větší asertivitou a multilateralismem. Turecko se zapojilo do války v Perském zálivu, což bylo do té doby něco nemyslitelného, protože se Turecko dosud do záležitostí Blízkého východu nevměšovalo. S okolními zeměmi mělo spíše nepřátelské vztahy, zejména se Sýrií a Irákem. To bylo umocněno dohodou o cvičení vojenských složek podepsanou s Izraelem v roce 1996.¹¹³

V devadesátých letech chtěla turecká zahraniční politika těžit z rozpadu SSSR a začala se orientovat na nově vzniklé státy ve střední Asii na Kavkaze, ale i na Balkáně, se kterými chtěla navázat blízké politické a ekonomické vztahy. Turecká národní, náboženská i historická identita měla být v tomto snažení nápomocná. I když Turecko navázalo poměrně úzké vztahy, nebyla zcela naplněna jeho očekávání. Navíc prioritou zahraniční politiky byl vstup do EU, a tak byly kapacity soustředěny tímto směrem.¹¹⁴

Aktivní přístup v zahraniční politice zesílil, když se dostala k moci strana AKP. Někdejší poradce premiéra pro zahraniční záležitosti Ahmet Davutoğlu zpracoval novou vizi turecké zahraniční politiky stojící na pěti základních principech. Prvním byla rovnováha mezi demokracií a bezpečností státu. Bez této rovnováhy by podle něj nemohlo Turecko vytvořit svou sféru vlivu v regionu. Legitimita státu provádět aktivní

¹¹² Ioannis N. Grigoriadis, „Turkey’s Foreign Policy Activism: Vision Continuity and Reality Checks“, *Southeast European and Black Sea Studies* 14, č. 2, (2014): 160, <http://dx.doi.org/10.1080/14683857.2014.903599> (staženo 30. 4. 2017).

¹¹³ Sabri Sayari, „Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism“, *Journal of International Affairs* 54, č. 1 (2000): 169–172, www.sbu.yildiz.edu.tr/~faksu/Fuatyayinlar/TDPII/docs/tdppostcoldwar.pdf (staženo 7. 5. 2017).

¹¹⁴ Tarık Oğuzlu, „Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?“, *Turkish Studies* 9, č. 1 (2008): 13,

zahraniční politiku vychází ze schopnosti zajistit bezpečnost obyvatel, nicméně ne za cenu omezení jejich svobod. Druhým principem byla politika nulových problémů se sousedními státy. Vztahy Turecka s těmito zeměmi se od roku 2003 začaly zlepšovat, zejména pokud se jednalo o Sýrii nebo Gruzii. Byly navázány ekonomické vztahy, přičemž se Sýrií byla dokonce podepsána dohoda o volném obchodu. Komplikovanější situace byla v Iráku, který muselo Turecko přesvědčit o nebezpečí Kurdské strany pracujících (PKK, z tureckého pohledu teroristické organizace), nicméně i to se podařilo. Třetí princip kladl za úkol rozvinout vztahy se státy v okolních regionech. Turecko začalo být aktivní na Balkáně, kde spolupracovalo na řešení krizí s EU a NATO, a ve střední Asii. Turecko se také snažilo zvětšit svůj vliv na Blízkém východě, ale to šlo pomaleji kvůli tureckému postupu vůči PKK a národnostním rozdílům. Čtvrtým principem je dodržování multidimenzionální zahraniční politiky. Pro Turecko byly tradičně jedním z nejdůležitějších partnerů USA, se kterými udržovalo dobré vztahy na bilaterální úrovni i na úrovni NATO. Pátým principem je rytmičká diplomacie. Od roku 2003 hostilo Turecko mnoho vrcholných setkání mezinárodních organizací jako např. summit NATO, summit Organizace islámské spolupráce a další. Také bylo v mezinárodních organizacích aktivní. Dostalo například status pozorovatele v Africké unii nebo byli turečtí zástupci zváni na zasedání Ligy arabských států.¹¹⁵

Nová vize zahraniční politiky stojí na vnitřní politické změně v Turecku. Tato změna odpovídá tomu, co Alden a Aran považují za impuls ke změně zahraniční politiky.¹¹⁶ Vláda AKP přinesla vizi, podle které se mělo Turecko stát hegemonelem v regionu a rozšířit tak znatelně svůj vliv v zahraničí. Podle Hermannova rozdělení se jedná o strategickou změnu, protože vláda znatelně mění orientaci zahraniční politiky.¹¹⁷

Někteří autoři označují novou vizi turecké zahraniční politiky jako *neo-ottomanism* (neo-osmanství). Podstata tohoto konceptu sahá od re-islamizace Turecka po orientaci na Blízký východ a znovuoobnovení zahraniční spolupráce se sousedními státy a územími někdejší nadvlády Osmanské říše. Za jeho růstem je často spatřována neschopnost republiky naplnit morální a etické požadavky společnosti nebo

<http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=391d8b79-f1b4-4a47-b50c-59673001da6a%40sessionmgr120&hid=125> /staženo 9. 5. 2017).

¹¹⁵ Ahmet Davutoğlu, „Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007“, *Insight Turkey* 10, č. 1 (2008): 79–83, <http://file.setav.org/Files/Pdf/ahmet-davutoglu-turkeys-foreign-policy-vision-an-assessment-of-2007.pdf> (staženo 7. 5. 2017).

¹¹⁶ Chris Alden a Amnon Aran, eds., „Foreign Policy Analysis“, 125.

¹¹⁷ Charles F. Hermann, „Changing Course“, 5.

neschopnost čelit výzvám globalizace. Osmanská minulost a tradice hrají určitou roli v tvorbě zahraniční politiky, protože poskytují legitimitu směřování zahraniční politiky do regionů někdejších osmanských držav. To je v kontrastu s tradičním směřováním moderního Turecka na západ, díky kterému se do jisté míry od Blízkého východu distancovalo, aby nebyla ohrožena jeho snaha o to být vnímáno Evropou a USA jako evropský a západní stát.¹¹⁸

8.2 Ekonomické důvody

Turecké zaměření na sousední regiony se stalo paralelním k jeho snaze o vstup do EU. Jedním z hlavních důvodů pro aktivní politiku zejména na Blízkém východě byla ekonomická pragmatičnost a obchod. Podnikatelské asociace zlepšení vztahů s okolními státy podporovaly. Vláda AKP hledala u uskupení podnikatelů partnera pro aktivní politiku na Blízkém východě, což kontrastovalo s jejich předchůdci, jež tento trend spolupráce nepřevzali od vlády premiéra Özala. Během jeho vlády byl v roce 1986 založen Turecký výbor pro zahraničně politické vztahy (DEİK). V roce 2005 vznikla nová čistě soukromá Turecká konfederace podnikatelů a průmyslníků (TUSKON), která zastřešovala regionální podnikatelské asociace. Mezi jejich činnosti patřilo pořádání obchodních konferencí se státy z určitého regionu. Tyto události byly oficiálně podporovány Ministerstvem zahraničních věcí a byly během nich podepisovány mezivládní obchodní dohody.¹¹⁹ Tato politika byla formulována na základě tureckého *soft-power* přístupu k zahraniční politice a multidimenzionálního přístupu podmíněnému tureckou jedinečnou geografickou polohou.¹²⁰

Turecký kapitál se stal jedním z motivů a zároveň nástrojů turecké zahraniční politiky v regionu. Po roce 2001 začaly turecké firmy akumulovat kapitál a začaly objevovat investiční příležitosti v zahraničí. Bylo pro ně žádoucí, aby turecká vláda dělala maximum pro stabilizaci bezpečnostní a politické situace v regionu. Jednou z hybných sil turecké zahraniční politiky se tedy stal soukromý kapitál a ekonomika hrála

¹¹⁸ Ahmet Sözen, „A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges“, *Turkish Studies* 11, č. 1 (2010): 106–107, web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=1d585e76-3f03-4bb5-9847-de79416db707%40sessionmgr104&hid=125 (staženo 9. 5. 2017).

¹¹⁹ Altay Atli, „Businessmen as Diplomats: The Role of Business Associations in Turkey's Foreign Economic Policy“, *Insight Turkey* 13, č. 1 (2011): 116, <https://search.proquest.com/central/docview/848934271/fulltextPDF/963C872A36B74D3CPQ/1?accountid=15618> (staženo 3. 9. 2017).

¹²⁰ Mustala Kutlay, „Economy as the ‘Practical Hand’ of ‘New Turkish Foreign Policy’“, 77.

důležitou roli v jejím určování. Zájmy tureckých firem v zahraničí tvořily relevantní základy pro aktivismus turecké zahraniční politiky.¹²¹ Jako názorný příklad může sloužit zvýšení počtu cílových destinací tureckých aerolinek *Turkish Airlines*, které i díky poptávce tureckých byznysmenů zvýšily počet destinací mimo turecké území z 98 v roce 2002¹²² na 219 v roce 2014¹²³.

V případě Iráku využívalo Turecko ekonomiku jako důvod ke spolupráci a zároveň jako nástroj stabilizace této země. Vzájemný obchod a turecké investice do Iráku obě země provázaly. Irák se stal největším blízkovýchodním trhem pro turecké stavební společnosti. Důvody pro zlepšování vztahů s Irákem byly ale i čistě pragmatické. V Iráku měla své základny teroristická organizace Kurdská strana pracujících (PKK). Navíc iráčtí Kurdové měli určitou míru autonomie a bylo v tureckém bezpečnostním zájmu, aby irácká vláda v Bagdádu byla stabilní a centralizovaná.¹²⁴

Obchod s Irákem se mezi lety 2003 a 2011 více než zdesetinásobil na hodnotu přesahující devět miliard dolarů. V roce 2010 investovalo do Iráku více než 3 200 tureckých společností. S celkovým objemem investic v hodnotě přes 11 miliard dolarů bylo Turecko po Číně druhým největším investorem v Iráku. Turecko například s Irákem jednalo o částečném zapojení do projektu plynovodu Nabucco, který měl transportovat plyn ze středoasijských států přes Turecko do Evropy. Irácký premiér Nuri El-Maliki v roce 2009 podepsal dohodu, podle které měl Irák dodávat 10 milionů kubických metrů plynu do plynovodu. Z projektu, který měl být financován z největší části EU, ale nakonec sešlo.¹²⁵

Z tureckého pohledu byla poměrně novým zájmovým regionem Afrika. Zahraniční politika Turecké republiky nechávala africký kontinent téměř bez povšimnutí do roku 1998, kdy vznikl na tureckém Ministerstvu zahraniční akční plán

¹²¹ Mustala Kutlay, „Economy as the ‘Practical Hand’ of ‘New Turkish Foreign Policy’“, 77–78.

¹²² „Annual Report 2002“, Turkish Airlines, http://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/download/yillik_raporlar/faaliyetRaporu2002_en.pdf, 93 (staženo 4. 9. 2017).

¹²³ „Annual Report 2014“, Turkish Airlines, 1, http://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/download/yillik_raporlar/2014_Annual_Report_EN.pdf (staženo 4. 9. 2017).

¹²⁴ Soner Çağaptay a Tyler Evans, eds., „Turkey’s Changing Relations with Iraq: Kurdistan Up, Baghdad Down“, *Policy Focus* 122 (2012): 3, <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus122.pdf> (staženo 12. 10. 2017).

¹²⁵ Meltem Müftüleri-Baç, „Changing Turkish Foreign Policy towards Iraq: New Tools of Engagement“, *Cambridge Review of International Affairs* 27, č. 3 (2013): 546–549, <http://dx.doi.org/10.1080/09557571.2013.840560> (staženo 8. 5. 2017).

pro Afriku. Turecko chtělo s africkými státy vybudovat vztahy na politické, ekonomické a kulturní úrovni. Turecko mělo ve státech subsaharské Afriky 12 velvyslanectví a během krátkého období otevřelo další v Ghaně, Pobřeží slonoviny a Zimbabwe. Turecko vstoupilo do Africké rozvojové banky a Africké exportní a importní banky a dalších afrických ekonomických organizací. Po nástupu AKP k moci čelila zahraniční politika zásadnějším situacím a zájem o Afriku se obnovil v roce 2005, kdy premiér Erdoğan navštívil Etiopii a Jižní Afriku, čímž demonstroval turecký zájem o Afriku. Následovalo zvýšení obchodní interakce s regionem, která ale nadále zůstávala v porovnání se státy Evropy nebo Blízkého východu na nízké úrovni.¹²⁶

Další příčinou odklonu Turecka od Evropy byla finanční krize, která zasáhla svět v roce 2008. Turecko nebylo krizí zasaženo tak silně jako Evropa, jejíž kupní síla klesla. Zároveň se politická elita EU soustředila na vlastní hospodářské problémy a téma rozšíření EU bylo upozaděno, což ještě více snížilo šance na brzký vstup Turecka do EU. Mezi hlavní argumenty patřila faktická finanční nákladnost přijetí nového státu do EU a obava, že vstup velkého a chudého státu, jakým bylo Turecko, by finanční krizi ještě prohloubil.¹²⁷

Turecký zahraniční obchod se začal orientovat na státy severní Afriky a Blízkého východu. Před krizí tvořil obchod s EU nadpoloviční podíl celkového zahraničního obchodu. Během krize klesl o více než 15 %¹²⁸, přičemž tento pokles byl poměrně rychle nahrazen obchodováním se státy Blízkého východu.¹²⁹

Turecko zároveň z globální finanční krize politicky profitovalo. Na rozdíl od Evropy nebo Spojených států nebylo krizí tak silně zasaženo. Naopak změny v globální ekonomické struktuře, kdy byla skupina G-8 nahrazena skupinou G-20, do které Turecko spadalo, daly Turecku možnost aktivně se zapojit do debat o globální ekonomice. Tím mělo možnost formulovat nová post-krizová globální pravidla a instituce. Toto postavení bylo pro Turecko něco nového v kontrastu s předchozí rolí periferního a pasivního partnera států severní polokoule. Turecku paradoxně pomohla

¹²⁶ Mehmet Özkan a Birol Akgün, eds., „Turkey's Opening to Africa.“ *The Journal of Modern African Studies* 48, č. 4 (2010): 525-546, <https://search.proquest.com/central/docview/762375467/fulltextPDF/68079EC43CD844B6PQ/1?accountid=15618> (staženo 11. 11. 2017).

¹²⁷ Ali Şevket Ovalı, „The Global Financial Crisis and the De-Europeanisation of Turkish Foreign Policy“, 11.

¹²⁸ „Statistics, Table Import Value to the EU/MS (EURO) from Turkey to EU28“, European Commission, <http://trade.ec.europa.eu/tradehelp/statistics> (staženo 18. 11. 2017).

¹²⁹ Ali Şevket Ovalı, „The Global Financial Crisis and the De-Europeanisation of Turkish Foreign Policy“, 152–153.

finanční krize, kterou prodělalo v roce 2001, a po které byly nastaveny přísnější regulační mechanismy bankovního a finančního sektoru. Zároveň v situaci, kdy EU byla zasažena krizí, bylo Turecko nuceno vyhledávat nové trhy, se kterými by obchodovalo. Proto je směřování turecké zahraniční politiky na Blízký východ, severní Afriky a střední Asie založeno mimo jiné na ekonomických motivech.¹³⁰

Ekonomické zájmy byly jednou z hlavních hybných sil nové turecké zahraniční politiky, která doprovázela idealistické vize AKP. Navázání dobrých vztahů se sousedními státy mělo krom bezpečnosti a vnímání Turecka jako multilaterálního aktéra přinést ekonomické a geopolitické benefity. Davutoğlu viděl stabilizaci těchto států a zvýšení jejich konkurenceschopnosti jako nástroj k zajištění bezpečnosti Turecka a potenciál ekonomických zisků. Pomoc s demokratizací arabských států s sebou nesla jako žádoucí vedlejší produkt zvýšení vzájemného obchodu a investic. Turecko z obchodního pohledu ale podstoupilo velké riziko, protože i přes jeho snahy o zklidnění situace v regionu se hodně států na Blízkém východě a v Africe nevyhnulo vnitřním nepokojům, které ohrožily turecké investice a vzájemný obchod. V obou těchto regionech mělo Turecko konkurenci v podobě čínských investičních aktivit. Oproti Číně mělo navíc nevýhodu v tom, že jeho hospodářství mělo mnohem menší podíl průmyslu, který byl navíc méně rozvinutý.¹³¹ Je však důležité vidět tyto nové trhy jen jako paralelní směr mezinárodního obchodu a zahraniční politiky Turecka.

Politická změna uvnitř Turecka vedla k navázání nových, případně výrazně posílení stávajících ekonomických vztahů v regionech Blízkého východu a Afriky. Na tyto regiony se turecká zahraniční politika začala orientovat na základě nové strategie, podle které se mělo Turecko stát hegemonem regionu a za kterou stál Ahmet Davutoğlu. Za přispění ekonomické a finanční krize v roce 2008, díky které začal obchod se státy EU stagnovat, se turecká ekonomická orientace začala čím dál více soustředit právě na sousední státy, případně nové trhy v Africe.

¹³⁰ Ziya Öniş, „Multiple Faces of the “New” Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique“, *Insight Turkey* 13, č. 1 (2011): 53–55, file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight-turkey_vol_13_no_1_2011_onis.pdf (staženo 30. 4. 2017).

¹³¹ Abdülkadir Civan et al., eds., „The Effect of New Turkish Foreign Policy on International Trade“, *Insight Turkey* 15, č. 3 (2013): 110, <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=c8581e6c-a10d-4884-863f-9b96149db6f0%40sessionmgr4009&vid=0&hid=4214> (staženo 9. 5. 2017).

8.3 Náboženské důvody

Úspěch AKP ve volbách a její nástup k moci vzbudil na domácí i zahraniční politické scéně překvapení, protože nikdo nevěděl, co čekat od vlády proislámské strany v zemi, kde posledních 80 let probíhala sekularizace. Islámské kořeny AKP přispěly k diverzifikaci zahraniční politiky. Během studené války, kdy bylo Turecko velmi sekularizováno, nebyly vztahy s okolními muslimskými státy na dobré úrovni. Příkladem může být zhoršení vztahů s Íránem po islámské revoluci v roce 1979, kdy se turečtí politici báli, aby se revoluční nadšení nepřelilo do sekularizovaného Turecka. S nástupem vlády proislámské AKP se tyto obavy vytratily, a to otevřelo dveře zlepšování vztahů s okolními státy.¹³²

Jak premiér Erdoğan, tak prezident Abdullah Gül byli praktikující muslimové, což se promítlo i do vnitřní a zahraniční politiky AKP. Islám byl pro AKP spolu s geografii jedním z klíčových faktorů zahraniční politiky Turecka. Podle ministra zahraničních věcí Davutoğlu jsou společné kořeny a role islámu základem zlepšení vztahů s muslimskými státy na Blízkém východě i mimo něj.¹³³ Turecko jako sunnitský stát mělo mnohem snazší cestu k navázání vztahů s většinově sunnitskými zeměmi v okolí, a naopak těžší s šíitskými jako např. s Íránem nebo Sýrií, ve které byly u vlády Šiité. Davutoğlu také věřil, že politický vývoj, ekonomické schopnosti, společenské síly a schopnost etablovat islám a demokracii v domácím prostředí nabízí Turecku možnost být vnímáno v regionu, ale i za jeho hranicemi, jako regionální mocnost a stát podporující dialog civilizací.¹³⁴

Davutoğlu a jeho vize islámu jako nástroje pro sblížení se sousedy závisela na přijetí či nepřijetí této vize v cílových státech. Protože došlo k faktickému sblížení na politické a ekonomické úrovni, lze říci, že jeho vize byla úspěšná. Kromě zvýšení vzájemného obchodu a investic nelze opomenout ani turistický ruch. Obyvatelé zejména blízkovýchodních států bohatých na ropu začali ve větší míře navštěvovat Turecko i

¹³² Meltem Müftüler Baç, „Turkish Foreign Policy, its Domestic Determinants and the Role of the European Union“, *South European Society and Politics* 16, č. 2 (2011): 287, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=6&sid=de459d18-3856-41ad-8044-e2041893e9a3%40sessionmgr104&hid=125> (staženo 7. 5. 2017).

¹³³ Giray Sadik, „Magic Blend or Dangerous Mix? Exploring the Role of Religion in Transforming Turkish Foreign Policy from a Theoretical Perspective“, *Turkish Studies* 13, č. 3 (2012): 301–302, <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2012.717447> (staženo 8. 5. 2017).

¹³⁴ Kemal Kirisci, „Turkey’s Foreign Policy in Turbulent Times“, *Chaillot Paper*, č. 92 (2006): 96, www.iss.europa.eu/uploads/media/cp092.pdf (staženo 8. 5. 2017).

proto, že v něm viděli kulturně blízkou zemi ve srovnání s obdobím sekularizace během studené války.¹³⁵

Turecko začalo využívat sblížení s okolními státy k prosazování svého vlivu na mezinárodní scéně. Jednou z velkých tureckých ambicí bylo řešení sporu íránského jaderného programu mezi Íránem a Západem. Cílem turecké vlády bylo najít mezinárodně přijatelné řešení. Během roku 2010 projevil Turecko vysokou míru aktivismu, když se společně s Brazílií snažilo problém vyřešit diplomatickou cestou a vyhnout se uvalením sankcí proti Íránu. Teherán byl zároveň v květnu 2010 dotlačen duem Turecka a Brazílie k podpisu dohody o výměně obohaceného jaderného paliva. EU, Vídeňská skupina, USA i Rada bezpečnosti OSN byly ale skeptické k této dohodě a uvalily na Írán čtvrtý balíček sankcí. Turecko to jako dočasný člen Rady bezpečnosti aktivně odmítlo a postavilo se proti zájmům západní aliance. I když tento akt nevedl přímo k radikálnímu zhoršení vztahů s USA nebo EU, byl to poměrně jasný signál, že Turecko může směřovat jiným směrem.¹³⁶

Také vztahy se Sýrií byly v prvních letech vlády AKP výrazně zlepšeny ve srovnání s předcházejícími roky. Premiér Erdoğan si vypěstoval velmi dobré vztahy se syrským prezidentem Bašárem Assadem. Když v roce 2011 vypukly v Sýrii nepokoje, Erdoğan radil Assadovi, aby urychleně provedl institucionální reformy, aby se udržel u moci. Když Assad odmítl konat podle Erdoğanových rad, vztahy mezi oběma státy se postupně opět zhoršily. Poté ho Erdoğan vyzval k odstoupení, nicméně Assad neodstoupil ani nezmírnil boje proti opozičním silám a do Turecka v důsledku toho začaly proudit statisíce uprchlíků.¹³⁷

Vztahy Turecka a Iráku prodělaly několik šoků. Rozhodnutí Spojených států o stažení svých vojsk z Iráku, které zde byly přítomny od invaze v roce 2003, mělo nepřímý dopad na kurdskou otázku v zemi, což je dlouhodobě jedno z klíčových témat pro tureckou bezpečnost. Arabské jaro, které vypuklo v roce 2011, bylo další z vnějších vlivů, které rozkolísaly tureckou pozici v Iráku a ohrozily turecké investice.¹³⁸ Vznik organizace Islámský stát, která zdevastovala velkou část země, ohrozil nebo zničil turecké investiční projekty v dalších letech. Nicméně je neoddiskutovatelné, že Turecko

¹³⁵ Giray Sadik, „Magic Blend or Dangerous Mix?“, 305.

¹³⁶ Ziya Öniş, „Multiple Faces of the “New” Turkish Foreign Policy“, 52–53.

¹³⁷ Nilüfer Karacasulu a İrem Aşkar Karakir, eds., „EU-Turkey Relations in the Context of the Middle East after the Arab Spring“, *Insight Turkey* 16, č. 4 (2014): 208, web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=02ffc4dd-3d61-4de1-a3ff-e1e7173c1b3c%40sessionmgr4006&vid=0&hid=4114 (staženo 30. 4. 2017).

¹³⁸ Meltem Müftüleri-Baç, „Changing Turkish Foreign Policy towards Iraq“, 550.

má v zemi díky předchozí přítomnosti velmi dobré postavení, které může využít při pomoci s obnovou země.

AKP se vždy na domácím i mezinárodním poli prezentovala jako demokratická strana. Demokratické vládnutí, liberalizaci a rozvoj prosazovala i v ostatních státech regionu při jednáních s jednotlivými zástupci těchto zemí. Pro Turecko byly dobrou institucionální platformou pro tuto rétoriku regionální mezinárodní organizace jako např. Organizace islámské spolupráce nebo Liga arabských států. Turecký zástupce byl dokonce zvolen do funkce generálního tajemníka Organizace islámské spolupráce, což poskytlo Turecku velkou výhodu v komunikaci jeho vizí a politik. Také to demonstrovalo důležitost islámu pro samotnou zahraniční politiku Turecka směrem ke státům Blízkého východu. AKP si ale dala záležet, aby se neprezentovala jako prostředník Západu, protože Západ podporoval Izrael a Spojené státy v jejich působení v regionu, s čímž většina arabských států nesouhlasila. Atraktivita v očích arabských států byla pro Turecko důležitá zejména kvůli lákání investic z bohatých států regionu.¹³⁹

Turecko, především v regionu Blízkého východu, také sledovalo vlastní bezpečnostní zájmy. Zejména po roce 2001 se bezpečnostní situace v regionu výrazně zhoršila a hrozilo, že nepokoje přeskočí na turecké území. Turecko, jehož zahraniční politika v této době byla značně europeizována, se snažilo udržet stabilní situaci v regionu, proto se snažilo být viděno jako vzorový demokratický stát na Blízkém východě. Protože v této době vrcholil turecký entusiasmus pro přístup do EU, zároveň se tak prezentovalo jako evropský stát s evropským stylem politiky v regionu.¹⁴⁰

Islám je zde z hlediska analýzy pojímán jako národní identita, kterou poměrně úspěšně zavedla strana AKP. O úspěšném průběhu a přijetí „re-islamizace“ země mezi obyvateli svědčí výsledky voleb a to, že AKP sestavila další tři vlády. Identita je jedním z určujících faktorů směřování zahraniční politiky, proto je přirozené, že Turecko začalo obnovovat či navazovat dobré vztahy převážně s muslimskými státy. Národní identitu neurčovalo jenom náboženství, ale významnou roli hrála také geografická poloha a geopolitická situace. Národní identita je z konstruktivistického hlediska klíčový pojem a je zřejmé, že se po nástupu AKP proměnila. Geografická poloha státu naproti tomu zůstává neměnná, a proto na ní není kladen ve výzkumu takový důraz.

¹³⁹ Tarık Oğuzlu, „Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy“, 13–14.

¹⁴⁰ Ibid., 15–16.

9 Limity europeizace

Europeizace je poměrně náchylný proces, který je přímo či nepřímo ovlivňován na jedné straně Evropskou unií a na straně druhé daným státem, který procesem europeizace prochází. Takovým státem může být jak členský stát EU, tak stát ležící mimo její hranice. EU ovlivňuje europeizaci zcela přirozeně tím, že udává standardy, které stát musí splnit, pokud chce být přijat jako člen EU, anebo je plnit chce za účelem přiblížení se k EU bez aspirace na členství. Stát může europeizaci ovlivnit tím, jakou mírou je schopen nebo ochoten ji přijímat.

Tato schopnost nebo ochota jsou aspekty, které jsou dány určitými faktory, jimiž se na příkladu Turecka tato práce zabývá. Europeizací v Turecku neprocházela jenom vnitřní politika a legislativa, které v rámci plnění kodaňských kritérií procházely poměrně rozsáhlými reformami, ale i zahraniční politika, která do kodaňských kritérií nepatřila. Navzdory tomu EU ovlivňuje i zahraniční politiku států, které do ní chtějí vstoupit, Turecka nevyjímaje.

Turecko primárně zahraniční politiku europeizovalo v tom smyslu, že od EU přejalo styl politiky. Velký vliv na to měla demokratizace země, která probíhala za vlády AKP, protože demokratické státy svou zahraniční politiku v zásadě vedou podle jiných principů než státy s totalitním zřízením či omezenou demokracií. Europeizace sloužila primárně jako nástroj k vedení zahraniční politiky a jen v některých případech jako motivace k daným postupům a činům.

Nejvýmluvnější případy jsou odmítnutí spolupráce s USA při invazi do Iráku a pokus o řešení kyperské krize na nadnárodní úrovni. V roce 2003 nepomohlo Turecko svému tradičnímu a nejsilnějšímu spojenci v NATO, Spojeným státům, když nepovolilo přesun amerických jednotek přes své území při invazi do Iráku. Turecko zaujalo k invazi stejný postoj jako například Německo nebo Francie a další evropské státy, což vedlo k neposkytnutí asistence USA. V případě kyperské krize, kterou Turecko od jejího počátku řešilo na uni- či bilaterální úrovni a pojímalo ji jako svůj národní zájem, vláda AKP postoupila tento problém na mezinárodní úroveň a jeho řešení se ujala OSN. I když řešení v podobě Annanova plánu ztroskotalo, Turecko udělalo velký krok směrem ke stylu zahraniční politiky moderního demokratického státu. Někteří autoři se ale neshodnou na tom, jestli v těchto případech Turecko skutečně jednalo pod vlivem EU nebo jestli tím sledovalo vlastní zájmy a europeizaci použilo pouze jako nástroj.

V předchozí části práce byly identifikovány dva faktory, které sledovaly nové národní zájmy, respektive identitu, a měly vliv na zahraniční politiku země. Tyto

faktory sloužily jako motivace tureckých institucí k vedení politiky a rozšíření oblastí, na které se Turecko zaměřovalo. Termín rozšíření je zde důležitý, protože od tradičních oblastí zahraniční politiky moderního Turecka nebylo nikterak opuštěno, pouze se kapacity rozdělily. I tak ale změny v zahraniční politice vedly ke zhoršení vztahů s EU.

9.1 Vliv ekonomiky na europeizaci zahraniční politiky

Prvním faktorem byla ekonomika. Po ekonomické krizi z roku 2001 Turecko stabilizovalo svou ekonomiku a začalo kontinuálně hospodářsky růst. Ve stejné době nastoupila strana AKP k moci. AKP prosazovala aktivní zahraniční politiku, mimo jiné zlepšení vztahů se sousedními státy a také demokratizaci země. Aktivismus v zahraniční politice se projevoval i v tzv. ekonomické diplomacii. Turecko začalo navazovat diplomatické, ekonomické a obchodní vztahy se státy Blízkého východu, které do té doby nebyly, navzdory geografické blízkosti, prioritou jeho zahraniční politiky. Navíc na vládu začaly tlačit turecké společnosti, které také viděly v nových potenciálních trzích příležitost ke zvýšení svých zisků.

Turecko začalo v okolních státech investovat a turecký kapitál se stal jak jednou z příčin, tak i nástrojem zahraniční politiky. Tureckým zájmem se stala stabilita a bezpečnost v oblasti, čehož mělo být docíleno aktivní politikou a demokratizací států Blízkého východu, přičemž Turecko mělo sloužit jako modelový případ. Turecká vláda také asistovala tureckým firmám při získávání zakázek, když vrcholní představitelé navštěvovali cílové státy. Turecké aerolinky *Turkish Airlines* reagovaly na růst obchodu s novými regiony otevřením nových přímých linek do těchto států.

Finanční krize v roce 2008 nepostihla Turecko na rozdíl od Evropy tak silně, což napomohlo ke změně poměru zahraničního obchodu Turecka. Protože Evropa procházela krizí, vzájemný obchod s Tureckem poměrně silně poklesl. Turecko, aby tento pokles vyrovnalo, se začalo ještě více soustředit na alternativní trhy, především na Blízkém východě, střední Asii a v severní Africe. Vzájemný obchod tyto státy s Tureckem silně provázal. Na druhé straně se Evropa díky těmto faktorům stala méně prioritním obchodním partnerem pro Turecko, i když vzájemný obchod nadále tvořil velkou část turecké zahraniční ekonomiky.

Z globálního pohledu začalo být Turecko více respektované i díky navázání vztahů se zejména subsaharskou Afrikou, kde poskytovalo rozvojovou pomoc. I na africkém kontinentu ale hrála ekonomika významnou roli při budování vztahů. Turecko

navíc začalo hostit konference mezinárodních organizací, ve kterých byly africké státy zapojeny, což Turecku v jejich očích dodalo na významu. Ekonomické diplomatické mise do Afriky za účasti tureckých podnikatelů zvyšovaly potenciál vzájemného obchodu. V Africe Turecko v podstatě kopírovalo model, který užilo na Blízkém východě.

Nárůst ekonomické interakce s novými regiony vedl v kombinaci s dalšími faktory, jako například finanční krizí, k omezení interakce s EU. Ekonomické a politické vztahy jsou provázány a pokud nastane pokles v jedné oblasti, pocítí to i oblast druhá. Finanční krize tomuto jen pomohla, protože zasažené státy EU nebyly schopné udržovat hladinu zahraničního obchodu s Tureckem na stejné úrovni a Turecko muselo tento výpadek někde kompenzovat. Po odeznění krize se ovšem situace o moc nezlepšila. Nutno dodat, že obchod mezi EU a Tureckem dosáhl svého vrcholu v roce 1999, tedy ve stejném roce, kdy bylo Turecko uznáno kandidátským státem. Je tedy otázkou, jestli finanční krize jen neurychlila nevyhnutelné.

Ekonomické zájmy státu lze chápat jako limit europeizace zahraniční politiky za předpokladu, že se hlavní bod zájmů přesouvá z EU do jiných oblastí, kde stát vidí větší potenciál, zejména pro své vlastní investice. Vzhledem k tomu, že se turecká zahraniční politika tradičně soustředila primárně na Evropu, případně USA, znamenalo rozšíření geografického záběru a zvýšení počtu prioritních oblastí rozdělení politických a institucionálních kapacit zahraniční politiky vůči těmto oblastem a tím pádem snížení těchto kapacit v orientaci na EU. Kombinace těchto a dalších faktorů (např. veřejné mínění v Turecku i v EU) zároveň snížila tureckou motivaci vstupu do EU a motivaci obnovit vzájemnou ekonomickou interakci na úroveň před krizí.

9.2 Vliv náboženství na europeizaci zahraniční politiky

Zde je na úvod nutné uvést, že náboženství nijak oficiálně neurčuje zahraniční politiku Turecka. Nicméně svojí roli sehrálo stejně tak jako ve vnitřní politice. Strana AKP se prezentovala jako demokratická islámská strana, jejíž představitelé byli, včetně premiéra Erdoğan, ministra zahraničních věcí a pozdějšího prezidenta Güla a dalších, praktikující muslimové. To se projevovalo i ve vedení zahraniční politiky, když tito politici uvedli, že islám je významným faktorem pro její tvorbu.

Tradičně mělo Turecko s muslimskými státy převážně na Blízkém východě horší vztahy, což se projevilo například po islámské revoluci v Íránu v roce 1979, po které

vztahy těchto sousedních států prodělaly významné zhoršení. Davutoğlovou strategií bylo odstranit problémy mezi Tureckem a těmito státy a posléze vzájemné vztahy zlepšit. Turecko začalo být ve státech na Blízkém východě vnímáno lépe, což dokazuje i rostoucí návštěvnost Turecka turisty z těchto zemí, kteří si Turecko oblíbili pro jeho kulturní blízkost, což kontrastovalo s předchozími dekádami, kdy Turecko bylo více sekularizované.

Přiblížení k těmto státům lze demonstrovat na členství Turecka v mezinárodních organizacích jako jsou Organizace islámské spolupráce, kde byl zvolen Turek Ekmeleddin İhsanoğlu v roce 2004 generálním tajemníkem, nebo získání statutu pozorovatele v Lize arabských států. Turecko tak získalo ještě větší vliv v regionu, protože skrz tyto organizace mohlo komunikovat a prosazovat své zájmy a stát se hegemonem v regionu.

Náboženství také hrálo roli ve vnímání Turecka v očích Evropanů. Mnozí evropští politici se vyjádřili, že EU je pouze křesťanský klub. Po téměř osmdesáti letech sekularizace Turecka, která probíhala ruku v ruce s westernizací země, se turecká identita začala vracet zpět k islámu. Někteří autoři tento obrat označují krizí identity Turecka. Toto postupné posílení role islámu je patrné i ve vnitřní politice státu. Tyto změny omezily europeizaci státu, protože de-sekularizace státu, i kdyby probíhala současně s demokratizací, má vliv na zahraniční politiku, jejíž orientace alternativními směry posiluje a opět zde vzniká problém s poměrem kapacit a upozadění EU.

Vliv náboženství na europeizaci země je zde patrný. De-sekularizace dostala ve veřejném životě poměrně velký prostor a většina obyvatel tyto kroky schvalovala, což vyjadřovala v celostátních parlamentní volbách, ve kterých čtyřikrát (pětkrát po započítání opakovaných voleb) vyhrála, ale i ve volbách na lokální úrovni. Turecku z hlediska identity a kultury jsou přirozeně blíže státy se stejným náboženstvím než státy Evropy. Bylo to patrné i ve vyjádřeních některých politiků, kteří začali používat rétoriku stylu „my (Turecko) a oni (Evropa, Západ apod.)“. Tato nová identita Turecka je rozdílná od té, která řadila Turecko do Evropy a ve které spatřovali Turci naději na vstup do EU. Evropský multilateralismus zůstává zachován, nicméně náboženství je limitem europeizace zahraniční politiky v tom smyslu, že se Turecko začalo od Evropy odvracet mimo jiné kvůli rozdílu náboženství a vztahy s evropskými státy se zhoršily.

10 Závěr

Tato diplomová práce se zabývala limity europeizace turecké zahraniční politiky, které měly vliv na turecký vztah k Evropě a na přijímání jejích standardů. První část zmapovala širokou debatu o europeizaci a jejích limitech, debatu o problému přistoupení Turecka do EU a v neposlední řadě koncept *Foreign Policy Analysis*. Také určila metodologický a teoretický rámec celé práce stojící právě na FPA a konstruktivistickém přístupu k této metodě.

Druhá část práce se věnovala celkovému kontextu těchto limitů. Popisovala vývoj vztahů Turecka a EU, oficiální postoj Turecka k EU, detailně představila stranu AKP, která změnila směřování zahraniční politiky, a také popsala europeizaci zahraniční politiky, která napomohla ke změně jejího stylu. Turecká zahraniční politika se tak stala více multilaterální a byla zaměřená na demokracii.

Třetí část práce pak představila konkrétní změny v zahraniční politice a bezprostřední důvody, které k ní vedly. Jedním z nich byla ekonomika. Když se Turecko vypořádalo s ekonomickou krizí, kterou prošlo v roce 2001, začalo stabilně růst a turecké firmy prosperovat. Nahromaděný kapitál bylo potřeba rozumně investovat a státy Blízkého východu a Afriky nabízely adekvátní trhy. Kombinace *soft-power* přístupu a vlivu ekonomiky na budování vztahů pomohla rozvinout velmi pozitivní vztahy na úrovni mezinárodní politiky. Ekonomika se stala v rámci turecké zahraniční politiky také nástrojem, pomocí kterého se Turecko snažilo cílové země stabilizovat. Motivem ke stabilizaci, zde se opět vracíme na začátek, byla ochrana vzájemného obchodu a investic. Turecko se i díky ekonomice zasadilo o zlepšení vzájemných vztahů se státy Blízkého východu a Afriky.

Na druhou stranu klesal vzájemný obchod se státy EU. Tento pokles začal už po roce 1999, který byl vrcholem vzájemného obchodu. Za velkým urychlením poklesu stála finanční krize, která v roce 2008 postihla zejména Evropu. Turecko, které po prodělané krizi v roce 2001 mělo poměrně dobře nastavené vnitřní kontrolní mechanismy, tolik zasaženo nebylo a někde potřebovalo tento evropský výpadek nahradit. Souhra těchto okolností byla jedním z hlavních motivů změny turecké zahraniční politiky a také jejím nástrojem.

V určitých bodech se ekonomika prolínala s jinými faktory, např. s bezpečnostními problémy, které by ekonomické zájmy Turecka mohly ohrozit.

Turecko se proto ujalo role mediátora v regionu a zprostředkovalo jednání např. mezi Sýrií a Irákem, pokoušelo se vyřešit konflikt mezi Palestinou a Izraelem a v neposlední řadě se zasadilo o sjednání rozhovorů mezi Íránem a Západem kvůli íránskému jadernému programu. Z toho Turecko těžilo dvojím způsobem. Za prvé zvyšovalo šance na hladký průběh vzájemných investic a za druhé posilovalo své vlastní postavení v roli regionálního hegemonu.

Druhým zkoumaným motivem pro změnu zahraniční politiky bylo náboženství. Jak bylo řečeno v kapitole o straně AKP, vládní strana má islámské kořeny a omezuje sekularizaci země, která byla jedním z pilířů republiky od jejího vzniku. Hlavní představitelé AKP – premiér Recep Tayyip Erdoğan i někdejší ministr zahraničních věcí a pozdější prezident republiky Abdullah Gül – byli praktikující muslimové, což se podepsalo i na vedení zahraniční politiky. Někdejší poradce premiéra Erdoğana a tvůrce nové koncepce zahraniční politiky Ahmet Davutoğlu věřil, že schopnost Turecka etablovat islám v domácím prostředí povede ke vnímání Turecka ze strany států regionu, ale i mimo region, jako mocnosti, jenž podporuje dialog civilizací.

Islám se stal důležitým, i když nepsaným, faktorem směřování domácí i zahraniční politiky. V obou případech záleželo na tom, jak tento faktor bude přijat cílovou skupinou. V domácím kontextu cílovou skupinou byli obyvatelé Turecka, kteří čtyřikrát po sobě prostřednictvím voleb dali najevo, že s rolí islámu ve veřejném životě souhlasí a že jim vláda proislámské strany vyhovuje. V kontextu zahraniční politiky stálo toto přijetí na cílových státech. Jak bylo uvedeno na případech Iráku, Sýrie či Íránu, došlo k velkému zlepšení vzájemných vztahů. I zde je velmi tenká hranice, která určuje, jestli byl islám motivem nebo nástrojem zahraniční politiky. Tyto dva pohledy na věc se ale navzájem nevylučují, spíše se překrývají.

V cílových zemích, zejména v případě Afriky, podporovalo Turecko kulturní vztahy pomocí neziskových organizací. Turecko se nesoustředilo výhradně jen na státy většinou muslimské, ale i na země, kde muslimové téměř nebo vůbec nežili. Také je nutné dodat, že islám oficiálně nebyl součástí zahraniční politiky, nicméně jeho vliv byl zjevný, což potvrdili i někteří politici ve svých prohlášeních.

Hlavní část práce je završena kapitolou o limitech europeizace, která popisuje vnitřní vlivy na europeizaci zahraniční politiky země. Europeizace je proces velmi náchylný k vnitřním změnám ve státě, ať už se jedná o změnu vlády či pouze o změnu některé z jejích politik, která má potenciální vliv na přijímání evropských standardů.

Tyto limity by se daly definovat jako *bottom-up* limity, stejně jako někteří autoři rozdělují směry europeizace na *bottom-up* a *top-down*.

Základním cílem práce bylo zodpovědět otázku, jak vnitřní změny ve státě, ilustrovány na oblastech ekonomiky a náboženství, limitují europeizaci zahraniční politiky v Turecku a jak mohou změny v zahraniční politice ovlivňovat vztah země k EU. Ekonomika způsobila, že hlavní zájmy státu se začaly z Evropy přesouvat do jiných regionů, které měly aktuálně pro Turecko větší potenciál, zvláště pak v oblasti zahraničních investic a obchodu. Tyto regiony lze považovat za nové oblasti zájmu zahraniční politiky, protože před tím s nimi Turecko nemělo žádné či jen špatné vztahy. Tento přesun zájmů se podepsal na vztazích s Evropou, která již nebyla prioritní oblastí turecké zahraniční politiky. Podobná situace nastala v případě islámu. AKP zmírnila sekularizaci země a Turecko tak začalo přirozeně tíhnout ke státům s podobnými náboženskými a kulturními základy. To bylo zřetelné i na poli mezinárodních organizací. Turecko se začalo soustředit na Organizaci islámské spolupráce a Ligu arabských států a EU se stala i zde méně prioritní. Komplex těchto událostí společně s dalšími geopolitickými faktory se podepsaly na omezení europeizace Turecka. Na základě těchto dvou politik práce potvrzuje, že základním limitem europeizace je změna ve státě nebo vládě, případně změna zahraniční politiky, která vede k omezení interakce s EU.

Turecká zahraniční politika prošla procesem europeizace, což v praxi znamenalo větší kladení důrazu na *soft-power* a multilaterální přístup k mezinárodním vztahům. Velký vliv na přijetí tohoto stylu zahraniční politiky měla demokratizace země, na kterou strana AKP kladla velký důraz. Za vrchol europeizace zahraniční politiky je považováno odmítnutí asistence Spojeným státům při invazi do Iráku v roce 2003, přičemž se obecně odkazuje na postoj Německa, Francie a dalších států západní Evropy, které s invazí nesouhlasily. Někteří autoři ale upozorňují, že tento krok mohlo Turecko učinit kvůli sledování vlastních zájmů v regionu. Dalším významným příkladem europeizace zahraniční politiky je pokus o vyřešení kyperské krize na úrovni OSN. Od počátku krize k této otázce Turecko přistupovalo jako k národnímu problému a pokoušelo se ho řešit uni- či bilaterálně. Turecko v očích mezinárodního společenství udělalo krok správným směrem, i když bylo pak výsledky referenda velice zklamané.

Pokud předpokládáme, že zahraniční politika Turecka byla skutečně europeizována, narážíme na paradox tohoto fenoménu. Turecko přejalo politiku *soft-power* a multilateralismu od EU a díky tomu se mu (na základě vize nové

zahraniční politiky dané mj. zmíněnými faktory) podařilo zlepšit vztahy zejména se státy v regionu Blízkého východu, se kterými byly před rokem 2000 poměrně napjaté. Když Turecko zaznamenalo úspěch, a dokonce rozvinulo vztahy na hospodářské úrovni, začalo ztrácet faktický zájem o vstup do EU a o přijímání jejích pravidel a standardů. Tím zde vzniká paradox, kdy europeizace napomohla Turecku rozvinout vztahy ve svém okolí a v dalších regionech, což potom, v kontextu dalších událostí jako např. finanční krize, vedlo ke zpomalení či zastavení vstupního procesu Turecka do EU.

Je nutné explicitně zmínit, že zkoumané důvody neznamenaly kompletní odvrácení Turecka od EU. Nicméně vedly k rozdělení kapacit zahraniční politiky státu, což dospělo k tomu, že vstup do EU a EU samotná již nebyla faktickou prioritou navzdory oficiálnímu stanovisku Ministerstva zahraničních věcí a Ministerstva pro záležitosti EU. Rétorika některých představitelů Turecka ale svědčí o opaku, což nás přivádí k otázce, jestli má fakticky Turecko skutečný zájem o vstup do EU či nikoli.

Závěr této práce je omezen skutečností, že diskurz uvnitř Turecka se může lišit od diskurzu, který je založen na informacích zpracovaných v tomto textu. Jiní autoři mohou limit europeizace dokazovat na jiných příkladech než ekonomika nebo náboženství a dojít k podobným, ale i jiným závěrům. Zkoumání tohoto problému je otevřené i jiným disciplínám, jako jsou například sociologie či politologie, a také jiným metodám, které mohou být kvantitativní i kvalitativní nebo jejich kombinace.

Z uvedených závěrů také vyplývají nové otázky. První je, jak jsou limity europeizace závislé na demografii Turecka. Jsou pro obyvatele z městských oblastí důležitější ekonomické motivy k tvorbě zahraniční politiky a je pro obyvatele z venkova zásadní motiv náboženství? Prostor se otvírá také komparaci limitů europeizace s jinými státy, které jsou rozdílné z pohledu geografie a náboženství, například s některou ze zemí Východního partnerství. V neposlední řadě lze pátrat po limitech europeizace jiných politik a oblastí v rámci Turecka.

Vztahy s Tureckem a EU se ještě více zkomplikovaly vývojem po roce 2014, kdy byl zvolen pan Erdoğan prezidentem Turecka, zejména válkou v Sýrii následovanou uprchlickou krizí. To otevírá možnosti budoucí výzkumné činnosti, protože tento vývoj probíhá i v současnosti a s určitým časovým odstupem bude možné provést sofistikovaný výzkum. Vývoj (de-)europeizace se může v příštích letech ještě změnit a také limity europeizace mohou projít změnou. V neposlední řadě se pak také mohou objevit limity zcela nové. Výzkum limitů europeizace je rovněž možné aplikovat

na jiné státy, například státy Balkánu, což otevírá dalšímu zkoumání skutečně široké možnosti zaměření.

11 Summary

The diploma thesis deals with the issue of Europeanization and its limits in Turkey. It answers the question: “How the internal changes can limit Europeanization of Turkish Foreign Policy?” The hypothesis of the paper says that the main limit is the change in the government in Turkey which is represented by the AKP party.

In the first part, the paper presents and analyses the broad debates including the Europeanization and its limits, enlarging of the EU as a tool of Europeanization, debate of the Turkish accession to the EU, using of Foreign Policy Analysis as the method and presents the research questions and hypothesis. Then the methodological and theoretical frames are described. The thesis works with the method of Foreign Policy Analysis which is focusing in this case on the change in the state. This change is represented by the new government ruled by the AKP party. The paper uses constructivism approach to the method because it covers the issue of the state identity and interests and much better deals with the internal changes in the state comparing to other approaches.

Second part starts with the third chapter. It explains the context of the Turkey-EU relations from the historical perspective. It is important for complex understanding of current relations. Next chapter is important for taking into consideration the fact that Turkey is still the official candidate state despite the problems with Europeanization. Fifth chapter introduces the AKP party in detail and analyses its Islamic roots and interests which had an impact on foreign policy. Sixth chapter describes the Europeanization of Turkish foreign policy as the method of the new strategy.

Final part analyses changes in foreign policy and its motives. It is described on two examples. First one is the foreign economy of the state which led to active policy in the regions of Middle East and Africa. Second is Islam as another motive influencing foreign policy. This came up from the Islamic roots of the AKP party and the new identity of Turkey built by the AKP. Final chapter connects the changes in foreign policy with Europeanization and shows that decrease of interaction with the EU led to the decrease of Europeanization of foreign policy.

Conclusions answer the question and confirm the hypothesis. The limits of Europeanization are internal changes in the state that bring an influence on bottom-up Europeanization. As described above, in case of Turkey the internal changes were represent by the change of government. The new government started focusing on

economy relations and Islam in its new foreign policy strategy which led to deterioration in Turkey-EU relations. Conclusions also show the possibility of future research of the limits of Europeanization because the issue is never ending process and can be applied on other states too.

12 Použitá literatura

12.1 Knihy

Alden, Chris a Amnon Aran, eds., „*Foreign Policy Analysis: New Approaches*“

(Abingdon: Routledge, 2017), 186 s.

Baun, Michael a Dan Marek, eds., *The New Member States and the European Union:*

Foreign Policy and Europeanization (Abingdon: Routledge, 2013), 229 s.

Browning, Christopher S., *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis: A*

Case Study of Finland (Bern: Peter Lang, 2008), 328 s.

Drulák, Petr, *Teorie mezinárodních vztahů* (Praha: Portál, 2003), 220 s.

Kreiser, Klaus, Christoph K. Neumann a Petr Kučera, *Dějiny Turecka* (Praha:

Nakladatelství Lidové noviny, 2010), 329 s.

Schimmelfennig, Frank (Routledge Advances in European Politics, 2005), 299 s.

Voigt, Susanne, *The Customs Union Between Turkey and the EU: How Did It Affect*

Turkey? (Hamburg: Diplomica Verlag, 2008), 72 s.

Wong, Reuben a Christopher Hill, eds., *National and European Foreign Policies*

(Abingdon: Routledge, 2011), 280 s.

12.2 Články

Ágh, Attila, „De-Europeanization and De-Democratization Trends in ECE: From The Potemkin Democracy to the Elected Autocracy in Hungary“, *Journal of Comparative Politics* 8, č. 2 (2015): 4–26,

search.proquest.com/central/docview/1691422223/fulltextPDF/D97BD82994C94A2APQ/1?accountid=15618 (staženo 10. 5. 2017).

Ali Rahigh-Aghsan, „Turkey’s EU Quest and Political Cleavages under AKP“, *Review of European Studies* 3, č. 1 (2011): 43–53,

citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.675.1553&rep=rep1&type=pdf (staženo 15. 4. 2017).

Alpan, Başak a Thomas Diez, eds., „The Devil is in the ‘Domestic’? European

Integration Studies and the Limits of Europeanization in Turkey“, *Journal of Balkan*

- and Near Eastern Studies* 16, č. 1 (2014): 1–10,
<http://dx.doi.org/10.1080/19448953.2013.864180> (staženo 16. 11. 2016).
- Amato, Giuliano, „The Balkans in Europe's Future“, *International Commission on the Balkans* (2005).
- Aslan, Ali, „Problematizing Modernity in Turkish Foreign Policy: Identity, Sovereignty and Beyond/Türk dış politikasında moderniteyi sorunsallastırmak: Kimlik, egemenlik ve ötesi“, *Uluslararası Hukuk ve Politika* 9, č. 33 (2013): 27–57,
<http://search.proquest.com/central/docview/1404740978/fulltext/ADF9C7E3C878450BPQ/1?accountid=15618> (staženo 30. 4. 2017).
- Atli, Altay, „Businessmen as Diplomats: The Role of Business Associations in Turkey's Foreign Economic Policy“, *Insight Turkey* 13, č. 1 (2011): 116,
<https://search.proquest.com/central/docview/848934271/fulltextPDF/963C872A36B74D3CPQ/1?accountid=15618> (staženo 3. 9. 2017).
- Avcı, Gamze, „The Justice and Development Party and the EU: Political Pragmatism in a Changing Environment“, *South European Society and Politics* 16, č. 3 (2011): 409–421,
<http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=64459454&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 12. 4. 2017).
- Aybey, Ali, „Turkey and the European Union Relations: A Historical Assessment“, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 4, č. 1 (2004): 19–38,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1121/13201.pdf> (staženo 12. 3. 2017).
- Aydin, Mustafa, „Europeanization through EU Conditionality: Understanding the New Era in Turkish Foreign Policy“, *Journal of Southern Europe & the Balkans* 9, č. 3 (2007): 263–274,
<http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=27601850&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 22. 4. 2017).

Aydın-Düzgit, Senem a Alper Kaliber, eds., „Encounters with Europe in an Era of Domestic and International Turmoil: Is Turkey a De-Europeanising Candidate Country?“, *South European Society and Politics* 21, č. 1 (2016): 1–14, <http://dx.doi.org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1080/13608746.2016.1155282> (staženo 6. 5. 2017).

Bhutta, Abdul Tahir, „The Cyprus Issue and Turkey’s Quest for EU Membership“, *Journal of European Studies* 29, č. 2 (2013): 65–93, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=95594459&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 18. 11. 2017).

Börzel, Tanja A., „Building Sand Castles? How the EU Seeks to Support the Political Integration of its New Members, Accession Candidates and Eastern Neighbours“, *MAXCAP Working Paper Series*, č. 9 (2015): 1–38, userpage.fu-berlin.de/kfgeu/maxcap/system/files/maxcap_wp_09_4.pdf (staženo 10. 5. 2017).

Börzel, Tanja A., „The Transformative Power of Europe Reloaded: The Limits of External Europeanization“, *KFG Working Paper* 11 (2010): 1–30, www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/36800/ssoar-2010-borzel-The_transformative_power_of_Europe.pdf?sequence=1 (staženo 17. 11. 2016).

Butković, Hrvoje a Višnja samardžija, eds., „Challenges of continued EU enlargement to the Western Balkans – Croatia’s experience“, *Poznań University Of Economics Review* 12, č. 4 (2014): 91–108, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=bsu&AN=100116417&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 16. 11. 2016).

Cagaptay, Soner a Tyler Evans, eds., „Turkey’s Changing Relations with Iraq: Kurdistan Up, Baghdad Down“, *Policy Focus* 122 (2012): 3, <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus122.pdf> (staženo 12. 10. 2017).

Çakır, Armağan Emre, „Turkey’s Adaption of the Acquis Communautaire: An Undervalued Acquaintance“ in *Euro-Med Integration – The Partnership and Policy*, ed. Peter G. Xuereb et. al. (Valletta: University of Malta), 328–345, http://www.um.edu.mt/europeanstudies/books/CD_EM3/documents/chap14.pdf (staženo 14. 3. 2017).

Çakır, Aylin Aydın a Gül Arıkan Akdağ, eds., „An Empirical Analysis of the Change in Turkish Foreign Policy under the AKP Government“, *Turkish Studies* 18, č. 2 (2016): 334–357,

<http://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/abs/10.1080/14683849.2016.1261021#aHR0cDovL3d3dy50YW5kZm9ubGluZS5jb20uZXpwcm94eS5pcy5jdW5pLmN6L2RvaS9wZGYvMTAuMTA4MC8xNDY4Mzg0OS4yMDE2LjEyNjEwMjE/bmVlZEFjY2Vzcz10cnVlQEBAMA==> (staženo 29. 4. 2017).

Carkoğlu, Ali a Ciğdem Kentmen, eds., „Diagnosing Trends and Determinants in Public Support for Turkey's EU Membership“, *South European Society & Politics* 16, č. 3 (2011): 365–379,

<http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=64459456&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 11. 4. 2017).

Chiva, Cristina, „The Limits of Europeanisation: EU Accession and Gender Equality in Bulgaria and Romania“, *Perspectives on European Politics and Society* 10, č. 2 (2009): 195–209,

<http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=45025623&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 17. 11. 2016).

Civan, Abdülkadir et al., eds., „The Effect of New Turkish Foreign Policy on International Trade“, *Insight Turkey* 15, č. 3 (2013): 107–122,

<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=c8581e6c-a10d-4884-863f-9b96149db6f0%40sessionmgr4009&vid=0&hid=4214> (staženo 9. 5. 2017).

Davutoğlu, Ahmet, „Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007“, *Insight Turkey* 10, č. 1 (2008): 77–96, <http://file.setav.org/Files/Pdf/ahmet-davutoglu-turkeys-foreign-policy-vision-an-assessment-of-2007.pdf> (staženo 7. 5. 2017).

Defne, Günay, „Europeanization of State Capacity and Foreign Policy: Turkey in the Middle East“, *Mediterranean Politics* 19, č. 2 (2014): 220–237,

<http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=97134208&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 20. 4. 2017).

- Demirtaş, Birgül, „Turkish Foreign Policy towards the Balkans: A Europeanized Foreign Policy in a De-Europeanized National Context?“, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 17, č. 2 (2015): 123–140,
<http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=101965444&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 22. 4. 2017).
- Denti, Dadide, „The Europeanisation of Candidate Countries: The Case for a Shift to the Concept of EU Member-state Building“, *Contemporary Southeastern Europe* 1, č. 1 (2014): 9–32, http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/cse/sites/default/files/papers/Denti_The_Europeanisation_of_candidate_countries.pdf (staženo 25. 11. 2016).
- Elbasani, Arolda, „EU Administrative Conditionality and Domestic Downloading: The Limits of Europeanization In Challenging Contexts“, *KFG Working Paper 2* (2009): 1–21, www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/36563/ssoar-2009-elbasani-EU_administrative_conditionality_and_domestic.pdf?sequence=1 (staženo 10. 5. 2017).
- Engagement“, *Cambridge Review of International Affairs* 27, č. 3 (2013): 538–552, <http://dx.doi.org/10.1080/09557571.2013.840560> (staženo 8. 5. 2017).
- Fenko, Ana Bojinovic a Marko Lovec, eds., „From a Good to a Poor Student: The De-Europeanisation of Slovenian Foreign Policy in the Light of (European) Economic and Financial Crisis“, *Hellenic Studies* 23, č. 1 (2015): 111–140, web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=919e7822-2909-4bbf-8912-933f224b3490%40sessionmgr101 (staženo 10. 5. 2017).
- Ghanim, David, „Turkish Democracy and Political Islam“, *Middle East Policy* 16, č. 1 (2009): 75–84,
<http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=36938388&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 14. 4. 2017).
- Girgiç, Can, „Turkish government rages at EU criticism“, *Euractiv Turkey*, 14. června 2013, www.euractiv.com/section/elections/news/turkish-government-rages-at-eu-criticism (staženo 15. 4. 2017).
- Grahim, David, „Turkish Democracy and Political Islam“, *Middle East Policy* 16, č. 1 (2009): 75–84,
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=36938388&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 12. 4. 2017).

Grigoriadis, Ioannis N., „Turkey’s Foreign Policy Activism: Vision Continuity and Reality Checks“, *Southeast European and Black Sea Studies* 14, č. 2, (2014): 159–173, <http://dx.doi.org/10.1080/14683857.2014.903599> (staženo 30. 4. 2017).

Harrison, Glonn W., Thomas F. Rutherford a David G. Tarr, „Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union“, *The World Bank International Economics Department International Trade Division*, Policy Research Working Paper 1599 (1996): 1–24, <http://documents.worldbank.org/curated/en/515871468777979277/pdf/multi0page.pdf> (staženo 13. 3. 2017).

Hermann, Charles F., „Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy“, *International Studies Quarterly* 34, č. 1 (1990): 3–21, www.voxprofessor.net/cfh/hermann-pubs/Hermann-Changing%20Course%20When%20Governments%20Choose%20to%20Redirect.pdf (staženo 12. 5. 2017).

Jacquot, Sophie a Cornelia Woll, eds., „Usage of European Integration – Europeanisation from a Sociological Perspective“, *European Integration online Papers* 7, č. 12 (2003): 1–14, eiop.or.at/eiop/pdf/2003-012.pdf (staženo 12. 5. 2017).

Karacasulu, Nilüfer a İrem Aşkar Karakir, eds., „EU-Turkey Relations in the Context of the Middle East after the Arab Spring“, *Insight Turkey* 16, č. 4 (2014): 201–219, web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=02ffc4dd-3d61-4de1-a3ff-e1e7173c1b3c%40sessionmgr4006&vid=0&hid=4114 (staženo 30. 4. 2017).

Keil, Soeren, „Europeanization, state-building and democratization in the Western Balkans“, *Nationalities Papers* 41, č. 3 (2013): 343–353, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=87512168&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 25. 11. 2016).

Kelemen, Daniel R., Anand Menon a Jonathan Slapin, „Wider and deeper? Enlargement and Integration in the European Union“, *Journal of European Public Policy* 21, č. 5 (2014): 647–663, <http://dx.doi.org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1080/13501763.2014.897745> (staženo 17. 11. 2016).

- Kirisci, Kemal, „Turkey’s Foreign Policy in Turbulent Times“, *Chaillot Paper*, č. 92 (2006): 1–108, www.iss.europa.eu/uploads/media/cp092.pdf (staženo 8. 5. 2017).
- Kösebalaban, Hasan, „Turkey’s EU Membership: A Clash of Security Cultures“, *Middle East Policy* 9, č. 2 (2002), 130–147, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=6815548&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 18. 11. 2016).
- Kramer, Heinz, „AKP's "new" foreign policy between vision and pragmatism“, *Stiftung Wissenschaft und Politik: Working Paper* (2010): 1–41, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/Krm_WP_Neu_ks.pdf (staženo 13. 5. 2017).
- Kutlay, Mustala, „Economy as the ‘Practical Hand’ of ‘New Turkish Foreign Policy’: A Political Economy Explanation“, *Insight Turkey* 13, č. 1 (2001): 67–88, file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight-turkey_vol_13_no_1_2011_kutlay.pdf (staženo 7. 5. 2017).
- Ladrech, Robert, „Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France“, *Journal of Common Market Studies* 32, č. 1 (1994): 69–89, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds> (staženo 24. 11. 2016).
- Müftüler Baç, Meltem, „Turkish Foreign Policy, its Domestic Determinants and the Role of the European Union“, *South European Society and Politics* 16, č. 2 (2011): 279–291, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=6&sid=d4e459d18-3856-41ad-8044-e2041893e9a3%40sessionmgr104&hid=125> (staženo 7. 5. 2017).
- Müftüler-Baç, Meltem „The New Face of Turkey: The Domestic and Foreign Policy Implications of November 2002 Elections“, *East European Quarterly* 37, č. 4 (2004): 421–438, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=12062474&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 11. 4. 2017).

Müftüler-Baç, Meltem, „Changing Turkish Foreign Policy towards Iraq: New Tools of

Müftüler-Baç, Meltem, „Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates“, *Turkish Studies* 11, č. 3 (2010): 405–427, <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2010.506734> (staženo 18. 11. 2016).

Noutcheva, Gergana a Senem Aydin-Düzgit, eds., „Lost in Europeanisation: The Western Balkans and Turkey“, *West European Politics* 35, č. 1 (2012): 59–78, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/abs/10.1080/01402382.2012.631313> (staženo 15. 11. 2016).

Nuroglu, Elif a Haris Kurtagić, eds., „Costs and Benefits of the EU Enlargement: The Impact on the EU and SEE Countries“, *Journal of Economic and Social Studies* 2, č. 2 (2012): 41–64, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=bsu&AN=89049101&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 18. 11. 2016).

Oğuzlu, Tarık, „Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?“, *Turkish Studies* 9, č. 1 (2008): 3–20, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=391d8b79-f1b4-4a47-b50c-59673001da6a%40sessionmgr120&hid=125> /staženo 9. 5. 2017).

Oğuzlu, Tarık, „Turkey and Europeanization of Foreign Policy?“, *Political Science Quarterly (Academy of Political Science)* 125, č. 4 (2010): 141–168, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=57229711&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 18. 11. 2016).

Olsen, Johan P., „The Many Faces of Europeanization“, *Journal of Common Market Studies* 40, č. 5 (2002): 921–952, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=8687902&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 17. 11. 2016).

Onbaşı, Funda Gençoğlu, „Gezi Park Protests in Turkey: from ‘enough is enough’ to Counter-hegemony?“, *Turkish Studies* 17, č. 2 (2016): 272–294, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/abs/10.1080/14683849.2016.1165615#aHR0cDovL3d3dy50YW5kZm9ubGluZS5jb20uZXpwcm94eS5pcy5jdW5pLmN6L2RvaS9wZGYvMTAuMTA4MC8xNDY4Mzg0OS4yMDE2LjExNjU2MTU/bmVIZEFjY2Vzcz10cnVlQEBAMA==> (staženo 15. 4. 2017).

Öniş, Ziya a Şuhnaz Yılmaz, eds., „Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey During the AKP Era“, *Turkish Studies-Special Issue*, 7–24, <https://tr.boell.org/sites/default/files/downloads/ziyaonis.pdf> (staženo 29. 4. 2017).

Öniş, Ziya, „Multiple Faces of the “New” Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique“, *Insight Turkey* 13, č. 1 (2011): 47–65, file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight-turkey_vol_13_no_1_2011_onis.pdf (staženo 30. 4. 2017).

Ovali, Ali Şevket, „The Global Financial Crisis and the De-Europeanisation of Turkish Foreign Policy“, *Hellenic Studies/Etudes Helleniques* 23, č. 1 (2015): 141–168, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=11991848&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 22. 4. 2017).

Özcan, Esra, „Women’s Headscarves in News Photographs: A Comparison between the Secular and Islamic Press during the AKP Government in Turkey“, *European Journal of Communication* 30, č. 6 (2015): 698–713, <journals.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/pdf/10.1177/0267323115595524> (staženo 14. 4. 2017).

Özcan, Gencer, “Turkey: A New Power in the Mediterranean: Policy of Zero Problems with the Neighbours”, *IEMed Mediterranean Yearbook* (2012): 59–63, http://www.iemed.org/observatori-en/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2012/Ozcan_en.pdf-en (staženo 18. 11. 2017).

Özen, Hayriye, „An Unfinished Grassroots Populism: The Gezi Park Protests in Turkey and Their Aftermath“, *South European Society and Politics* 20, č. 4 (2015): 533–552, <http://dx.doi.org/10.1080/13608746.2015.1099258> (staženo 15. 4. 2017).

Patton, Marcie J., „AKP Reform Fatigue in Turkey: What has happened to the EU Process?“, *Mediterranean Politics* 12, č. 3 (2007): 339–358, <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=17a87f40-c99b-42d5-9075-418360b1b34f%40sessionmgr101&vid=0&hid=123> (staženo 14. 4. 2017).

Özkan, Mehmet a Birol Akgün, eds., „Turkey's Opening to Africa.“ *The Journal of Modern African Studies* 48, č. 4 (2010): 525-546,
<https://search.proquest.com/central/docview/762375467/fulltextPDF/68079EC43CD844B6PQ/1?accountid=15618> (staženo 11. 11. 2017).

Rüma, İnan, „The Shelter in the Cycles of Reason and Anger: Greek Foreign Policy in the Balkans and Greek-Bulgarian Relations“, *Turkish Yearbook of International Relations* 39 (2008): 19–49,
web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/detail/detail?vid=4&sid=0a8ef4b9-c5a3-4178-8da0-5b58bf3b3e34%40sessionmgr4010&hid=4104&bdata=Jmxhbmc9Y3Mmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl#AN=38605563&db=poh (staženo 10. 5. 2017).

Sadik, Giray, „Magic Blend or Dangerous Mix? Exploring the Role of Religion in Transforming Turkish Foreign Policy from a Theoretical Perspective“, *Turkish Studies* 13, č. 3 (2012): 293–317, <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2012.717447> (staženo 8. 5. 2017).

Sayari, Sabri, „Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism“, *Journal of International Affairs* 54, č. 1 (2000): 169–182,
www.sbu.yildiz.edu.tr/~faksu/Fuatyayinlar/TDPIIdocs/tdppostcoldwar.pdf (staženo 7. 5. 2017).

Schimmelfennig, Frank a Ulrich Sedelmeier, eds., „Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research“, *Journal of European Public Policy* 9, č. 4 (2002): 500–528,
<http://dx.doi.org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1080/13501760210152411> (staženo 17. 11. 2016).

Schimmelfennig, Frank, „Europeanization beyond Europe“, *Living Reviews in European Governance* 7, č. 1 (2012): 1–31,
edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2014/5275/pdf/lreg_2012_1Color.pdf,
(staženo 25. 11. 2017).

- Sözen, Ahmet, „A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges“, *Turkish Studies* 11, č. 1 (2010): 185–201, web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=1d585e76-3f03-4bb5-9847-de79416db707%40sessionmgr104&hid=125 (staženo 9. 5. 2017).
- Şuhnaz, Yılmaz, „Turkey’s Quest for NATO Membership: The Institutionalization of the Turkish–American Alliance“, *Journal of Southeast European & Black Sea Studies* 12, č. 4 (2012): 481–495, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=83590235&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 11. 3. 2017).
- Theophylactou, Demetrios A., „Geopolitics, Turkey’s EU Accession Course and Cyprus: Power Balances and ‘Soft Power’ Calculations“, *Southeast European and Black Sea Studies* 12, č. 1 (2012): 97–114, <http://search.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=73326604&lang=cs&site=ehost-live> (staženo 18. 11. 2016).
- Tocci, Nathalie, „Turkey’s Neighbourhood Policy and EU Membership: Squaring the Circle of Turkish Foreign Policy“, *International Journal of Law and Management* 67, č. 1 (2011): 65-80.
- Tocci, Nathalie, „Unblocking Turkey's EU Accession“, *Insight Turkey* 12, č. 3 (2010): 27–31, <http://search.proquest.com/pqcentral/docview/745604603/9C4281B7B07F4DCDPQ/8?accountid=15618> (staženo 12. 6. 2016).
- Ülger, İrfan Kaya, „The European Union's Role in Turkey's Social Transformation“, *Bilig* 78 (2016): 73–93, <http://sfx.is.cuni.cz/sfxlcl3?genre=article&atitle=The%20European%20Union%27s%20Role%20in%20Turkey%27s%20Social%20Transformation.&title=bilig%3A%20Journal%20of%20Social%20Sciences%20of%20the%20Turkish%20World&issn=13010549&isbn=&volume=78&issue=&date=20160701&aulast=Ülger,%20İrfan%20Kaya&spage=73&pages=73-93&sid=EBSCO:Political%20Science%20Complete:117152113&svc.fulltext=yes> (staženo 14. 3. 2017).

Ulusoy, Kivanç, „Turkey and the EU: Democratization, Civil-Military Relations, and the Cyprus Issue“, *Insight Turkey* 10, č. 4 (2008): 51–76, web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=6684456e-f304-4d79-92d4-4a96cb770def%40sessionmgr4008&hid=4114 (staženo 14. 4. 2017).

Wallace, Helen, „Europeanisation and globalisation: Complementary or contradictory trends“, *New Political Economy* 5, č. 3 (2000): 369–382.

Wódka, Jakub, „Institutional Aspects of the (De-)Europeanization of Turkish Political Parties. The Case of the Justice and Development Party (AKP) and the Republican People’s Party (CHP)“, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 19, č. 2 (2017): 153–170, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/abs/10.1080/19448953.2015.1106112#aHR0cDovL3d3dy50YW5kZm9ubGluZS5jb20uZXpwcm94eS5pcy5jdW5pLmN6L2RvaS9wZGYvMTAuMTA4MC8xOTQ0ODk1My4yMDE1LjExMDYxMTI/bmVIZEFjY2Vzcz10cnVlQEBAMA==> (staženo 12. 4. 2017).

Yaka, Özge, „Why Not EU? Dynamics of the Changing Turkish Attitudes Towards EU Membership“, *Journal of Contemporary European Studies* 24, č. 1 (2016): 149–170, <http://www.tandfonline.com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/abs/10.1080/14782804.2015.1056726#aHR0cDovL3d3dy50YW5kZm9ubGluZS5jb20uZXpwcm94eS5pcy5jdW5pLmN6L2RvaS9wZGYvMTAuMTA4MC8xNDc4MjgwNC4yMDE1LjEwNTY3MjY/bmVIZEFjY2Vzcz10cnVlQEBAMA==> (staženo 11. 4. 2017).

„Turkey's Quest for EU Membership“, *European Union Center of North Carolina: EU Briefings* (2008): 1–8, <http://europe.unc.edu/wp-content/uploads/2013/08/Brief4-0803-turkeys-quest.pdf> (staženo 12. 3. 2017).

12.3 Prameny

“Accession Negotiations”, Republic of Turkey: Ministry for EU Affairs,
www.ab.gov.tr/?p=37&l=2 (staženo 14. 3. 2017).

„Annual Report 2002“, Turkish Airlines,
http://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/download/yillik_raporlar/faaliyetRaporu2002_en.pdf, 93 (staženo 4. 9. 2017).

„Annual Report 2014“, Turkish Airlines, 1,
http://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/download/yillik_raporlar/2014_Annual_Report_EN.pdf (staženo 4. 9. 2017).

“Brussels European Council 16/17 December 2004: Presidency Conclusions”, *Council of the European Union*, 4–6, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16238-2004-REV-1/en/pdf> (staženo 14. 3. 2017).

„Biography“, Egemen Bağış, <http://www.egemenbagis.com/en/biography> (Staženo 14. 3. 2017).

„Conditions for membership“, European Commission,
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership_en
(staženo 14. 11. 2016).

„Council of Europe“, Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs,
<http://www.mfa.gov.tr/council-of-europe.en.mfa> (staženo 11. 3. 2017).

„Helsinki European Council 10 and 11 December 1999: Presidency Conclusions“, *European Parliament*, Article 12,
http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm#a (staženo 14. 3. 2017).

„NAŘÍZENÍ RADY (ES) č. 390/2001 ze dne 26. února 2001 o pomoci Turecku v rámci předvstupní strategie, a zejména o zřízení přístupového partnerství“, *Úřední věstník Evropské unie* (2001), článek 1, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001R0390&from=EN> (staženo 14. 3. 2017).

„NO:53 - 28 March 2007, Press Release Regarding The Second Meeting at Deputy Level of the Intergovernmental Conference on Turkey’s Accession to the EU; on 29 March 2007 in Brussels.:(Unofficial Translation)“, Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs, http://www.mfa.gov.tr/_p_no_53---28-march-2007_-press-release-regarding-the-second-meeting-at-deputy-level-of-the-intergovernmental-conference-on-turkey_s-accession-to-the-eu_on-29-march-2007-in-brussels___unofficial-translation_-_p_.en.mfa (staženo 9. 4. 2017).

„No:73 - Press Release Regarding the EU Enlargement, 1 May 2004“, Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs, http://www.mfa.gov.tr/no_73---press-release-regarding-the-eu-enlargement_-1-may-2004.en.mfa (staženo 9. 4. 2017).

„Policy of Zero Problems with our Neighbors“, Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/policy-of-zero-problems-with-our-neighbors.en.mfa> (staženo 18. 11. 2016).

„Political Reforms in Turkey, *Republic of Turkey: Ministry of Foreign Affairs* (2007): 4–5, <http://www.ab.gov.tr/files/pub/prt.pdf> (staženo 9. 4. 2017).

„Presidency Conclusions: Copenhagen European Council - 21-22 June 1993“, European Parliament, http://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/pdf/cop_en.pdf (staženo 13. 3. 2017).

„Statistics, Table Import Value to the EU/MS (EURO) from Turkey to EU28“, European Commission, <http://trade.ec.europa.eu/tradehelp/statistics> (staženo 18. 11. 2017).

„Turkey 2013 Progress Report“, *European Commission* (2003): 5–64, http://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/tr_rapport_2013_en.pdf (staženo 15. 4. 2017).

„Turkey’s New European Union Strategy“, *Republic of Turkey: Ministry for EU Affairs*: 1–5, http://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/turkeys_new_eu_strategy.pdf (staženo 9. 4. 2017).